

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI
MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

DUÂLARI EKSENİNDE MEVLÂNA’NIN GÖRÜŞLERİNİN
VE ÖĞRETİLERİNİN İNCELENMESİ

Hurşit BÜYÜKMATÜR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Sami BAYRAKCI

Konya-2024

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hurşit BÜYÜKMATÜR
	Numarası	127201002030
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları / Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Sami BAYRAKCI
	Tezin Adı	Duâları Ekseninde Mevlâna'nın Görüşlerinin ve Öğretilerinin İncelenmesi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Adı Soyadı	Hurşit BÜYÜKMATÜR
Numarası	127201002030
Ana Bilim Dalı Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları / Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Sami BAYRAKCI
Öğrencinin Tezin Adı	Duâları Ekseninde Mevlâna'nın Görüşlerinin ve Öğretilerinin İncelenmesi
Tezin İngilizce Adı	On the Basis of Prayers Analyzing Mevlâna's Views and Teachings

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **“Duâları Ekseninde Mevlâna'nın Görüşlerinin ve Öğretilerinin İncelenmesi”** başlıklı bu çalışma 19/02/ 2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı	Adı Soyadı	Jüri	İmza
		Danışman	
		Asil	
		Asil	
		Yedek	
		Yedek	

ÖNSÖZ

İlk insan Hz. Adem ile başlayıp günümüze kadar uzanan süreçte insanlığa faydalı olmuş nice örnek şahsiyetler gelmiş geçmiştir. Dünyaya gönderiliş gayesi Allah'ı bilmek ve tanımak olan insanlara nebiler ve veliler rehberlik etmişlerdir. Allah tarafından seçilmiş kimseler diyebileceğimiz bu rehberler içerisinde Allah'ı bilen ve tanıyanların öncüsü, âşıkların gözbebeği olarak tarif edilen Hz. Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin istisna bir yeri vardır.

İnsanı “bilmek ve bilinmek” için yaratan, ona ruhundan üfleyen yaratıcının sözlerine kulak vererek Allah'ı tanımak ve bilmek için sevgi yolunu tutan Hz. Mevlâna, bu yüzden insanlık tarihinde en çok bilinen ve sevilen şahsiyetlerden biri olmuştur.

Her insanın istidadı, fikri, huyu, karakteri başka başkadır, farklıdır. Bu nedenle yeryüzündeki insan sayısınca Allah'a giden yol vardır denilmiştir. Nefsini bilen Rabbini bilir düsturunca kendi nefsinin bilip Rabbini bilenler, Allah'ın izni ile insanlara öncelikle kendilerini sonra da Rablerini bildirmek için kişilerin istidadı ve kabiliyetleri ölçüsünce tebliğde bulunmuşlar ve onları irşat ederek hakiki kul konumuna yükseltmeye çalışmışlardır. Bu âriflerden biri olan Hz. Mevlâna gerek hayat tarzı, gerekse bıraktığı eserleriyle Allah'a yakınlaşmanın nasıl olacağını yaşayarak ve sözleriyle göstermiştir.

Bu çalışmamızla dünyanın en çok tanınan İslâm düşünürlerinden biri olan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin kendisine mal olmuş ilahi aşk ve hoşgörü kavramlarını insanlığa sunarken beslendiği kaynakların Kur'ân ayetleri ve İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünneti olduğunu; hümanizm felsefesi ile bağdaştırılamayacağını inceleyeceğiz. Bunu yaparken; Mevlâna'nın eğitim hayatında ve düşüncelerinde etkisi olanlar, ibadete ve ilahi aşka adanmış hayatı, eserleri ve eserlerinde geçen dua beyitleri merkeze alınmış, Mevlâna'yı doğru anlamaya ve tanımaya yardımcı olmak hedeflenmiştir.

Mevlâna aslında daha en başında; meşhur eseri olan Mesnevi'nin hemen girişinde, önsözünde dünyaya kendisini şu sözlerle tanıtmaktadır: *“Ben sağ olduğum müddetçe Kur'ân'ın kölesiyim. Ben Muhammed Muhtâr'ın yolunun tozuyum. Benden bu sözden başkasını nakleden kimse benden uzak, ben de ondan uzağım.”*

Mevlâna, düşünce ve hayat anlayışını oluştururken Kur'ân ve sünneti kendisine rehber edinmiş ve bu ölçülerde yaşamış bir insandır. Mevlâna, insan ve varlık dostu; engin hoşgörü denizi, mütevâzı bir insan, derin bilgi ve birikim sâhibi bir âlimdir. Mevlâna yaşayan bir Kur'ân olmuş, her yönüyle Hz. Muhammed'e (s.a.v.) benzemeye çalışmıştır. Mevlâna bir

Mesnevî'nin 6. defteri 4674. beytinde “*Vahye dayanmayan söz, hevâ ve hevesten ibârettir. Toza toprağa benzer, havada yok olur gider...*” demiştir.

Mevlâna'nın inancı doğrudan Kur'ân'a dayandığı ve yolu Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yolu olduğundan ele aldığı her konuyu âyet ve hadislerle temellendirmiştir. Nitekim Kur'ân ve sünnetin gereğini yerine getirmek, iyi bir Müslüman olmak, erdemli ve edepli olmakla ilgili olarak şunları söylemiştir: “*Âdemoğlunun eğer edepten nasîbi yoksa âdem değildir. Âdemoğluyla hayvan arasındaki fark, edeptir. Gözünü aç da iyi bak, bütün Allah'ın kelâmına. Kur'ân'ın bütün âyetlerinin mânâsı edeptir.*”

Mevlâna'nın hayatı ibadete adanmış bir hayat olup; ömrünü “yolunun tozuyum” dediği Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi ibadetle geçirmiştir. Peygamber Efendimiz'in “*gözümün nuru*” dediği namaza, Mevlâna geceleri başını secdeden kaldırmadan icabet etmiştir. Mânevi gıdanın kapısı olan oruca devam etmiş, riyazat ile ilahi sırların keşfi için çile çıkarmıştır. Nihayetinde ilahi aşk denizine gark olarak muhabbetullahı kavuşmuştur. Özellikle namaz, onun için Allah'a olan yakîni artıran bir ibadet, manevi yolculuğun başlangıcı ve yaratıcıya duyulan derin ilahi aşkın ifadesi olmuştur. Hz. Mevlâna için namazın sadece fiziksel bir ibadetten ibaret olmadığını, her anda ve mekânda Allah ile buluşmaya dönüşen bir ibadet olduğunu “ben geceleri namazsız namazdayım” sözlerinden anlamaktayız.

Furkan Suresi 77. ayette Cenâb-ı Hak: “*De ki: Duânız ve ilticanız olmasa Rabbim sizi ne yapsın? Yalanladınız; bu yüzden azap kaçınılmaz olacaktır.*” buyurmaktadır. Allah ile konuşmak, O'na iltica etmek ve yakınlaşmak için sürekli dua eden Mevlâna “*Baştan aşağıya tamamen niyaz kesildim.*” demektedir. Hz. Mevlâna, duanın nasıl yapılacağını, duanın adabını ve ahlakını hem eserlerinde kelâmen, hem de hayatı boyunca fiilen bize göstermiştir.

Sonuç olarak dünyanın neresinde olursa olsun Mevlâna'ya ilgi gösteren insanlar eğer onu hakikatiyle anlamaya çalışırlarsa kendilerini hakiki manada İslâm'a götüren bir şahsiyet ile karşılaşacaklardır. Ülkemizde dahi onun peşinden gittiğini söyleyip, eserlerini okumayanlar, eserlerini irdeleyip ne kastettiğini iyi niyet ile anlamaya çalışmak yerine yüzeysel kalanlar veya art niyet ile yaklaşp hata aramaya çalışanlar onun hakikatine vasil olamamışlardır. Mevlâna'yı -sadece folklorik bir gösteri olarak- sema ile dünyaya tanıtmaya çalışanlar; semânın hakikatinden bîhaber olarak maddi kazanç kapısına dönüştürenler Mevlâna'nın vâroluş gayesini anlayamamışlardır.

Mevlâna'nın düşüncelerini, yaşamını ve ibadet hayatını incelemek üzere böyle bir çalışma yapmamıza vesine olan, bize onu sevdiren Mevlâna'nın manevi evlatlarından Zafer Kaymak'a, Mevlâna'nın yirmibirinci kuşaktan torunu Selahaddin Hidayetoğlu Çelebi'ye,

Mevlâna'nın *“Bizi sevdiğini söyleyenler bizi pazar yerinin eğlencesi haline getirdiler.”* sözüne atıfla kendisini İslâm ve Muhammed (s.a.v.) yolundan farklı noktalara çekmeye çalışanlara cevaben bu çalışmanın yapılmasını isteyen Prof. Dr. Mustafa Demirci'ye, derslerinde bize Mesnevi'nin ilk onsekiz beytini öğreten ve Farsça'yı sevdiren Prof. Dr. Ali Temizel'e, Enstitümüzün kurucu müdürü Prof. Dr. Nuri Şimşekler'e, değerli katkılarından ötürü danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sami Bayrakçı'ya teşekkürü borç bilirim.

Allah'ın seçkin kullarından, tüm insanlığa örnek bir yaşam sürmüş, hakikate ve marifete ulaşmak isteyenlere rehber, Muhammed'in (s.a.v) yolunun yolcusu Mevlâna'ya ve onu sevenlere selam olsun.

Hurşit BÜYÜKMATÜR
17.12.2023

ÖZET

Tarih boyunca peygamberler, nebiler ve veliler Allah'ı tanımak ve bilmek isteyenlere

Adı Soyadı	Hurşit BÜYÜKMATÜR
Numarası	127201002030
Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları / Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Sami BAYRAKCI
Öğrencinin Tezin Adı	Duâları Ekseninde Mevlâna'nın Görüşlerinin ve Öğretilerinin İncelenmesi

Tarih boyunca peygamberler ve veliler Allah'ı tanımak ve bilmek isteyenlere rehberlik etmişlerdir. Bu rehberler arasında Hz. Mevlâna özel bir yere sahiptir. Mevlâna'nın yaşamı ve eserleri, Allah'a yaklaşmanın, muhabbetullah ile ilahi aşkın ve insanın kendi hakikatini müşahede etmesinin yollarını açıklamaktadır. İnsanlar farklı özelliklere sahip olduğundan yaratılmış insan sayısınca Allah'a giden yol vardır. Bu tezde Mevlâna'nın düşünce ve hayat anlayışının temelinde Kur'ân ve Sünnet'in bulunduğu, Mevlâna'nın öğretilerinin ve eserlerinin bu çerçevede şekillendiği savunulmaktadır. Mevlâna'nın hayatı incelendiğinde ibadete adanmış bir hayat sürdüğü ve özellikle namazın, ilahi aşkın bir ifadesi olduğu görülmektedir. Tezin ikinci bölümünde Mevlâna'nın eserlerinde geçen dualarından alıntılarla onun yaratana yönelik ilticası incelenmiştir. Sonuç olarak Mevlâna'yı anlamak için onun eserlerini derinlemesine incelemenin önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Dua, Namaz, İbadet, İslâm, Kur'ân, Sünnet.

Adı Soyadı	Hurşit BÜYÜKMATÜR
Numarası	127201002030
Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları / Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Sami BAYRAKCI
Tezin İngilizce Adı	On the Basis of Prayers Analyzing Mevlâna's Views and Teachings

ABSTRACT

Throughout history, prophets, messengers and men of God's have guided those who wants to know purpose of life, recognize God and know him/herself better. Among these men of God, St. Mevlâna has a special place. Mevlâna's life and books shows the ways of approaching to God by divine love and observing one's own truth. Since people have different characteristics, there are as many paths to God as there are human beings. In this thesis, it is argued that Mevlâna's understanding of thought and life is based on the Qur'an and Sunnah and that Mevlâna's teachings and books are shaped within this framework. When Mevlâna's life is analysed, it is seen that he led a life dedicated to worship and especially prayer is an expression of divine love. In the second part of the thesis, Mevlâna's supplication to the creator is analysed with quotations from his prayers in his books. As a result, the importance of analysing Mevlâna's books in depth in order to understand him is mentioned.

Key Words: Mevlâna, pray, prayer, worship, Islam, Qur'an, Sunnah.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x

GİRİŞ: TEZİN KONUSU, AMACI, SINIRLILIKLARI VE YÖNTEMİ

1. Tezin Konusu ve Amacı.....	1
2. Tezin Sınırlılıkları	6
3. Tezin Yöntemi.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNA'NIN DİNİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİNİN TEMELLERİNİ OLUŞTURAN EĞİTİM HAYATI

1.Mevlâna'nın Hayatına ve Eserlerine Kısa Bir Bakış	9
2.Mevlâna'nın Dinî ve Tasavvufî Hayatının Şekillenmesine Katkıda Bulunan Şahsiyetler ...	13
2.1. Bahaeddin Veled.....	13
2.2. Seyyid Burhâneddin Hüseyin Muhakkık-ı Tirmizî	15
2.3. Şems-i Tebrîzî.....	18
2.4. Salâhuddîn-i Zerkûb Ferîdûn el-Konevî.....	23
2.5. Hüsâmeddin Çelebi.....	25
3.Mevlâna'nın İlim Yolculuğu (Şam ve Halep).....	27
4.Mevlâna'nın Düşüncelerinde Ferîdüddin Attâr ve Muhyiddîn İbnü'l Arabî Etkileri	28
5.Hümanizm Değil Bir Âşığın Gösterdiği Hoşgörü.....	32

İKİNCİ BÖLÜM: DUÂLARI EKSENİNDE MEVLÂNA'NIN GÖRÜŞLERİNİN VE ÖĞRETİLERİNİN İNCELENMESİ

1.Mevlâna'nın İbadet ve Duâya Verdiği Önem	39
2.Mevlevî Evrad-ı Şerifi ("Hazret-i Mevlâna'nın Mübârek Duâları" Eserinden Seçme Duâlar)	44
3.Mevlâna'nın Yedi Vaazında Yaptığı Münâcâtlar (Mecâlis-i seb'a).....	63
3.1. Birinci Mecliste Yapılan Münâcât.....	64

3.1.2. Birinci Mecliste Yapılan İkinci Münâcât.....	66
3.2. İkinci Mecliste Yapılan Münâcât	68
3.3. Üçüncü Mecliste Yapılan Münâcât	69
3.4. Dördüncü Mecliste Yapılan Münâcât.....	70
3.5. Beşinci Mecliste Yapılan Münâcât.....	71
3.6. Altıncı Mecliste Yapılan Münâcât.....	73
4. <i>Mesnevî</i> ’den, <i>Dîvân-ı kebîr</i> ’den ve <i>Fîhi mâ fîh</i> ’ten Seçme Duâlar.....	75
4.1. <i>Mesnevî</i>	75
4.2. <i>Dîvân-ı Kebîr</i>	82
4.3. <i>Fîhi mâ fîh</i>	89
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	97

KISALTMALAR LİSTESİ

(a.s.)	: aleyhisselâm
b.	: ibn, bin
bk.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
ed.	: editör, editörler
h.	: hicrî
haz.	: hazırlayan, hazırlayanlar
Hz.	: Hazret-i
m.	: miladî
nşr.	: neşreden, neşredenler
ö.	: ölüm tarihi
(r.a.)	: radıyallâhü anh, radıyallâhü anhâ
s.	: sayfa
(s.a.v.)	: sallallâhü aleyhü vesellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik eden, tahkik edenler
v.	: vefatı
vb.	: ve benzeri
yay.	: yayınları, yayınevi

GİRİŞ: TEZİN KONUSU, AMACI, SINIRLILIKLARI VE YÖNTEMİ

1. Tezin Konusu ve Amacı

Alışkanlıklar ve normal olduğu kanaati uyandıran birtakım olgular, günümüz insanının yaşamını şekillendirmektedir. İnsan, belli bir hususa alıştığı ve bir şeyleri zihninde “normal” şeması etrafında şekillendirdiği zaman, alışkanlıkların dışına çıkan veya onun için normal olmayan birtakım davranışlar sergileyen kişi/kişileri anormal olmakla, uyumsuzlukla, inkârcılıkla ve müfsidlikle suçlamaktadır. Oysa bazen öyle şeyler söz konusu olur ki, sırf insanların büyük bir kısmının öyle olmaları gerektiğine inandıkları için hayata yerleşir, normalleşir ve bir süre sonra kural haline gelir. Söylemek istediğimiz hususu somutlaştırmak gerekirse şu iki örneği vermek yerinde olacaktır. Dünya üzerinde üretilen çeşit çeşit “gömleği” gözümüzün önüne getirelim. Bu gömleklerin düğmelerini iliklemek sağ elini kullananlar için oldukça normalken sol elini kullanan insanları bir hayli zorlamaktadır. Fakat bu hususa bir problem olarak yaklaşıp kafa yoranların sayısı kanaatimizce bir elin parmaklarını geçmez. Peki neden? Çünkü muhtemelen gömlek dediğimiz kıyafet türünü icat eden kişi, sağ elini kullanmaya yatkındı ve ilk tasarımlarını buna göre şekillendirdi. Onun açtığı yolda ilerleyen şahıslar, ona ittiba etmek amacıyla bu geleneği sürdürdüler ve bir zaman sonra solaklar için de bu normalleşti. Mevcut durum bugün tam tersine dönecek olursa, gömleklerin düğmeleri ve delikleri yer değiştirip solakların lehine bir tasarım meydana gelse, büyük ihtimalle solaklar da dahil olmak üzere gömleğin tasarımında bir hata olduğu, defolu olduğu kanaati uyanır ve değişim fişine başvurulur. Çünkü normalin, alışkanlığın dışına çıkmak, üst bir bakış, sağlam bir irade ve bir başkaldırı bilinci gerektirmektedir.

İslâm dininin teşekkül ettiği zamanların sonrasındaki süreçte İslâm'ın özüne uygun yaşayan birtakım kimseler azınlıkta kalmış; ehlibeyt soyundan gelenler hakikate sahip çıkmıştır. Yanlış algılarla aldatılan kahir ekseriyetten ayrılmaları ve hakikate ışık tutmaları sebebiyle yaptırımlara tabi tutulmuşlar ve çoğunlukla dışlanmışlardır. Çünkü bu kimseler, diğer insanlar gibi yaşamamakta, onların normal olarak adlandırdığı ve topluma dayattığı her türlü hegemonyaya başkaldırmakta ve inançları doğrultusunda inandıkları gibi yaşamaktan geri durmamışlardır. Bu kimseler ehlibeyt yolunun yolcusu olan hak dostları ve sûfilerdir.

Kur'ân yolundan ayrılmayan sûfiler, Hz. Muhammed'in (s.a.v) “*Küçük cihaddan büyük cihada*” dediği ve İslâm'ın özüne işaret ettiği nefisle mücadele olan asıl cihada yönelmişler ve dinin emir ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Onlar her türlü kötülemeye, dışlanmaya, horgörölmeye karşılık inançları doğrultusunda bir dini ve sosyal yaşayış yolunu

tutmaktan geri durmamışlardır. İslâm'ı sadece zahire indirgeyen birtakım Müslümanlar tarafından anormallikle suçlanan sûfilerden birisi de tezimizin temel konusunu teşkil eden Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'dir. (ö. 672/1273) Onun sözleri, düşünceleri, irşad metodu ve yaşayışı bazı kesimlerce eleştirilmekte ve bu durum İslam dünyası dışında da zaman zaman hümanizm felsefesiyle eşleştirilerek yanlış anlaşılmaktadır.

“Duâları Ekseninde Mevlâna'nın Görüşlerinin ve Öğretilerinin İncelenmesi” başlıklı tezimizde dünyanın en çok tanınan ve eserleri en fazla okunan İslâm âlimlerinden birisi olan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerini yazarken, öğretilerini oluştururken ve halkı irşad ederken beslendiği kaynakları duâları üzerinden incelemeye gayret gösterdik. Bu mutevazı gayretimizin amacı, kanaatimiz doğrultusunda oluşan, Mevlâna'nın şahsına mâl olmuş ilahi aşk ve hoşgörü kavramlarını eserleriyle insanlığa sunarken beslendiği kaynakların Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünneti olduğu görüşünü temellendirmektir. Mevlâna'yı İslâm sınırları çerçevesinde ele alıp inceleyen ve onu birtakım spekülasyonlardan uzak tutmaya çalışan birtakım eserler mevcut olmakla beraber, bu çabayı duâlarını inceleyerek ortaya koyan herhangi bir eser -bu çalışmanın yapıldığı esnada- henüz ortaya konulmuş değildir. Bunun yanında Ercan Doğu tarafından hazırlanmaya başlanmış fakat bitirilememiş “*Mevlâna'da Zikr ve Evrâd-ı Mevlâna Adlı Risalenin Tahlil ve Tahkiki*” isimli bir çalışma başlığına rastladığımızı ifade etmemiz gerekir. Bu çalışma ile, Mevlâna'yı İslâm dışı bir unsur olarak tanıyan ve onu hümanizm felsefesinin bir filozofu olarak addeden düşünce sisteminin karşısında durmak ve İslâm âlimi Mevlâna'yı doğru anlamaya ve tanımaya yardımcı olmak hedeflenmiştir. Zira Mevlâna kendisini tanıtırken, sağ olduğu müddetçe Kur'ân-ı Kerîm'in kölesi olduğunu, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yolunun tozu olduğunu ve kendisine bu iki kaynak dışında bir şey atfedenlerden uzak olduğunu belirtmiştir.¹

Tezimiz bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Tezimizin birinci bölümünde Mevlâna'nın dini ve tasavvufi kimliğinin oluşum sürecini “Mevlâna'nın Eğitim Hayatı” başlığı altında inceleyerek onun İslâm sınırları çerçevesinde yetiştiği hipotezini ve bu yetiştiği ortamda hayatına katkı sağlayan ilmiyle âmil kâmil zâtların onun şahsına kattığı lûmaları ele almaya çalıştık. İkinci ve tezimizin asıl bölümü olan “Duâları Ekseninde Mevlâna'nın Görüş ve Öğretilerinin İncelenmesi” kısmında onun ibadet ve duâyaya verdiği önemi, eserlerinde geçen duâlarının mahiyetini ve bu duâlar çerçevesinde onun dayandığı temelleri ele almaya çalıştık. Çalışmamızın temel kaynakları Mevlâna tarafından kaleme alınan *Mesnevî*, *Fîhi ma fîh*, *Dîvân-ı kebîr* isimli eserler başta olmak üzere onun sohbetlerinden derlenen ve yedi

¹ Tâhirü'l Mevlevî, *Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2017), 6/46, 47.

meşhur vaazını barındıran *Mecâlis-i seb'a* isimli eser ile birlikte Celaleddin Bakır Çelebi'nin derlediği “*Hazret-i Mevlâna'nın Mübarek Duâları*” isimli eserdir. Söz konusu eserlerden derlediğimiz seçme duâları olduğu gibi naklederek her bir duânın akabinde o duâdan çıkardığımız anlam neticesinde Mevlâna'nın görüş ve öğretilerini incelemeye gayret gösterdik. Ayrıca güncel çalışmalardan istifade ettik.

Mevlâna, düşünce ve hayat anlayışını oluştururken Kur'ân ve Sünnet'i kendisine rehber edinmiş ve gücü nispetinde bu ölçülerde yaşamış, insan, çevre ve varlık dostu;engin hoşgörü deryâsı, mütevâzı bir zâhid, sevgi âbidesi, derin bilgi ve birikim sâhibi bir âlimdir. Mevlâna'yı Mevlâna yapan İslâm'dır, Kur'ândır ve Muhammed'in (s.a.v.) sünnetidir. Bu yüzden onun ünlü eseri *Mesnevî* için “Mahz-ı Kur'ân” yani Kur'ân-ı Kerîm'in özü denmiştir. Mevlâna bu hususu *Mesnevî*'ye yazdığı önsözde şöyle ifâde eder: “*Bu kitap Mesnevî kitabıdır. Mesnevî, hakikate ulaşmak ve Allah'ın sırlarına âgâh olmak, akıl erdirmek isteyenler için bir yoldur. Mesnevî, dinin asıllarının asıllarının asıllarıdır. Allah'ın en büyük şaşmaz şeriatı, hakikate giden nurlu yoludur... Mesnevî imanlılara şifa, imansızlara hasrettir. Nitekim Hakk: “Kur'ân-ı Kerim ile çoğunun yolunu azıtır, çoğunun yolunu doğrultur, hidayete eriştirir” demişlerdir. Şüphe yok ki Mesnevî, temizlenmiş kişiler için gönüllere şifadır. Hüzünleri giderir. Kur'ân'ı açıkça anlamaya yardım eder. Huyları güzelleştirir. Gönülleri temiz insanlardan, hakikati sevenlerden başkalarının Mesnevî'ye dokunmalarına müsaade yoktur. Mesnevî âlemlerin Rabbi'nden gönüle inmiş hakikatleri ihtiva eder. Gerçekten de Mesnevî Rabbü'l-âlemîn tarafından ilhâm olunmuş bir kitaptır. Bâtıl, onun ne önünden gelebilir ne de ardından. Allah onu korur.*”² Ayrıca Mevlâna bir *Mesnevî* beytinde “*Vahye dayanmayan söz, hevâ ve hevesten ibârettir. Toza toprağa benzer, havada yok olur gider...*” demiştir.³ Yukarıdaki ifadelerin de açıkça görüleceği üzere Mevlâna'nın inancı Kur'ân inancı, yolu Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yoludur. O, ele aldığı her konuyu âyet ve hadislerle temellendirmeye çalışır. Allah “*De ki: Duânız ve ilticanız olmasa Rabbim sizine yapsın? Yalanladınız; bu yüzden azap kaçınılmaz olacaktır.*”⁴ buyurmaktadır. Allah ile konuşmak, O'na iltica etmek ve yakınlaşmak için sürekli duâ eden Mevlâna “*Baştan aşağıya tamamen niyaz kesildim.*” demektedir. Hz. Mevlâna, bize duânın nasıl yapılacağını, duânın adabını ve ahlakını hem eserlerinde yazarak hem de fiili yaşantısında göstermiştir.

² *Mesnevî*'den yapacağımız atıflarda “defter numarası, sayfa numarası/beyit sayısı” terkiibini benimseyeceğiz. Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, çev. Adnan Karaismailoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), I, 37/önsöz.

³ Rûmî, *Mesnevî*, VI, 872/4666b.

⁴ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Furkan 25/77.

İslâm dininde duâ, kulların yaratıcıdan lütuf, bağışlanma ve yardım istemeleridir. Bu açıdan kula kulluğunu hatırlatan ve yalnız olmadığı bilincini kazandırarak, kendisinden daha yüce bir varlığın inayetinde yaşadığını öğreten oldukça mühim bir mefhumdur. Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de kullarından kendisine duâ etmelerini istemekte ve duâlar karşısında kulun isteklerine icabet edeceğini bildirmektedir.⁵ Ayrıca kullarına yakın olduğunu ve kendisine dua edenin duasını kabul edeceğini ifade etmiştir.⁶ Allah kuluna, kulun kendisine olduğundan çok daha yakındır. Bu yakınlığı “Ben kullarıma şahdamarlarından daha yakınım.”⁷ şeklinde belirtmiştir. Zamandan ve mekândan münezze, her şeyin yaratıcısı, mutlak yetkinliğe sahip ve “Ol emriyle istediği anda olduran”⁸ sınırlı bir akılla mahiyeti kavranamayacak yüce Allah, acziyetini bilen, kendisine inanan ve sığınıp yine kendisinden isteyen fânî kullarını koruyup gözetir.⁹ Yine sûfileri hayret hâline düşüren kaza ve kader planında kulu için en iyi, en hayırlı olanı bilir. Bunun için bazen kulunun yakarışına anında icabet ederken bazen başka zamanlarda veya şekillerde icabet etmeyi uygun görür. Duâ etmeyi şiar edinmiş bir mümin eğer bu hususu zihninde şekillendirmeyi başarabilmişse hem tevekkül sahibi olur hem de yaratıcının kendisinden razı olmasına kapı aralayacak “Allah'tan razı olma” mevkiine erişir. Sûfilere bakıldığı zaman genel olarak Allah'tan af, mağfiret, dünyalık birtakım güzellikler, ahirette Adn cenneti istemek yerine daha çok ilâhî rızaya ermeyi ve onu razı edip Onu temaşa etme mutluluğunu yaşamak isterler.¹⁰ Hatta kimi zaman yakarışlarında sadece O'nun cemaliyle müşerref olup kendisiyle ünsiyet kurmak adına tüm dünyalık ve ahiretlik nimetlerden vazgeçmeyi göze alan sûfilerin yaratıcıya âşık olan simâlarından birisi de tezimizin konusunu teşkil eden Mevlâna'dır. Duâ, kulun yaratıcısıyla kurduğu güçlü ve mistik bir bağ ve yaratıcının kul üzerinde meydana getirdiği deruni bir güç olması hasebiyle kulun dini kimliğinin olgunlaşması ve başkaları tarafından anlaşılması, onun duâlarının incelenmesiyle gerçekleşebilir. Kişinin ettiği duâların mahiyetine bakıldığı zaman onun, yaratıcıyı nasıl bir güç olarak tanımladığı, O'nunla nasıl bir bağ kurduğu ve O'ndan beklentileri anlaşılabilir. Ayrıca kul, her şeyin sahibi olan yaratıcıdan, kendi imkânlarının el vermediği ve kendisi gibi sınırlı varlıkların gerçekleştiremeyeceği birtakım dileklerde bulunabilir. Bu dilekler veyahut yakarışların temeline bakıldığı zaman, kulun beklentileri ışığında dünyevî ve uhrevî yönünün boyutlarını ortaya koymak mümkün olmaktadır. Zira

⁵ el-Mü'min 40/60.

⁶ el-Bakara 2/186.

⁷ Kâf 50/16.

⁸ el-Bakara 2/117.

⁹ Cihad Tunç, “İslâm Dininde Zikir ve Duâ”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1988), 31-33.

¹⁰ Süleyman Uludağ, “Duâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/535.

kanaatimizce uhreviyata yönelmiş olan ve en genel isimlendirmeyeyle “sûfî” olarak nitelendirilen kimseler duâlarında dile getirdikleri isteklerde genelde yaratıcıyı bir dost olarak görmekte ve bu dünyadan ziyade sonsuz olan ahiret hayatına yönelik taleplerde bulunmaktadır. Şeriatin zahirine sımsıkı bağlı olan müminler, yaratıcıyla olan ilişkilerinde kendilerine bir sınır belirleyip o sınır ve arz-talep dengesi çerçevesinde yaratıcıdan isteklerde bulunurken, tezimize konu olan Mevlâna yahut Yûnus Emre (ö. 720/1320) gibi aşk yolunu kendilerine şiar edinmiş sûfiler yaratıcıyı adeta bir dost olarak görmekte ve isteklerinin muhtevası bu dostluk neticesinde şekillenmektedir. Kişi zahiren kendinden üst makamda olan birinden bir şey isterken koyduğu sınırları, dostuyla arasına koymaz ve dostuna derdini, sıkıntısını ve ihtiyacını açarken kendisini çok daha rahat hisseder. Çünkü dost için “naz makamı” söz konusuyken üst makamda olan için “edep ve tevazu makamı” söz konusudur. Mevlâna'nın duâlarında yaratıcıyı bir dost hatta bir sevgili olarak görmesi O'na yaptığı yakarışları şekillendirmiş ve kendisine atfedilen “hoşgörü öğretisi, aşk nazariyesi” gibi hususların temelini anlamamıza vesile olmuştur. Ayrıca kişinin duâlarından psikolojik durumunu “kaygı, depresyon, narsizm, nevrotik kaygı gibi bir takım ruhsal dalgalanmaları ve bozuklukları” anlamak mümkünken, duânın psikolojik olarak kişiye iyi geldiği ve yaratıcıyla arasındaki bağı güçlendirip kendisini bu sonu sınırlı beşer aklıyla idrak edilemeyecek âlemde yalnız olmadığını hissettirdiği birtakım çalışmalarla ortaya konulmuştur.¹¹ Aynı zamanda duâ bir çeşit ibadet etme şeklidir. İbadet ise malum olduğu üzere Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla samimiyet ve ihlâs çerçevesinde edâ edilir. Kişi duâ ederken dünyası ve ahireti için güzellikler talep etmekte, sonsuz bir mutluluğa erişmek için yaşadığı hayatın ve dualarının vesile olmasını umut etmektedir. Bu noktada duâ etmek önemli olmakla birlikte malum olduğu üzere sadece kavli olarak duâ etmek yeterli değildir. Kavli duâ, fiili duâdan sonra gelmelidir.¹² Kanaatimizce bu düsturu hayatlarına en müspet şekilde yerleştirmiş olanlar yakîni elde etmiş hak dostlarıdır. Onlar, razı olmadıklarını razı etmekten, hak etmediklerini istemekten berî durumunda olan, tek dertleri Allah ve O'nun rızâsı olan salih kimselerdir. Sûfilerin duaları incelendiğinde onların, genellikle sûfiyâne hayat tarzını ortaya koyan ilticalarda bulundukları ve arzu ve isteklerinin bu çerçevede şekillendiği görülür. Buradan yola çıkarak Mevlâna'nın görüş ve öğretilerinin temel yapısını, anlam muhtevasını duâlarından anlayabilmenin mümkün olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

¹¹ Daha detaylı bilgi için lütfen bk. Esmâ Sayın, “Tasavvuf ve Psikoloji Açısından Duânın Terapik Etkileri”, *Batman University Journal of Life Sciences/Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012).

¹² Abdulvahap Yıldız, “Tasavvuf Kültüründe Duâ Algısının İnsan Üzerindeki Müsbet Etkileri”, *Tasavvuf* (Yanlış Algılar ve Doğru İslâm, Şanhurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016), 554.

2. Tezin Sınırlılıkları

Mevlâna gibi evrensel şahsiyetlerin yetişmesi takdir edileceği üzere diğer insanlardan farklı bir seyrinde gerçekleşmektedir. Öğretileriyle öncelikle Anadolu'yu sonrasında tüm dünyayı kendisine hayran bırakan Mevlâna'nın eğitim hayatını bir bütün olarak ele almak, görüştüğü şahsiyetlerin onun üzerinde bıraktığı etkileri eksiksiz biçimde incelemek, hoşgörü öğretisi ve marifetullah anlayışının temellerine karanlık nokta kalmayacak şekilde ışık tutmak çalışmamızın boyutunu aşacaktır. Fakat onun ibadet hayatı ve duâlarının temellerini idrak edebilmek için bu süreçlere efradını câmi ağyârını mâni olacak biçimde “Mevlâna'nın Eğitim Hayatı” başlığıyla göz atmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle birinci bölümde öncelikle onun kısaca hayatından bahsedip sonrasında hayatında iz bırakmış belli başlı şahsiyetlerle olan ilişkilerine ve bu şahsiyetlerin Mevlâna'ya kattıkları bakış açılarına, yaptığı ilmî seyahatlerin ona kattıklarına, marifetullah anlayışı, hoşgörü öğretisi ve aşk nazariyesine kısa bir bakış atacağız. Bu sınırlandırmayı yapmamızın nedeni çalışmamızın boyutunu aşacağından dolayı duyduğumuz endişe ve ayrıca Muhammed b. Hüseyin el-Belhî, Mevlâna (efendimiz) lakabını kazanabilmiş bir şahsiyet olduğundan dolayı elbette onun görüştüğü bütün kişilerden bir anlam parçasını hayatına katmış olduğu, yaptığı tüm konuşmaların dünyalık menfaatlerden uzak olacak şekilde hidayet arayışında etkili olduğu kanaatinde olmamızdır. Buradan yola çıkıp onun kısaca hayatı ve eserlerinden bahsettikten sonra görüştüğü ve fikirlerinin oluşumuna tesir eden şahsiyetlerden bizce en mühim olanlarını incelemenin kâfi olacağını düşündük ve Bahâeddin Veled, Seyyid Burhâneddîn, Şems-i Tebrizî, Hüsameddin Çelebi, Salâhuddîn-i Zerkûb Ferîdûn el-Konevî gibi isimler hakkında bilgi verdik. Ayrıca Mevlâna'nın çağdaşı sayılabilecek tezkire yazarı, sûfi büyüklerden Ferîdüddin Attâr'ın ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin onun öğretilerinde açtıkları pencereleri ele almaya çalıştık. Birinci bölümün üçüncü alt başlığı olan “Mevlâna'nın İlim Yolcuğu” başlığında ise hocasının talebiyle gittiği Şam ve Halep şehirlerinin onun görüşlerine olan etkilerini ele aldık. Birinci bölümün son başlığı “Hümanizm Değil Bir Âşığın Gösterdiği Hoşgörü” başlığındaysa Mevlâna hakkında klişeleşmiş yanlış düşünceleri irdelleyerek hoşgörü öğretisine ve aşk kavramına değinmeyi gerekli gördük. İkinci kısımda ele aldığımız duâlar, çalışmamıza temel kaynak teşkil eden eserlerden seçilen ve değerlendirmenin gerekli görüldüğü duâlardır. Okuyucularımızın takdir edeceği üzere Mevlâna'nın eserlerinin hemen her beyti bir hikmet ve “Sevgili” olarak tanımladığı Cenâb-ı Hakk'a münâcâtlar barındırmaktadır. Duâ olarak adlandırılabilir olacak oldukça fazla nazım ve nesir barındıran söz konusu eserlerin içerisinde konumuz çerçevesinde Mevlâna'nın tüm duâlarını incelemek

Çalışmamızın boyutunu aşacak ve amacımız dışında kalacaktır. Ele almayı tercih ettiğimiz duâların Mevlâna'nın diğer duâlarını temsil etmeye elverişli ve yeterli olduğu kanaatine varmamız böyle bir seçki oluşturmamıza sebep olmuştur.

3. Tezin Yöntemi

Bu çalışmada öncelikle deskriptif bir yöntem kullandığımızı ifade etmemiz gerekir. Hz. Mevlâna'nın çevresinde bulunan, onun fikir dünyasına etki ettiğini düşündüğümüz bazı isimler hakkında bilgi verilen birinci bölümde genel olarak bu isimlerin hayat hikayeleri ve Hz. Mevlâna ile olan alakaları konu edinilmiştir.

İkinc bölümde ise Hs. Mevlâna'nın münacaatları ve eserlerinde yer alan dua ifadelerinden hareketle onun tasavvufi düşüncesi incelenmeye çalışılmıştır. Geleneksel usulle hazırlanmış bu tezde İSNAD 2.0 sistemine göre dipnotlandırma yapılmış ve kaynakça oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNA’NIN DİNİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİNİN
TEMELLERİNİ OLUŞTURAN EĞİTİM HAYATI

1. Mevlâna'nın Hayatına ve Eserlerine Kısa Bir Bakış

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) 30 Eylül 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya geldiği rivayet edilmektedir. Mevlâna meşhur eseri *Mesnevî*'de kendi adını Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olarak kaydetmiştir.¹³ Tezkire (biyografi) yazarları onun adının Muhammed, lakabının ise Celâleddîn olduğu belirtmişlerdir.¹⁴ Mevlâna kelimesi “efendimiz” anlamına gelmekle birlikte onu yüceltmek için kullanılmıştır. Rûmî ifadesiyle meşhur olmasının sebebiyse, uzun yıllar boyunca Anadolu'nun başkenti olan Konya'da ikamet etmesi, tasavvufî görüşlerinin orada şekillenmesi, irşad faaliyetlerine orada başlaması ve yine orada vefat etmesidir.¹⁵ Malum olduğu üzere Anadolu toprakları, önceden Rum diyarı (Diyâr-ı Rûm) olarak nitelendirilmiştir. Eski âlimler, mürşidler genellikle doğdukları yere nispet edilerek anılırlar. Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274), İsmâîl Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), Şemseddin Sivasî (ö. 1006/1597) bu geleneğe uygun olarak anılan âlimlerden sadece birkaçıdır. Lakin Mevlâna doğduğu yere nispetle “Belhî” yahut mâl olduğu yere nispetle “Konevî” olarak anılmamış aksine “Rûmî” olarak anılmıştır.¹⁶ Hüdâvendigar, (hükümdar, sahip, efendi) Hünkâr, Mollâ-yı Rûmî, Hazret-i Pîr vb. şekilde sıralayabileceğimiz saygı ifadeleri barındıran lakaplar Mevlâna'ya uygun görülmüştür. Kanaatimizce Mevlâna gibi çok boyutlu şahsiyetleri tek bir bölgeye nispet etmek doğru olmayacağı için onu eski adıyla bütün bir Rûm diyarının yani bütünüyle Anadolu'nun nisbesiyle anmışlardır. Söz konusu durum tıpkı Mevlâna gibi insanların kalbine dokunmuş ve onlara hayata bambaşka bir açıdan bakmayı öğretmiş Yûnus Emre için de geçerlidir. Yûnus'un Anadolu'da ve hatta Azerbeycan'da muhtelif yerlerde kabri vardır.¹⁷ Bu durum mutasavvıfların Anadolu insanının gönlünde taht kurduklarının ve kültürel tarihin yadsınamaz mihenk taşları olduklarının bir göstergesidir.

Mevlâna'nın babası Sultânü'l-Ulemâ (Âlimlerin Sultanı) lakabıyla bilinen Bahâeddin Veled (ö. 628/1231), annesi ise Belh emiri Rukneddin'in kızı Mümine hanımdır. Babaannesi,

¹³Reşat Öngören, “Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/441.

¹⁴Bediüzzamam Fûrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzluk (Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2005), 49.

¹⁵Fûrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 50, 51.

¹⁶Abdullah Uçar, *Âşıklar Sultanı Hz. Mevlâna* (Konya: Adım Matbaası, 2009), 22.

¹⁷Mustafa Tatçı, “Yûnus Emre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, ts.), 43/603.

Harzemşahlar hanedanlığından Türk Prensesi Melike-i Cihan Emetullah Sultandır.¹⁸ Bahâeddin Veled'in soyunun Hz. Ebû Bekr'e (ö. 13/634) annesinin soyunun ise Hz. Ali'ye (ö. 40/661) ulaştığı rivayet edilir.¹⁹ Anca ne Mevlâna ne de oğlu Sultan Veled (712/1312) eserlerinde böyle bir bilgiye yer vermişlerdir. Bu rivayetlerin doğru olması mutemel olmakla birlikte Mevlâna'nın bundan bahsetmemiş olması, kurtuluşun soy ve neseple olmadığını bilmesinden kaynaklıdır diyebiliriz. Nitekim hak dostları arasında yaygın olan söyleyişle; "Kan soyumuzdan değil, can soyumuzdan gelenler evladımızdır." denilmiştir.

Mevlâna'nın babası Bâhaeddin Veled, zamanının tanınmış âlimlerinden ve tasavvuf liderlerinden biridir. Onun sevgi dili sayesinde etrafına yoğun kalabalıklar toplanmıştır. Bundan rahatsız olan bazı insanlar dönemin Harzemşah sultanının bir takım yersiz kuruntulara kapılmasına sebep olmuşlar ve onun ailesiyle birlikte Harzemşah'tan ayrılmasına neden olmuşlardır. Harzemşah sultanı, Bâhaeddin Veled ile bir buluşmalarında ona: "Efendi hazretleri, bir ormanda iki aslan, bir belde de iki sultan olur mu?" diyerek onun potansiyelinden çekindiğini ifade etmiştir. Bâhaeddin Veled, sultanın kaygılarını anlamış ve ayrıca yaklaşan Moğol istilasını da hesaba katarak ailesiyle birlikte Harzemşah'tan 1212, 1213 veya diğer bir rivayete göre 1219 yılında ayrılmıştır. Mevlâna ve ailesi önce Nişabur, Bağdat, Kufe güzergâhından hareket ederek Mekke'ye varıp hac vazifelerini ifa etmişler sonrasında da Şam, Malatya, Erzincan istikametinden Karaman'a ulaşan yolculuklarıyla göçlerini tamamlamışlardır.²⁰ Göç ederken izledikleri rota üzerinde ittifak olmamakla beraber, Eflâkî'ye göre Şam'dan Malatya'ya, sonra Erzincana geçmişler, oradan dört yıl kaldıkları Erzincan-Akşehir'e ve buradan da nihayet yedi yıl veya daha fazla ikamet ettikleri eski adıyla Lârende olan Karaman'a varmışlardır.²¹ Sipehsâlâr'a göreyse Mekke'den Şam'a, Şam'dan Erzincan'a sonrasına Erzincan'a bağlı bulunan Akşehir'e varmışlar, buranın akabinde Karaman üzerinden Konya'ya geçmişlerdir. Sipehsâlâr, Mevlâna ve ailesinin Malatya'ya uğradığından bahsetmemiş, Karaman'da geçirdikleri yıllara değinmeden doğrudan göç yollarını Konya'ya bağlamıştır.²² Rivayetler farklı olmakla beraber sonuç aynıdır. Mevlâna bir şekilde Konya'ya ulaşmış ve tüm Rûm diyarının efendisi olmuştur. Yaşanan bu hadise

¹⁸Selahaddin Hidayetoğlu, *Mevlâna Muhammed Celâleddin-i Rûmî* (Konya: Konya Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2005), 14.

¹⁹Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006), 1/3.

²⁰Uçar, *Âşıklar Sultanı Hz. Mevlâna*, 15.

²¹Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 1/99-101.

²²Mecdüddin Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafindakiler*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2011), 22, 23.

kanaatimizce “*Sizin şer bildiklerinizde hayır, hayır bildiklerinizde şer olabilir.*”²³ ayetinin bir tecellisidir. Zira Mevlâna ve ailesinin Harzemşah’ta kalmaları durumunda belki Harzemşah sultanı onların potansiyelini ortada kaldırmak için aileyi katledecek belki de Moğol istilasıyla birlikte tüm aile tarihin tozlu sayfalarına karışacaktı. Bunun yerine Karaman’a gelmeleri, Mevlâna gibi bir şahsiyetten tüm Rûm diyarının ve hatta bütün bir yeryüzünün faydalanmasına vesile olmuştur.

Mevlâna’nın babası Bahâeddin Veled’in eşi Mümine Hatun’dan iki oğlu ve bir kızı vardır. Büyük oğlunun adı Alâadin Veled, kızının adı Fatıma Hatun, küçük oğlu ise Muhammed Celâleddin’dır. Mevlâna, 1225 yılında Karaman’da, kendileriyle beraber göç eden Semerkantlı Lala Şerefeddîn’in kızı Gevher Hatun’la evlenmiş ondan Bahâeddin Muhammed (Sultan Veled) ve Alâadin Muhammed isminde iki erkek çocuğu olmuştur. Gevher Hatun’un vefatından sonra evlendiği Konyalı Kira Hatun’dan ise diğer oğlu Muzafferüddin Emîr Âlim ve kızı Melike Hatun dünyaya gelmiştir.²⁴

Karaman’da yedi yıl süren ikamet sonrası Mevlâna ve ailesi, rivayetlere göre Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı Alâeddin Keykubad’ın (ö. 634/1237) ısrarlı davetleri hasebiyle Karaman’dan, devletin başkenti Konya’ya intikal etmişlerdir.²⁵ Eflâkî’ye göre Bahâeddin Veled, 1231 yılında Mevlâna’nın yirmidört yaşında olduğu bir sırada, seksen beş yaşındayken Konya’da vefat etmiştir. Bu sıralarda oğlu Mevlâna yirmi dört yaşındadır.²⁶ Mevlâna, ilim ve ziyaret amaçlı yaptığı ziyaretler dışında geriye kalan tüm yaşamını Konya’da geçirmiş, tasavvufî hayatının şekillenmesi burada meydana gelmiş ve yine eşsiz sevgili olarak gördüğü yaratıcısına 17 Aralık 1273 tarihinde burada kavuşmuştur. 1273’te henüz altmış beş yaşındayken vefat eden Mevlâna, geride çok yaşlı gözler bırakmış, cenazesinde mahşeri bir kalabalık toplanmasına vesile olacak derecede kendini tüm Rûm diyarına âşık etmiştir.²⁷

Eserleri: Mevlâna’nın bilinen beş eseri vardır. Bu beş eserden ikisi şiir (manzum), üçü ise mensûr (düz yazı) şeklinde kaleme alınmıştır. Eserlerinin tamamı Farsça olmakla birlikte günümüzde bütün eserleri onlarca dile tercüme edilmiştir.

²³el-Bakara 2/216.

²⁴Rûmî, *Mesnevî*, 22-23.

²⁵Rûmî, *Mesnevî*, 23.

²⁶Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 1/108.

²⁷Rûmî, *Mesnevî*, 27.

a. *Mesnevî*: Mevlâna, meşhur eseri *Mesnevî*'yi halifesi ve çokça iltifat ettiği Hüsâmeddin Çelebi'nin (ö. 683/1284) telkinleriyle yazmaya niyet etmiştir. 1260-1267 arası yazdığı bu eser, insanlara sevgiyi, aşkı, ahlaki erdemlere sahip olmayı öğreten, dini konuların önemini anlatan eğitici bir eserdir. Mevlâna bu eserinde didaktik bir üslup kullanmayı tercih etmiş, anlatmak istediği hususları hikayeleştirerek insanlara aktarmaya çalışmış, bu üslubu irşadı için uygun görmüştür. Temelde kaynağını Kur'ân-ı Kerîm ve hadîslerin oluşturduğu söz konusu esere zamanla insanlar “Mağz-ı Kur'ân” (Kur'ân'ın Özü) lakabını vermişlerdir. *Mesnevî*'de bulunan beyit sayısı nüshalarına göre farklılık göstermekle birlikte yaklaşık 26.000 kadardır. *Mesnevî*, seyrüsülûkte bulunanlar için rehber bir kitaptır. Nakşibendî tarikatına mensup İranlı âlim ve şair Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî (ö. 898/1492), bu esere iltifat etmek için Mevlâna hakkında, “Peygamber değildir fakat kitabı vardır” demiş ve mevzubahis eserin önemine değinmiştir.²⁸

b. *Divân-ı kebîr*: Günümüzde daha çok *Dîvân-ı Kebîr* adıyla bilinen eserin *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems* ve *Dîvân-ı Şemsü'l-Hakâyık* gibi başka isimleri de vardır. Eser Mevlâna'nın farklı türlerden şiirlerini barındırmakla beraber Mevlâna'nın aşkının sınırsızlığını gözler önüne sermektedir. Kaleme almış olduğu şiirlerin neredeyse tamamında göz nuru Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Melikdâd Tebrîzî'nin (ö. 645/1247 [?]) ismi geçmekte hatta onun ismini kendisi mahlas olarak kullanmaktadır. Rivayetlere göre Mevlâna'nın çeşitli zamanlarda özellikle semâ sırasında duygularını ifade etmek için dile getirdiği şiirler “kâtib-i esrâr” denilen özel kimseler tarafından anında yazıya geçiriliyor ve sonrasında aruz bahirlerine göre düzenleniyordu. Bu şekilde muhtelif yer ve zamanlarda söylenmiş bu sözlerden büyük bir dîvân meydana gelmiştir.²⁹

c. *Fîhi mâ fîh*: “Onun içindeki içindedir”, “o, ondandır” gibi manalara gelen eser, Mevlâna'nın meclislerdeki sohbetlerinin etrafındaki kimseler tarafından yazıya geçirilmesiyle meydana gelmiştir. Nüshalarda farklılık göstermekle beraber bölüm sayısı altısı Arapça, diğerleri Farsça olmak üzere yaklaşık yetmiş beştir. Bölümler bir âyet yahut hadisin yorumu veya Mevlâna'ya sorulan bir soru ile başlamakta ve Mevlâna'nın tasavvufî düşüncelerini anlamak için öğrenilmesi gereken elzem bilgileri ihtiva etmektedir.³⁰

²⁸Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/325; Sâfi Arpaş, “Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273)”, *İstem* 10 (2007), 99.

²⁹Tahsin Yazıcı, “Divân-ı Kebîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/432; Arpaş, “Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273)”, 102.

³⁰Mehmet Demirci, “Fîhi Mâ Fîh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1996), 13/58; Arpaş, “Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273)”, 102.

d. Mecâlis-i seb'a: Mevlâna'nın oldukça mühim yedi vaazını barındıran meşhur eserdir.³¹

e. Mektûbât: Birçok önemli sūfide görüldüğü gibi Mevlâna'nın da mektupları vefatından sonra bir araya getirilmiştir. Mektuplarını çeşitli kişilere yazan Mevlâna bazen önemli bir dini konuyu açıklamış bazen nasihat etmiş bazen de şiir ve hikayeler kaleme almıştır.³²

2. Mevlâna'nın Dinî ve Tasavvufî Hayatının Şekillenmesine Katkıda Bulunan Şahsiyetler

2.1. Bahaeddin Veled

Tasavvufî bir hayat yaşamaya çalışan ve insanları iyiliğe iletip kendilerine doğru yolu göstermekle ömrünü geçirmiş olan Bahâeddin Veled'in hayatından, onun, kalbinden dünya sevgisini çıkararak uhrevî bir hayat yaşamaya çalışan bir sūfî olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bahâeddin Veled'in tasavvuf yoluna Kübreviyye tarikatının kurucusu Ebü'l-Cennâb Necmüddîn-i Kübrâ Ahmed b. Ömer el-Hîvekî el-Hârizmî'ye (ö. 618/1221) intisap ederek başladığı ve Mecdüddîn Ebü'l-Fütûh Ahmed b. Muhammed el-Gazzâlî'nin (ö. 520/1126) tarikat hırkasını giydiği rivayet edilir. Bununla beraber kendisinin Kübrevî şeyhi olarak faaliyet gösterdiği kaynaklarda zikredilmemektedir.³³ Babasının rahle-i tedrisinde yetişmesi dolayısıyla Mevlâna'nın tasavvufî fikirleri ve söylevlerinde Kübrevîlik etkilerinin gözlemlenmesi gayet doğaldır. Çünkü Mevlâna'da babası vasıtasıyla Necmeddin Kübrâ'nın müridlerindendir. Mevlâna'nın Kübrevîlik çerçevesinde tohum vermiş olan tasavvufî düşünceleri, kuru kural kalabalığından ziyade, ilham ve aşkla anlaşılabilir niteliktedir.³⁴

Mevlâna'nın babası Bahâeddin Veled, aynı zamanda onun eğitimiyle alakadar olan ilk hocasıdır. Mevlâna küçük yaştan itibaren din, tassavvuf ve dünyalık meselelerle alakalı ilimleri babasından tahsil etmiştir. Tasavvufî terbiyede yetişmiş, kâmil insan olma gayesiyle çabalayan, dünya ve üzerindeki kılere kıymet vermeyen bir babanın eğitiminden geçmiş olması Mevlâna'yı küçük yaşta olgunluğa erdirmiştir.³⁵ Bahâeddin Veled'in, Sultan Alaaddin'in ısrarlarıyla geldiği Konya'da şöhreti kısa süre içerisinde yayılmıştır. Hoşgörü ve sevgi

³¹Arpaguş, "Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273)", 102.

³²Arpaguş, "Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273)", 103.

³³M. Nazif Şahinoğlu, "Bahâeddin Veled", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1991, 4/460.

³⁴Mehmet Necmeddin Bardakçı, "Mevlâna'nın Tasavvufî Düşüncesinin Kaynakları", *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 19 (2007), 64.

³⁵Hidayetoğlu, *Mevlâna Muhammed Celâleddin-i Rûmî*, 15.

çerçevesinde yürüttüğü irşad faaliyetleri, zaman içinde büyük ilgi görmüş; rivayetlere göre emirlerden vezirlere, hatta Sultan Alâeddin'e kadar birçok önemli kişi kendisine mürid olmuştur. Bahâeddin Veled, sabahtan öğleye kadar öğrencilerine ders vererek, öğleden sonra müridleriyle ilgilenerek, Cuma ve pazartesi günleri Konya halkına vaaz vererek ve bir taraftan meşhur eseri *Ma'ârif*'i tamamlamakla meşgul olarak ömrünü tüketmiştir.³⁶ Bahâeddin Veled'in Allah'a olan sevgisi, onda hoşgörü ve insan sevgisi meydana getirmiş, aşk yolunda herkesi ve herşeyi bir görmüştür. Ona göre aşk, her sâlikin katetmesi gereken en önemli makamlardan biridir ve insanı gerçeğe ulaştıran tek yoldur. Marifet, aşktan hasıl olur.³⁷ Bahâeddin Veled'deki Allah aşkı ve insanlara yönelik hoşgörü anlayışı, oğlu Mevlâna'yı derinden etkilemiş ve onu, Anadolu başta olmaz üzere bütün dünyayı aşk iksiriyle irşad etmeye sevk etmiştir.

Bahâeddin Veled'in meclislerdeki konuşmaları, halka verdiği vaazları, öğrenci ve müridlerine ettiği nasihatları bizatihi kendisi tarafından yazılarak *Ma'ârif* isimli eseri ortaya çıkarılmıştır. Konusu, içeriği ve dili ile tam bir ahlakî, tasavvufî eser olan *Ma'ârif*, Mevlâna üzerindeki etkileri bakımından oldukça önem arzeder. Bahâeddin Veled'in sözleri, konuşmaları ve nasihatleri halk arasında oldukça meşhurdur. Kendisi hayattayken eseri müridleri, talebeleri ve ona muhabbet besleyen kitle tarafından okunmuş, içerdiği derin anlamlarla insanların maneviyatına olumlu yönde katkı sağlamıştır. Bahâeddin Veled'in vefatından sonra oğlu Mevlâna onun sözlerini kendi sohbetlerinde tekrarlamış, anlaşılmayan hususları açıklamış ve mecliste bulunanlara yazdırmıştır. Mevlâna'dan sonra da *Ma'ârif*, Mevlevîler arasında önemini korumuş, uzun süre okunmuştur.³⁸ *Ma'ârif*'in en önemli yanıysa Mevlâna'nın tasavvufî düşüncelerine ve eserlerine tesir etmesidir. Mevlâna'nın fikirlerini anlamak, künhüne vakıf olmak için başvurulacak en önemli eser *Ma'ârif*'tir.³⁹ Ayrıca eserin muhtevasından ve üslubundan anlaşılabileceği gibi Bahâeddin Veled'in Mevlâna'nın babası olması gibi, *Ma'ârif* de *Mesnevî*'nin babasıdır. Hem bırakılan etki hem gönüllere tesir etme bakımından boynuzun kulağı geçtiğini söylemek kanaatimizce yanlış olmayacaktır.

Fürûzanfer'e göre Bahâeddin Veled, naklî ilimlerde, zahir ve bâtın sülûkunda hâl ve kâl sahiplerinin öncüsü, zamanın parmakla gösterilen kişisiydi. Fetva ve vaazlarıyla halk ondan

³⁶Şahinoğlu, “Bahâeddin Veled”, 4/461.

³⁷Meliha Anbarcıoğlu, “Sultanu'l-Ulema Baha'eddin Veled'in Hayatı, Eseri ve Düşünceleri” (1. Millî Mevlâna Kongresi, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1986), 141.

³⁸Anbarcıoğlu, “Sultanu'l-Ulema Baha'eddin Veled'in Hayatı, Eseri ve Düşünceleri”, 137.

³⁹Anbarcıoğlu, “Sultanu'l-Ulema Baha'eddin Veled'in Hayatı, Eseri ve Düşünceleri”, 147.

istifade ediyordu. Bütün gün onun meclisi halk tabakasıyla, bilginlerle ve tarikat mensuplarıyla dolup taşıyordu. Fazilet isteyenler, hakikat arayanlar onun meclisine gelip kendisini dinledikten sonra aradıklarını bulmuş bir şekilde kalkıyorlardı.⁴⁰ Bahâeddin Veled vefat ettiğinde Mevlâna yirmi dört yaşındaydı. Babasının vasiyeti yahut Sultan Alâeddin'in arzusu yahut da Sultan Veled'in yazmış olduğu *İbtidânâme* isimli esere göre müritlerinin ricası ile babasının makamına oturdu. Vaaz ü nasihata başladı. Fetva ve zikir işine ağırlık verdi, şeriat bayrağını yükseltti. Seyyid Burhâneddin Hüseyin Muhakkık-ı Tirmizî (ö. 639/1241) ile buluşuncaya kadar tam bir yıl tarikattan uzak, şeriatın müftüsü oldu.⁴¹

2.2. Seyyid Burhâneddin Hüseyin Muhakkık-ı Tirmizî

Seyyid Burhâneddin Hüseyin Muhakkık-ı Tirmizî, 1166 veya başka bir rivayete göre 1169 yılında Tirmiz'de doğdu. Soyu, Hz. Hüseyin (ö. 61/680) vasıtasıyla Peygamber Efendimiz (s.a.v.) dayandığı için kendisi “seyyid” nispetiyle tanınmaktadır. Ayrıca, Şems-i Tebrîzî'nin Konya'ya gelişini ve de kalplerdeki sırları keşfiyle bilebildiği için kendisine “seyyid-i sırdan” (sırların efendisi) lakabı verilmiştir. Mevlâna onu dinin burhanı (delili) anlamında Burhâneddin olarak anmış, tahkik ehli bir sûfi olması dolayısıyla sonraki dönemlerde muhakkık lakabıyla tanınmaya başlanmıştır. 1208 yılında Tirmiz'den Belh'e giden Seyyid Burhâneddin, Mevlâna'nın babası Bahâeddin Veled'e intisap etmiş, kırk gün sohbetine katılıp icazetini aldıktan sonra Tirmiz'e geri dönmüştür.⁴²

Bahâeddin Veled, ailesiyle birlikte Belh'ten ayrılma kararı aldığı anda Seyyid Burhâneddin onlara iştirak etmemiş, Tirmiz'e geri dönmüştür. Mürşidinden ayrılmanın vermiş olduğu üzüntüyle uzun süre sekr halinde yaşamış, meczubca hareketlerde bulunmuş, inzivaya çekilmiştir. Eflakî onun çıplak ayaklarla ormanda dolaştığını, on iki günde bir yemek yediğini, açlıktan bütün dişlerinin düştüğünü kaydetmiştir.⁴³ Kanaatimizce Eflâkî aşk hâlinde ve mürşidinden ayrı kalmış bir sûfinin portresini çizmek ve Seyyid Burhâneddin'in büyüklüğünü aktarmak için mübalağa yapmıştır. Buna gerek olup olmadığı tartışılabilir. Çünkü Mevlâna'ya muhabbet besleyen araştırmacılar, Seyyid Burhâneddin keramet gösterebilir veya göstermesin, müthiş cezbeli bir sûfi olsun veya olmasın onun Mevlâna'ya kattığı güzellikler neticesinde doğal olarak ona saygı duyacaktır. Seyyid Burhâneddin kendine

⁴⁰Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 45.

⁴¹Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 46, 47.

⁴²Semih Ceyhan, “Seyyid Burhâneddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/56.

⁴³Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 299.

geldikten, sekr (manevi sarhoşluk) halinden sahv (temkin ehli ve uyanık olma) haline geçtikten sonra sekiz sene kadar Tirmiz’de irşad faaliyetlerini sürdürmüş sonrasında Anadolu’ya hicret etme kararı almıştır.⁴⁴

Menkıbelerde Seyyid Burhâneddin’in Konya’ya hicret etme sebeplerine dair farklı rivayetler vardır. Kimi rivayetlere göre bir gün Tirmiz’de ders verdiği esnada keşfî bir bilgiyle mürşidi Bahâeddin Veled’in vefat ettiğini öğrenmiş sonrasında rüyasında mürşidini görüp onun kendisine “Benim Celaleddinim’i koruyup kollamakta kusur ediyorsun” demesi üzerine, kimi rivayetlere göre Tirmiz’in büyüklerinden birisi kendisine mürşidinin Konya’da olduğunu haber verdiği için, bir başka rivayete göreyse yaklaşmakta olan Moğol istilasına önlem almak için hicreti kararı almıştır.⁴⁵ Bir şekilde 1232 yılı sıralarında Konya’ya gelen Seyyid Burhâneddin, Mevlâna’ya babasının hem hâl hem kal ilimlerinde kâmil bir mürşid olduğunu, kendisinin de babası gibi üstün derecelere ulaşması gerektiğini söylemiş, bu sözlerden sonra Mevlâna ona intisap etmiştir. Dokuz yıl boyunca Mevlânâ’ya hocalık ve mürşidlik yapan Seyyid Burhâneddin, onun bu sürenin ilk üç dört senesinde babasının mânevî derecesine ulaştığını gözlemlemiştir. Kalan süre zarfında Mevlâna’yı hâl ilmiyle donatmak istemiş ve sonrasında onu eğitimini tamamlamak üzere Halep ve Şam’a göndermiştir. Mevlâna’nın bu yolculuğu esnasında kendisine Kayseri’ye kadar eşlik etmiş ve orada kalmıştır. Takriben yedi yıl süren eğitimini tamamlayıp dönen Mevlâna’ya toplamda yüz yirmi gün olmak üzere üç defa çile çıkartmış, az yemek, az uyumak, az konuşmak, çokça tefekkür ve ibadet etmek suretiyle onun manen olgunlaşıp kemale ermesine vesile olmuştur.⁴⁶ Bütün bu eğitim safhasından sonra Mevlâna Kayseri’ye dönmeyi arzu eden Seyyid Burhâneddin’den kendisine hocalık yapmaya devam etmesini talep ettiyse de bu talebi olumlu karşılanmamıştır. Sipehsâlar ve Eflâkî’ye göre Seyyid Burhâneddin’in bu talebi reddetmesinin nedeni Şems’in gelişini keşfen öğrendiği içindir. Mevlâna’dan gitmek için müsaade isterken “Buraya bir arslan yöneldi, iki arslan bir arada barınamayız.” demesiyle Şems’i kastetmiştir.⁴⁷

Seyyid Burhâneddin, zühd eksenli bir hayat yaşama, bilgi açısından donanımlı, meclislerin aranan vâizi olma gibi birçok özellik bakımından mürşidi Bahâeddîn Veled’e benzer. Ahlâkî yönden eğitici yöntemleriyle Mevlâna’nın hayatına da olumlu yönde katkı

⁴⁴Ceyhan, “Seyyid Burhâneddin”, 37/56.

⁴⁵Ceyhan, “Seyyid Burhâneddin”, 37/56.

⁴⁶Uçar, *Âşıklar Sultanı Hz. Mevlâna*, 23.

⁴⁷Nuri Şimşekler, “Mevlâna’nın Hocası Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî, Eseri ve Bibliyografya Denemesi”, *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 41 (2022), 309.

sağlamış, bir bütün olarak onun tasavvuf anlayışına nüfuz etmiştir. Seyyid Burhâneddin'in hedefi yalnızca nefis ile mücâhede ederek zühde dayalı bir dindar olmak değildir. O, nefse boyun eğdirmenin maşukuyla vahdet halini yaşayabilmek için bir ön koşul olduğunu ifade etmiştir. Tıpkı mürşidi gibi yaratıcıya âşık olan Seyyid Burhâneddin, O'nun aşkının tecellisiyle hikmet ehli kimselerden olmuştur. Mevlâna, *Mesnevî* okurlarından Seyyid Burhâneddin gibi olmalarını, tıpkı onun gibi nurla bütünleşmelerini istemektedir. *Mesnevî*'de anlattığı hikâyeler ve söylediği şiirlerin birçoğunda Seyyid Burhâneddin'in esintilerini gözlemlene imkânı vardır.⁴⁸ Seyyid Burhâneddin, ahlâk kemaline sahip, manevî makamlara ulaşmış, kendinden önce gelen sûfilerin kitaplarını ve sırlarını okuyup inceleyen, görüşü geniş bir âlimdir. Mevlâna'nın aktardığına göre adeta nura dönüşmüş, dünya ve üzerindekiilerden yüz çevirmiş, vefatına kadar yaratıcının âşkıyla manevî sarhoşluk hâlinde gezmiştir.⁴⁹

Seyyid Burhâneddin'in Farsça kaleme aldığı "*Maârif*" isimli eseri üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde dinin gerekliliği olan ibadet ve ahlaki davranışlar, ikinci ve üçüncü bölümde ise Muhammed ve Feth surelerinin tasavvufî çerçevede yapılmış tefsirleri bulunmaktadır. Eserin içerisinde Ebü'l-Mecd Hakîm Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî'den, (ö. 525/1131 [?]) Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbü'rî'den, (ö. 618/1221) Ebû Muhammed Cemâlüddîn İlyâs b. Yûsuf b. Zekî Müeyyed'den (ö. 611/1214 [?]) hülâsa Fars edebiyatının bilenen şairlerinden beyitler nakletmiş, mürşidi Bahâeddin Veled'in "*Ma'ârif*" adlı eserinden alıntılar yapmış, Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî'den (ö. 110/728) kendi zamanına kadar olan meşhur sûfilerin sözlerini aktarmıştır. Seyyid Burhâneddin'in *Maârif* isimli eseri, hem mürşidinin aynı isimli eseriyle örtüşmekte hem de başta *Fihimâfih* ve *Mesnevî* olmak üzere Mevlâna'nın eserleriyle üslup ve muhteva bakımından uyumaktadır. Söz konusu durum bu üç büyük şahsın aynı kaynaktan beslendiğini, fikirlerinin aynı temeller üzerine kurulduğunu göstermektedir.⁵⁰ Seyyid Burhâneddin de Mevlâna üzerinde Bahâeddin Veled'e benzer etkiler bırakmış, onun sevgi ve hoşgörü öğretisi, vahdet ve marifetullah anlayışının şekillenmesine katkı sağlamıştır. Seyyid Burhâneddin'in vefat tarihi net olmamakla beraber, Sultan Veled'in *İbtidaname*'si ve Eflâkî'deki bilgiler ekseninde onun Bahaeddin Veled'in vefatından bir sene sonra Konya'ya

⁴⁸Franklin D. Lewis, "Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî", çev. Osman Nuri Küçük, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2009), 165-169.

⁴⁹Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 88.

⁵⁰Ceyhan, "Seyyid Burhâneddin", 37/57; Şimşekler, "Mevlâna'nın Hocası Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî, Eseri ve Bibliyografya Denemesi", 314.

geldiği, dokuz yıl burada Mevlâna'ya mürşidlik ve hocalık yaptığı dikkate alınarak 1241 yılında vefat ettiği söylenebilir.

Seyyid Burhâneddin'in vefatından sonra Mevlâna irşad ve öğretim makamına oturmuş, beş yıl kadar babasının ve hocasının usullerine uyarak medresede din ilimleri hakkında dersler, halka da onların manevî hayatını şekillendirip, onları iyiliğe iletecek şekilde vaazlar vermiştir. Onun etrafında birçok âlim, zahid, talebe, mürid toplanmış, şöhreti âleme yayılmıştır. Sultan Veled *İbtidaname*'de bu hususu şu şekilde ifade etmektedir:

“Mürdileri on bin sayısından bile fazlaydı, gerçi onlar önce bu inançtan uzaktaydılar.

Hüner sahibi ulu müftiler onu, Peygamberin yerini tutmuş olarak görüyorlardı;

Minberde, kürsüde mühim vaazlar söylüyordu.

Peygambere ait vaazlarda hararet, şetaret gösteriyordu.

Onun şöhreti bütün âlemi tutmuştu, âlemin ruhunu diriltmişti;

Kerhli Ma'rufun⁵¹ mertebesini bile geçmişti.”⁵²

2.3. Şems-i Tebrîzî

Kaynaklara bakıldığında Şems isimli veya lakaplı üç farklı kişi dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi Fâtih'in hocası, mutasavvıf, âlim-tabip ve şair Akşemseddin (ö. 863/1459) birisi Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu, âlim ve şair Şemseddin Sivasî (ö. 1006/1597) diğeri ve en önemlisi ise Şems-i Tebrizî'dir. Onu diğer “Şems”lerden ayıran, şüphesiz Mevlâna ile buluşup onun hayatına müthiş bir etki bırakmış olmasıdır. Şems ile buluşuncaya kadar Mevlâna'nın şahsiyeti kendisini evrensel bir değere dönüştürecek nitelikte değildir. Muhtemelen Mevlâna ve Şems buluşması olmasaydı, Mevlâna babası gibi Konya'da müderrislik yaparak ömrünü geçiren bir âlim olacaktı. Fakat Şems, Mevlâna'nın kendi tabiriyle onu yaktı ve makamların nihayetine taşıdı.⁵³

⁵¹ Ebü'l-Mahfûz Ma'rûf b. Fîrûzân el-Kerhî (ö. 200/815-16 [?]) tasavvufun tanımını ilk yapanlardan Iraklı zâhid ve sûfî.

⁵²Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 49.

⁵³ Bayram Ali Çetinkaya, “‘Benlik Duvarından Kerpiç Koparmak’ Şems-Mevlâna Dostluğu (Benliğin Kaybolduğu Dostluk)”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 14 (2005), 180.

Şems-i Tebrîzî, 1186 yılında Tebriz’de dünyaya gelmiştir. Adı Muhammed olmakla beraber daha çok Şems-i Tebrîzî (Tebriz’in Güneşi) lakabıyla tanınmaktadır. Babasının kim olduğu hakkında iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre babası, ticaret maksadıyla Horasan’dan Tebriz’e gelen ve kumaş tüccarlığıyla meşgul olan Ali b. Melikdâd’dır. Türk asıllı İranlı müellif Devletşâh b. Bahtîşâh-ı Semerkandî’nin (ö. 900/1494-95 [?]) rivayetine göreyse babası, Alamut valiliği yapmış olan Hâvend Celâleddin Nevmüselmân adlı bir İsmâîlî dâîsidir. Sonraları sünniliği benimsemiş olan Hâvend Celâleddin, oğlunu ilim tahsil etmesi için gizlice Tebriz’e göndermiştir.⁵⁴ İkinci rivayetin doğruluğunu göz önüne alarak yorum yapmak gerekirse Bahâeddin Veled’in Belh’te kalmayıp Anadolu’ya hicret etmesi gibi Şems’in babasının onun eğitim alması için onu Tebriz’e göndermesi, Mevlâna’nın hayatının şekillenmesinde Allah’ın belirilmiş olduğu muazzam bir kader planı, büyük bir lütufudur.

Şems ve Mevlâna’nın karşılaşmasına dair farklı görüşler vardır. Çalışmamızın boyutunu aşacağı için bunlara yer vermeyeceğiz. Konya’da buluşmalarından önce başka yerde karşılaşp karşılaşmamaları, Konya’da meydana gelen harikulade vuslat anını kanaatimizce değiştirmeyecektir. 1244’te Konya’ya gelen Şems, Şekerciler Hanı’na veya başka bir görüşe göre Pirinççiler Hanı’na yerleşmiştir. Mevlâna Pamukçular Medresesi’nden dersi bittikten sonra ayrılmış giderken Şems onun bineğinin ipini tutarak, “Ey dünya ve mâna nakitlerinin sarrafı! Muhammed (s.a.v.) mi daha büyüktür yoksa Bâyezîd-i Bistâmî mi? diye sormuş, Peygamber aşığı Mevlâna, “O ne demek! Muhammed (s.a.v.) bütün nebilerin ve evliyanın başıdır” diyerek cevap vermiştir. Bunun üzerine Şems, “Peki ama Bâyezîd kendini tenzih edip şanını yüceltirken Muhammed (s.a.v.) Allah’ı noksanlıklardan tenzih ederek estağfirullah zikriyle af dilemektedir.” deyince Mevlâna, “Bâyezîd’in susuzluğu az olduğundan bir yudum suya kandı, bardağı hemen doldu; hâlbuki Muhammed’in (s.a.v.) susuzluğu gün geçtikçe artıyordu. Sürekli susuzluğunu dile getiriyor, her gün yetmiş makam kat ediyor ve Allah’a daha çok yaklaşmak istiyordu. Her makamda ayrı bir şe’nde va şanda müşahade ediyor, hayreti ve hayranlığı her makamda daha da artıyordu. Bu nedenle Allah’ın hiçbir şeyle kayıtlanamayacağını, sınırı ve sonu olmadığını idrak ederek her makamdaki düşüncesinden sonra af niyaz ediyordu.” demiştir. Rivayetlere göre Şems, bu cevap karşısında kendinden geçip bayılmıştır.⁵⁵ Rivayet dikkate alındığında Mevlâna’nın Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) çizgisinde bir sûfî olduğu anlaşılmaktadır. Zira Cüneyd, kendisine Bâyezîd hakkında sorulduğu zaman, Mevlâna’ya yakın cevaplar vermiş, az bir hakikate kandığını söylemiştir.

⁵⁴Semih Ceyhan, “Şems-i Tebrîzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 38/511.

⁵⁵Ceyhan, “Şems-i Tebrîzî”, 38/512.

Bilindiği üzere Cüneyd sahv ehli bir sûfidir. Mevlâna'nın da verdiği cevaba bakılarak o dönemde sahv ehli olduğu söylenebilir. Şems, Mevlâna'yı bu uyanıklık hâinden almış, âşkla sarhoş etmiş ve ona sekr ehlinin hakikate bakışını öğretmiştir.

Şems-i Tebrîzî ile Mevlâna'nın bu karşılaşmalarından sonra Mevlâna'nın ilk halifesi olan Salâhuddîn-i Zerkûb Ferîdûn el-Konevî'nin (ö. 657/1258) evinde üç ay boyunca iftar etmeden peş peşe visâl orucu tutarak iki defa halvete girmişler, halvetleri sırasında Selâhaddîn-i Zerkûb onlara hizmette bulunmuştur. Rivayetlere göre ikisi de semâ yaparak bu halvet sürecini tamamlamışlardır. Sultan Veled, babasının Şems ile karşılaşınca kadar ilim, takva ve zühd ehli olduğunu onunla karşılaştıktan sonraysa ilk olarak babası Bahaeddin Veled ve hocası Seyyid Burhâneddîn'den aldığı aşk nüvelerinin Şems ile kemale erdiğini bunun da semâ yapmak suretiyle meydana geldiğini söylemiştir. Ahmet Avni Konuk'a göre Mevlâna ve Şems arasında bir mürid-mürşid ilişkisi yoktur. Mevlâna'nın mürşidleri babası Bâhaeddin Veled ve onun vefatından sonra intisap ettiği Seyyid Burhâneddîn'dir. Şems, Mevlâna'yı sohbetiyle eğitmiş, Mevlâna da Şems'i dostluğuyla eritmiştir. Onların etkileşimi karşılıklıdır. İkisi de birbirine çok şeyler katmıştır. Bunun için “Mevlâna mı Şems'in yoksa Şems mi Mevlâna'nın şeyhidir?” gibi tartışmalar oldukça gereksiz görülmektedir.⁵⁶

Mevlâna, Şems'e herkesin hitap ettiği ismiyle seslenmek yerine farklı adlandırmalarla seslenir. Mevlâna, Şems için; Rahmet Denizi (Bahr-i rahmet), Lütuf Güneşi (Hurşid-i Lütf), Büyük Hükümdar (Hüsrev-i A'zam), Sırların Hükümdarlar Hükümdarı (Hüdâvend-i Hüdâvendân-ı Esrâr), Canın Sultanlar Sultanı (Sultan-ı Sultanân-ı Cân), Safa Nur (Nûr-u Mutlak) gibi isimler kullanmıştır. Sadece ona hitaplarına bakarak aralarındaki muhabbetin boyutu anlaşılabilir.⁵⁷ Eskiden beri hiç bir kimseye ricada, niyazda bulunmayan Mevlâna, Şems'i gördüğü gün, ona niyaz ederek onunla birlikte halvete oturdu. Öylesine ki gönlünü dostunun hayalinden başkasına; evinin kapısını da tanıdığı tanımadığı herkese kapattı. Öğretim kürsüsünü, vaaz minberini terk etti, aşk üstadının huzurunda diz çöktü. Bütün üstadlığına rağmen yeni öğrenci oldu. Sultan Veled, *İbtidânâme*'sinde bu olayı şu veciz ifadelerle anlatır:

⁵⁶ Ceyhan, “Şems-i Tebrîzî”, 38/512; Çetinkaya, “‘Benlik Duvarından Kerpiç Koparmak’ Şems-Mevlâna Dostluğu (Benliğin Kaybolduğu Dostluk)”, 208.

⁵⁷ Franklin D. Lewis, *Mevlâna, Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, çev. Gül Çağalı Güven - Hamide Koyukan (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010), 177.

“Ansızın, Şemseddin hazretleri ona erişti. Karanlıklar onun kudretindeki nurdan yok oldu. Aşk âlemi ardından, tefsiz, sazsız avazını erişti. Ona mâşukun halini şerh eyledi. Bir halde ki onun sırrı ayuku geçti. Dedi ki sen eğer bâtına bağlanmışsan ben bâtının bâtınıyım, bunu dinle. Sırların sırrı, nurların nuru, veliler dahi benim sırlarıma erişemez. Aşk benim yoluma perde olur, canlı aşk benim yanımda ölüdür. Onu acaip bir âleme dâvet ederdi, onu Türk de, Arap da rüyada bile görmemişti. Üstad şeyh, yeni okumaya başlamış birisi oldu da her gün onun hizmetinde ders okudu. Mevlâna, herşeyin sonuna ermiş iken yeni başlayan birisi oldu, herkesin iktida ettiği bir zât iken kendisi iktida edici oldu. Gerçi fakr (yoksulluk) ilminde kemâl bulmuştu, böyle olmasına rağmen ona yeni bir ilim olarak göründü.”⁵⁸

Mevlâna ve Şems arasında nice diyaloglar ve halk arasında efsaneleşmiş, gerçekliği çok da sorgulanmayan olaylar geçmiştir. Ayrıca Şems’in bazı sebeplerle Mevlâna’yı terk etmesi, - ki bu sebepler kimilerine göre halkın Şems’e olan nefreti, kimilerine göre Şems’in Mevlâna’yı eğitim metodudur- Mevlâna’nın onu aramaya başlaması ve bu süre zarfında yaşadıklarını anlatmak oldukça uzun sürecektir. Lakin, çalışmamızın boyutu, amacı ve kapsamı bu hususlara değinmemizi mümkün kılmamaktadır. Çalışmamız kapsamında Şems’in Mevlâna üzerinde bıraktığı etkiyi ele almaya çalışacağız.

Mevlâna hem Rûm diyarında hem de Batı’da entelektüel kişiler ve halk tarafından bilinmektedir. Mevlâna’yı tanıyan ona muhabbet besleyen ve eserlerini alıp okuyanların sayısı Avrupa ve Amerika’da milyonlarla ifade edilmektedir. Ayrıca Uzak Doğu ülkelerinden her sene Mevlâna’nın vuslat yıl dönümünde ve farklı zamanlarda onun türbesini ziyaret etmek için ona gönül veren yüzbinler, milyonlar Konya’ya akın etmektedir. Mevlâna’yı küresel çapta bu denli tanınır ve sevilir kılan hiç şüphe yok ki aşk nazariyesi, hoşgörü öğretisi ve Yaratıcı’da fenâ bulma düşüncesidir. Mevlâna’yı müderrislikten alıp bu konuma taşıyan kişi ise babası Bahaeddin Veled ve hocası Seyyid Burhâneddîn’den sonra doğudan gelmiş ve başka bir Mevlâna olan Şems-i Tebrîzî’dir. Hayatını “hamdım, yandım, piştim” diye özetleyen Mevlâna’yı yakan ve pişiren kişi şüphe götürmeyecek şekilde odur. Şems, kendisine isnat edilen *Makâlât*’ta geçtiğine göre hayatında yalnızca iki gönül sultanıyla muhatap olmuştur. Bunlardan ilki Şems’in “Şeyhim.” diye tanıttığı Ebûbekir Sellebâf’tır.

⁵⁸Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (Konya: Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayını, 2001), 197.

Şems, veliliğin bütün feyz ve esrarlı yönlerini ondan aldığını ifade etmiş fakat kendisinde bulunan bir şeyi şeyhinin göremediğini söylemiştir. Şems'te bulunan bu şeyi sadece hüdavendigârı Mevlâna görmüştür. Şems'in Mevlâna'ya olan bağlılığı ve muhabbetinin sebebi de budur. *Makâlât* ve *Mesnevî* arasında bağlantılar, göz ardı edilemeyecek benzerlikler bulunmaktadır. Mevlâna, *Makâlât*'ta geçen hikâye ve meselelerin pek çoğuna *Mesnevî*'de yer vermiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere aynı kaynaktan beslenen bu kimselerin, ellerinden yahut dillerinden farklı şeylerin dökülmesi beklenemez. Mevlâna'nın Şems'te, Şems'in de Mevlâna'da gördüğü şey kendilerinin dışı yansımalarıdır. Modern tabirle Şems de Mevlâna da vuslatlarıyla ruh ikizlerini bulmuşlardır.⁵⁹

Şems-i Tebrizî Mevlâna'ya aklın ve sahv hâlinin ona göre dar penceresinden kurtulmanın yollarını öğretmiştir. Çünkü Şems gibi coşkun, heyecanlı ve manevi sarhoşluk hâlinde bulunan sûfiler aklın çizdiği sınırları aşmışlardır. İnsan aklı, hakikatleri tam olarak idrak edebilecek potansiyelde yaratılmamıştır, perdenin arkasını ne kadar çabalarsa da göremez. Aklın çizdiği sınırı aşmanın ise yolu iman ve aşktır. Aklın sınırını aşan, hakikate ilk adımı atmıştır. Ayrıca Şems ve onun taibatında olanlar için sevmenin bir sonu ve nedeni yoktur. Onlar nedensiz sever, temkinsiz aşklarını yaşarlar. Akıl hususunda sınır tanımadıkları gibi sevmeye ve sevilme hususunda da sınır tanımazlar. Gönlün sınırını aşmak demek fenâfillaha erişmek, Allah ile kavuşmak ve onun sıfatlarında erimek demektir. İşte Şems bu metodu sohbet ve halvet sırasında Mevlâna'ya öğretmiş ona mânâ âleminin anahtarını vermiştir. Şems öncesi vaktini şer'i ilimleri öğrenmek ve öğretmek, müderrislik yapmak gibi hususlarda geçiren Mevlâna, Şems ile buluştuktan sonra "pişmiş", Şems onu bıraktığı zaman ise tüm vaktini her okuyuşta farklı bir mânâyâ gelen şiirlerini yazmaya ve semâyâ ayırmıştır. Kendisini Şems ile özdeşleştiren Mevlâna onun ismini kendine lakap kılmış, meşhur eseri *Divan-ı Şemsi'l-Hakâyık*'ı (Dîvân-ı Kebîr) onun muhabbetiyle yazmıştır. Şems'e olan hasreti Mevlâna'yı yakmış onu belki de gelmiş geçmiş en iyi mutasavvıf şair yapmıştır. *Mesnevî*, *Mektubat*, *Divan-ı Şemsi'l-Hakâyık* eserleri, irşad amacı gütmekle beraber, Mevlâna'nın haykıramadığı gizemleri barındırmaktadır. Mevlâna'nın bu hasretle tamam olduğu söylenebilir. Hal bu olunca Şems'in onu bırakması daha çok eğitimin tamamlanması amacı

⁵⁹Çetinkaya, "‘Benlik Duvarından Kerpiç Koparmak’ Şems-Mevlâna Dostluğu (Benliğin Kaybolduğu Dostluk)", 181, 182.

taşıyor gibi görünmektedir. Çünkü Şems'i arayan Mevlâna bir yerden sonra Sultan Veled'in ifadeleriyle "onu kendi içinde ay gibi parlarken" bulmuştur.⁶⁰

Sonuç bakımından bu yaşanan olaylar çerçevesinde Mevlâna'nın halinin bu denli değişmesi, yaşayışının yüz seksen derece farklılaşması sıradan bir olay değildir. Mevlâna'nın içindeki aşk ve muhabbet, Şems-i Tebrîzî'nin tesiriyle ortaya çıkmış, uyanmış ve zirveye ulaşmıştır. İki gönül ve beden in ezeldaki birliği, dünya'ya farklı kalıplarda zuhur etmiş olsalar da çok geçmeden zahiren kavuşmuşlardır. Kavuşmalarıyla aşk, muhabbet, düşünce ekseninde zaten birbirlerinden ayrı olmayan, iki ayrı bedende tek bir ruh gibi olan bu muhteşem iki insan-ı kâmil'in zaman geçtikçe daha çok anılacak, yaratıcının aşkını arayanlara rehber olacak birlikteliği ortaya çıkmıştır. Mevlâna Şems'in öğrettiği aşk ve sevgiyle boğulmuş, çevresindeki insanları, sohbet kürsülerini, talebelerini hülâsa dünya ve üzerindeki her şeyi terk ederek mânâ âleminde taşınmıştır. Bu da kâmil kimselerin sohbetlerinin kemale erıştirdiğinin bir kanıtıdır. Zahir ilimlerin tekrar etmek ve hocanın karşısına geçmekle öğrenilmesinin aksine, bân bilgileri sohbet yoluyla, kâmil bir kimseyle hemhâl olmakla öğrenilir. Mevlâna da yanında bulunduğ süre zarfında Şems ile sohbet etmeye ve onunla beraber riyazet yapmaya gayret göstermiştir.⁶¹

2.4.Salâhuddîn-i Zerkûb Ferîdûn el-Konevî

Selâhaddîn-i Zerkûb, 1186 yılında Beyşehir gölü kıyısında bulunan Kâmile köyünde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ferîdun olan Selâhaddîn'in Zerkûb olarak anılmasının sebebi Konya'ya gelerek kuyumculuk (zerkûbî) sanatını öğrenmesi ve öğrendikten sonra bu mesleği icra etmesiyle alakalıdır. Rivayetlere göre kırk yaşlarına geldiğinde Konya'da fütüvvet ehli kuyumcuların şeyhi olmuş ve Selâhaddîn-i Zerkûb unvanıyla anılmaya başlanmıştır. Tarihi kaynaklara göre Selâhaddîn, 1232 yılında Konya'da Mevlâna'nın mürşidi olan Seyyid Burhâneddîn'e intisap etmiştir. Eflâkî'ye göre Selâhaddîn, mürşidinin Şems'in gelişini keşfedip Kayseri'ye gitmesinden ve muhtemelen orada vefat etmesinden sonra, Mevlâna'nın Cuma günü namaz sonrası yaptığı vaazı dinlemiş, mürşidinin hâllerini Mevlâna'da müşahade edip tereddüt etmeden ona intisap etmiştir. Selâhaddîn Zerkûb, ilk dönem Mevlevî kaynaklarında bânını zahirine galip gelen, çokça riyazette bulunan, sırları keşfeden, zahirde halktan görünüp bânında Hakk ile beraber olan bir kimse olarak tanıtılmıştır. Şüphesiz bu

⁶⁰Çetinkaya, "Benlik Duvarından Kerpiç Koparmak' Şems-Mevlâna Dostluğu (Benliğin Kaybolduğu Dostluk)", 204, 205.

⁶¹Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 105, 106.

makamlara ulaşması ve böyle yâd edilmesi, mürşidini çok sevmesi ve onun manevî terbiyesinden geçmesine bağlıdır. Selâhaddîn'in Mevlâna'ya intisap ettiği zamanlar, Şems ile Mevlâna dostluğunun başladığı yıllara denk gelmektedir. Selâhaddîn Zerkûb böylece sadece kendi mürşidinden değil, mürşidinin güneşi olan Şems'ten de mânâ âleminde faydalanmıştır. Şems Konya'dayken Mevlâna ile birlikte kaldıkları halvet esnasında Selâhaddîn, Sultan Veled ile birlikte onların kapısında beklemiş, onlara hizmet etmiş ve kapının arkasında zuhur eden rahmetten kendisine bir miktar da olsa pay çıkarabilmiştir. Sultan Veled, Şems-i Tebrîzî'nin ikinci ve son kayboluşundan sonra çok sevdiği babasının Şems'i Selâhaddîn Zerkûb'ta bulduğunu söylemiş, Mevlâna'nın Selâhaddîn ile sohbetleri arttırarak onunla sütle şekerin kaynaştığı gibi kaynaştığını belirtmiştir. Mevlâna'nın hayatında Şems ile başlayan coşkunluk günleri, Selâhaddîn'in onun kalbine zuhuruyla beraber sükûta ermiştir.⁶²

Eflâkî'ye göre Seyyid Burhâneddîn, mürşidi Bahâeddîn Veled'den kendisine zuhur eden güzel söz söyleme, etkili vaaz verme ve murada uygun nasihat etme gibi kabiliyetlerini Mevlâna'ya, elde ettiği hâl güzelliklerini de Selâhaddîn Zerkûb'a miras olarak bırakmıştır. O, Mevlâna'ya intisabı sonucunda fenâ-yi hakîkî (hakikatte kaybolma, erime) mertebesine ulaşmış, ümmiliğinden kaynaklanan telaffuz eksiklerini mârifete ulaşmakla fazlasıyla kapatmıştır. Mevlâna'ya “arif kimdir?” diye sorulduğunda onun “Ârif sen konuşmadığın halde senin sırlarını keşfedip söyleyen kimsedir, bu da Selâhaddîn'dir” demesi Selâhaddîn'i Mevlâna'nın gözünden yorumlamak ve ulaştığı makamı görmek açısından önemlidir. Sultan Veled, babası Mevlâna'nın Şems'i güneşe, Selâhaddîn'i ise aya benzettiğini vurgulamaktadır.⁶³ Güneşin sıcaklığı ve etrafı aydınlatmasıyla gündüzlerin vermiş olduğu coşkunluk günlerini yaşayan Mevlâna, güneşin batmasıyla beraber geceyi bulmuş, ay ışığında huzur ve sakinliği elde etmiştir.

Mevlâna onunla beraber sakinliğe erişti çünkü o, yaratılışı bakımından sakin, sabırlı ve konuşmasında ziyade susması çok olan bir kimseydi. Mevlâna Şems ile kalbinde yanmış olan ateşi, Selâhaddîn'in sükût yağmurlarıyla bir nebze de olsa bastırmayı başarabilmişti.⁶⁴ Şems, Mevlâna'yı manevî sarhoşluk hâline taşımış, onun aşk ve marifet şarabıyla ayyaş kılmıştı. Fakat Selâhaddîn, bu aşk uykusundan Mevlâna'yı uyandırarak onu temkin hâline geri döndürmüştür. Mevlâna'nın Selâhaddîn'e olan bu muhabettinin sebebi daha öncede ifade

⁶²Semih Ceyhan, “Selâhaddîn-i Zerkûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/340.

⁶³Ceyhan, “Selâhaddîn-i Zerkûb”, 36/341.

⁶⁴Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 138.

ettiğimiz üzere sevgiyle bağlı olduğu ruh ikizi, can yoldaşı Şems'i onda bulmasından kaynaklanmaktadır. Mevlâna'nın Selâhaddîn'e olan iltifatı o denli artmıştı ki etrafında bulunan kimselere, akrabalarına, oğlu Sultan Veled'e dahi ona intisap etmesini tavsiye ediyordu. Şems ile yaşadıklarıyla kıyaslanamayacak olsa bile Mevlâna Selâhaddîn'e de gönül kapılarını açmış, onunla ettiği hakikat sohbetlerinden sonra bütün dostları ve müridlerinden yüz çevirmiştir. *Divan-ı Kebîr* isimli eserinde Selâhaddîn adına yetmiş bir gazel yazmış, onun kendisi üzerinde bıraktığı etkileri haykırmıştır.⁶⁵

Sultan Veled, Mevlevîlik, babası Mevlâna ve onun eşsiz hayatı hakkında bilgi verdiği *İbtidânâme* adlı eserinde babasının telkinleriyle intisap ettiği ve çokça muhabbet beslediği Selâhaddîn Zerkûb hakkında da bazı hususlara yer vermiştir. Selâhaddîn Zerkûb'u zamanın kutbu olarak nitelendirmiş, babasının onda Şems'i bulması, onu halife tayin edip kendisine de ona intisap etmesini telkin etmesi ve bu vakitten sonra Selâhaddîn'in sadık hizmetkârı olduğunu eserinde anlatmıştır.⁶⁶ Sultan Veled, Selâhaddîn Zerkûb'un hallerini anlatmak için kelimelerin yetersiz kalacağını, ondan Hakk'ın kokusunun geldiğini, onun sırlara ve marifete vakıf olduğunu, insanların manevi ilerlemelerine yardım ettiğini ifade etmiştir.⁶⁷

Selâhaddîn Zerkûb'un, Mevlâna'yla olan sohbetleri ve hikayelerinin sayısı, Sultan Veled'in onun adına yazdığı methiyeler, hayat serüveni hakkındaki rivayetler oldukça fazladır. Vefat ettiği zaman Mevlâna çok üzölmüş, on yıl aralıksız sohbet ettiği gözünün nuru Selâhaddîn'den ayrılmanın acısını derinden yaşamıştır. Mevlâna'nın hayatına her giren ve çıkan velî ona bir şeyler katmıştır. Bahâeddin Veled ile başlayan muhabbet yolculuğu onun vefatıyla beraber Seyyid Burhâneddîn'le devam etmiş, Seyyid Burhâneddîn'in kendisini bırakmasının acısını yoldaşı ve çok sevdiği Şems ile kapatmış, ölüm açısından farksız olan Şems'le olan ayrılığını da bir nebze olsun Selâhaddîn ile bastırabilmiştir. Tüm kaybettikleri dostlarını ve mürşidlerinin özlemi, Mevlâna'yı gün geçtikçe pişirmiş ve günümüzde Mevlâna denilince zihinlerimizde canlanan eşsiz velî Mevlâna meydana gelmiştir.

2.5.Hüsâmeddin Çelebi

1225 yılında Konya'da doğmuş olan Hüsâmeddin Çelebi, Mevlâna'nın Selâhaddîn Zerkûb'un vefatından sonra halife tayin ettiği kişidir. Urniye'den rûm diyarına göç edip

⁶⁵Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 135.

⁶⁶ Ahmet Özmen, "Sultan Veled Divanı'nda Şeyh Selâhaddîn-i Zerkûb'a Yönelik Methiyeler", *Doğu Araştırmaları Dergisi* 2/26 (2022), 146.

⁶⁷Özmen, "Sultan Veled Divanı'nda Şeyh Selâhaddîn-i Zerkûb'a Yönelik Methiyeler", 152.

Konya'ya yerleşen bir aileye mensuptur. Mevlâna, *Mesnevî*'sinde onun aslen "Kürt olarak yattım, Arap olarak kalktım." Diyen bir şeyhin neslinden geldiğini vurgulamıştır. Bu şeyhin kim olduğu hususunda ihtilaf olmakla beraber yüksek olasılıkla bu kişi Vefâiyye tarikatının kurucusu Tâcülârifin Ebü'l Vefâ el-Bağdâdî'dir. (ö. 501/1107) Eflâki'ye göre Konya'da henüz genç yaşta yetim kalmış olan Hüsâmeddin'i, etrafındakiler babasından arta kalan ahîlik postuna oturtmak istemişlerse de o, adamlarıyla beraber Mevlâna'ya gidip mürid olmuş ve mal varlığının tamamını Mevlâna ve müridlerine bağışlamıştır. O, Mevlâna'ya büyük bir muhabbet ile bağlanmış hatta Şafiilikten vazgeçip onun mezhebi olan Hanefiliğe geçmek istemiş, Mevlâna buna müsaade etmemiştir. Tarihi bilgiler ışığında anlaşılmaktadır ki Mevlâna'nın meşhur eseri olan *Mesnevî*'nin yazılmasını sağlayan, buna hüsnü sebep olan Hüsâmeddin Çelebi'dir. Hüsâmeddin Çelebi, Mevlâna'nın müridlerinin, talebelerinin ve etrafında bulunan kimselerin Ferîdüddin Attâr'ın yazmış olduğu *Mantıku't-tayr* ve Hakîm Senâi'nin yazmış olduğu *Hadikatü'l-hakika* isimli eserleri okuduklarını görmüş, bu olaya üzülüp gönlünden Mevlâna'nın da böyle bir eser yazmasının gerekliliğini geçirmiş ve bu düşüncesini Mevlâna'ya açmıştır. Mevlâna'nın anlam dünyasında *Mesnevî* eserini ortaya koymasının temelleri bu olay sonucunda atılmıştır. Mevlâna bazen yazmış olduğu meşhur eserini "Hüsâmînâme" adıyla anarak Hüsâmeddin Çelebi'nin eserin yazılmasındaki rolünü gözler önüne sermiştir. *Mesnevî*'nin her yerinde Hüsâmeddin Çelebi'ye edilmiş iltifat ve övgülere rastlamak mümkündür.⁶⁸ Hüsâmeddin Çelebi sadece *Mesnevî*'nin yazılmasına sebep olmamış aynı zamanda Mevlâna'ya bazı derin sorular sorarak ve hakikati kurcalayarak onun daha fazla bilgi aktarmasına, beyitleri çoğaltmasına, içinde biriktirdiği ilmi ve aşkı eksiksiz olarak aktarmasına sebep olmuştur.⁶⁹

Hâl böyleyken geçtiğimiz bölümlerde değindiğimiz Mevlâna şahsiyetinin oluşumunda Allah'ın takdir etmiş olduğu muazzam kader planına tekrar değinmek yerinde olacaktır. Belki de Hüsâmeddin Çelebi, babasından kalan ahîlik postuna oturmayı kabul edip Mevlâna'ya bu denli aşkla bağlanmasaydı, intisap etmeseydi bugün *Mesnevî* isimli bir eser meydana gelmeyecekti. Çoğu insanın hidayetine vesile olmuş, tasavvuf ilminin fikhını teşkil eden *Mesnevî*, Mevlâna'nın yazdıkça çoşmasına, çoştukça mânâ âlemine girip oradan bilgileri günümüze aktarmasına vesile olan müthiş bir eserdir. Bütün bunlara vesile olan da şüphesiz Hüsâmeddin Çelebi'dir.

⁶⁸H. Ahmet Sevgi, "Hüsâmeddin Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/512.

⁶⁹Uçar, *Âşıklar Sultanı Hz. Mevlâna*, 33.

Mevlâna, dünyaya mâl olmuş veli kullar arasında kuşkusuz en seçkin olanlarından bir tanesidir. Giriş bölümünde de ifade ettiğimiz üzere o, görüştüğü herkesten, gittiği her yerden aldığı nüveleri bünyesinde barındırmış, yıllarca beslemiş, pişirmiş ve sonunda Mevlâna olarak dünya hayatına taşmıştır. Bundan dolayı, onun görüştüğü ve hayatına etki bırakan zâtların tamamını incelemeye koyulmak çalışmamızın boyutunu aşacaktır. Biz mütevazı çalışmamızda Mevlâna'nın şahsiyet oluşturmada rolünün çok önemli olduğunu düşündüğümüz babası Bahâeddin Veled, hocası Seyyid Burhâneddîn, yoldaşı Şems-i Tebrîzî, halifesi ve ay ışığı Selâhaddîn Zerkûb ve son olarak *Mesnevî* şaheserinin ortaya çıkmasındaki payı yadsınamayacak olan Hüsâmeddîn Çelebi'yle olan ilişkilerini incelemeyi uygun gördük. Ayrıca konu kapsamı dışında kalacağı için Seyyid Burhâneddîn alt başlığında incelemediğimiz ama ele almamız gereken Mevlâna'nın ilim için Şam ve Halep'e yaptığı yolculukları ayrı bir başlıkta çalışmamıza dâhil etmeyi tercih ettik.

3. Mevlâna'nın İlim Yolculuğu (Şam ve Halep)

Rivayete göre Mevlâna, hocası Seyyid Burhâneddîn'in isteği üzere ilim öğrenmek için Halep ve sonrasında Şam yolculuğuna çıktı. Tarihi veriler kaynağında bu seyahat onun ilk seyahatidir. İlim öğrenmesi için hocasının Halep ve Şam'ı seçme nedeni o dönemde İslâmi İlimlerin öğretilmesindeki merkezlerin birisinin de bu bölge olmasıdır. Ayrıca Moğol istilasından kaçan birçok âlim ve ârif zât bu bölgeye sığınmış ve zamanlarının çoğunu ilim öğretmekle geçirmektedir. Mevlâna bu bölgelerde bahsi geçen arif ve âlim kimselerin birçoğu ile görüşmüş, ilmine ilim katmış, görüşünü genişletmiş ve anlayışında zerafet meydana gelmiştir.⁷⁰

Mevlâna ilim yolculuğuna Halep ile başlamıştır ve Halep serüveni yaklaşık iki yıl sürmüştür. Birkaç derviş arkadaşıyla beraber gittiği Halep'te Halâviyye medresesinde kalmış, dönemin en ünlü âlimlerinden birisi olan Kemaleddin İbnü'l Adîm'den (ö. 660/1262) fıkıh ilmini tahsil etmiştir. Mevlâna'nın iltifat gösterdiği ve hocası olarak addettiği İbnü'l Adîm, geçmiş zamanda onun babası Bâhaeddin Veled ile görüşmüş ve ondan oldukça istifade etmişti. Bâhaeddin Veled ile görüştüğü sıralarda çocuk yaştaki Mevlâna'yı tanımış ve daha o zamanlar keskin zekâsına, ince anlayışına hayran olmuştu. Bu sebeple onun ilmî anlamda ilerlemesi için gayret sarf etmiş, diğer öğrencilerinden onu kayırarak ona günlük birkaç ders daha fazla vermiştir. Menkıbevî rivayetlere göre Mevlâna'nın Halep'ten ayrılmasının nedeni

⁷⁰Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 82.

göstermiş olduğu birkaç keramet yüzünden halkın ona teveccühünün artması, İbnü'l-Adîm ve hatta Halep şehrinin ileri gelen birçok âliminin kendisine mürid olmak için çabalamasıdır. İlim tahsil etmek amacıyla buraya gelen Mevlâna, yaşanan olaylardan dolayı niyetinin ve gayretinin yönünün değişeceği endişesiyle Halep'ten ayrılmış ve yolculuğunun ikinci durağı olan Şam'a gitmiştir.⁷¹

Mevlâna'nın Şam'a gittiği sıralarda Şam, tıpkı Halep gibi Moğol istilas ve çeşitli nedenlerden dolayı göç eden âlim kimseleri bünyesinde barındıran eşsiz bir şehirdi. Sanki sonraki dönemlerde eşi benzeri olmayan bir sûfî, şair, hakikat sahibi olacak Mevlâna'yı eğitmek için hazır hâle gelmişti. Mevlâna, burada Makdisiye Medresesi'nde kaldı. Tüm vaktini ilim öğrenmekle geçiren Mevlâna, ilimden arta kalan zamanlarında Şam bölgesinde bulunan âlimler, sûfîler, şair ve mürşidlerle sohbet ederek kendini tasavvufî ve dinî açıdan oldukça fazla geliştirdi, fıkıh ve hadis başta olmak üzere İslâmî ilimlerde derinleşti.

Rivayetlere göre bu bölgede dönemin hem en sevilen hem de en fazla tenkit edilen ilim adamı Muhyiddin-i Arabî (ö. 638/1240) ile de görüştü. Ayrı bir başlıkta ele alacağımız şekilde Mevlâna'nın fikirlerinde İbnü'l Arabî'nin etkisi yadsınamaz bir şekilde hissedilmektedir. Bunun sebebi, Mevlâna'nın onunla görüşmesi olabileceği gibi onun eserlerini okuyup etkisinde kalması şeklinde de olabilir fakat Şam'da İbnü'l Arabîyle görüşmüş olma ihtimali tarihi vakıaya uygundur. Ondan başka, Bir Kübreviyye şeyhi olan Sa'deddin Hamevî, (ö. ?) Şeyh Osman Rumî, mutasavvıf ve şair Hâmid b. Ebi'l-Fahr el-Kirmânî (ö. 635/1238) ve vahdet-i vücûd düşüncesinin Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den sonraki en önemli temsilcisi olan Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274) ile Şam'da görüşmüştür. Mevlâna mürşidinin isteği üzerine geldiği Halep ve Şam'da kesesini hem ilimle hem de manevî hayatına katkısı olacak birçok önemli fikirle doldurarak Konya'ya tekrar dönmüştür.⁷²

4. Mevlâna'nın Düşüncelerinde Ferîdüddin Attâr ve Muhyiddîn İbnü'l Arabî Etkileri

Mevlâna ve ailesinin Belh'ten göç ederken uğradıkları ilk duran olan Nişabur'da, Mevlâna belki de zihin dünyasını şekillendiren en önemli isimlerden biri olan Ferîdüddin Attâr ile karşılaşmıştır. Rivayetlere göre Ferîdüddin Attâr, onları uğurlarken babasının

⁷¹İdris Türk, "Mevlâna'nın İlmî-Manevî Şahsiyetinin Oluşumunda Şems'ten Önceki Dönemin Rolü", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/30 (2016), 519.

⁷²Türk, "Mevlâna'nın İlmî-Manevî Şahsiyetinin Oluşumunda Şems'ten Önceki Dönemin Rolü", 520.

adımlarını takip eden Mevlâna'ya işaret ederek, “Hayret, koskoca bir okyanus, küçücük bir gölü takip ediyor” demiştir. Nişabur'da bu görüşmede Ferîdüddin Attâr, Mevlâna'ya zihin yapısının, aşk ve hoşgörü öğretisinin temellerini teşkil edecek olan *Esrârname* isimli eserini hediye etmiş ve babasına Mevlâna'yı metheden sözler söylemiştir.⁷³

Mevlâna'nın hayatında Ferîdüddin Attâr'ın şüphesiz önemli bir yeri vardır. O, Ferîdüddin Attâr'dan bahsettiği nice sohbetlerinden birinde, “Ferîdüddin Attâr'ın sözleriyle meşgul olanlar, Hakîm Senâî'nin sözlerinin sırrını anlarlar, Senâî'nin sözlerinin sırrına vakıf olanlar bizim meramımızın da künhüne vakıf olurlar” demiş, yine başka bir sohbetinde Ferîdüddin Attâr'ın bir sözünü kullandıktan sonra gelen, “Bu Ferîdüddin Attâr'ın sözüdür” eleştirisine “O halde ben kimim?” (Ferîdüddin Attâr ve ben farklı kişiler değilim) diyerek Ferîdüddin Attâr'ın yolunun takipçisi olduğunu ifade etmiştir. Mevlâna'nın Mesnevî'si ve diğer eserlerinde kullandığı üslubu, söz söylerken dikkat ettiği ruha dokunan sözcük seçimine bakıldığında da Attâr'ın etkisini gözlemlemek mümkündür. Mevlâna, Mesnevî'sinde Ferîdüddin Attâr'ın eserlerindeki bazı şiirlere ve hikâyelere yer vermiş olması, beyitlerinin akıcı ve huzur veren sakinliği, kapalı gibi görünen anlamın arkasında bulunan umman, Ferîdüddin Attâr-Mevlâna ilişkisini doğrular niteliktedir.⁷⁴

Ferîdüddin-i Attâr, Mevlâna'nın babası Bahâeddin Veled'in ve birtakım rivayetlere göre Mevlâna'nın kendisinin de bağlı bulunduğu Kübreviyye tarikatına mensuptur. Bu da Mevlâna ve Ferîdüddin Attâr'ın aynı kaynaktan beslendiğine bir işarettir. Mevlâna gerek Mesnevî'sinde gerek Mecâlis-i Seba ve Dîvân-ı Kebîrin'de bilinçli bir tercih olarak Ferîdüddin Attâr'ın hikayelerine, şiirlerine ve anlamlı sözlerine yer vermiş, Ferîdüddin Attâr'ın kendisi üzerinde bıraktığı etkiyi anlatmaya çalışmıştır. Ferîdüddin Attâr'ın ve Mevlâna'nın eserleri arasındaki benzerlikler üzerine yapılmış çalışmalar mevcuttur.⁷⁵

Mevlâna Attâr'ı âşıkların önderi saymış, tasavvuf yolunda kendisini küçük, Attâr'ı ise büyük görmüş, ifade ettiğimiz üzere eserlerinde ondan büyük ölçüde faydalanmış onu “ruh”, Hakîm Senâî'yi ise “ruhun iki gözü” olarak nitelendirmiş, Ebü'l-Mugîs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî'de (ö. 309/922) -Hallâc-ı Mansûr- bulunan nurun ve aşkın Attâr'da tecelli ettiğini

⁷³Fürûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, 97.

⁷⁴Betül Saylan, “Mevlâna'nın Göç Kervanı: Mevlâna Üzerinde Ferîdüddin Attâr Etkisi”, *Akademiar Dergisi* 3 (2017), 139-144.

⁷⁵Daha ayrıntılı bilgi için bk. Zeynep Ulviye Bulut, *Mevlâna Rubâîlerinin Ferîdüddin Attâr'ın Mantıku't Tayr'ındaki Tasavvufî Mertebelere Göre İncelenmesi* (Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

söylemiştir. Tüm bu nitelendirmeleri şüphesiz onun etkisinde kaldığının göstergesidir. Aynı zamanda Attâr şiir yazma hususunda büyük bir ustadır. Tasavvufi gazellerinde sadece özgün olmakla kalmamış kendisinden sonra gelen birçok mutasavvıfa da örnek olmuştur. O, gazel ve mesnevîlerinde tüm seleflerini geride bırakmış, Mevlâna'da onun yolunu takip ederek gazelleri ve *Mesnevî*'siyle onu geride bırakmıştır. Attâr'ın gazellerinde vahdet-i vücûd izleri görülebilir. Çünkü ona göre, “Her şey birdir ve bir her şeydir” kâinata “bir”den başkasını göremeyenler, vahdet denizinde yüzen, aşkın ateşinde yanan kimselerdir. İnsan, ancak varlık fikrinden sıyrıldıktan sonra Allah'ı bulabilir. Attâr'ın bu fikirleri ve vahdet anlayışı Mevlâna'ya ve oğlu Sultan Veled'e intikal etmiş, Attâr'dan sonra onların eserleri ve fikirlerinde kendine daha gelişmiş bir şekilde yer bulmuştur.⁷⁶

Yazdığı eserlerle birçok sûfiyi etkileyen, tasavvufa ve varlık anlayışına bambaşka bir boyut getiren İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem* adlı meşhur eserini Konya'da kaleme aldığı, rûm diyarında on yıl kadar kaldığı sonra da Şam'a yerleştiği tarihi veriler sayesinde bilinmektedir. Mevlâna, ilim yolculuğunun ikinci durağı olan Şam'da Muhyiddin İbnü'l Arabî'yle görüşmüş onun sohbet ve fikirlerinden etkilenmiştir. *Mesnevî* ve daha başka eserlerinde Mevlâna üzerinde beliren bu etkileri gözlemlemek mümkündür. Feridüddin Attâr'ın tasavvuf anlayışında da belirgin bir yer tutan vahdet-i vücûd anlayışı ilk kez sistemli bir şekilde İbnü'l Arabî tarafından ele alınmıştır. Mevlâna hem Attâr'dan hem de İbnü'l Arabî'den bu anlayışın inceliklerini öğrenmiş ve tasavvuf anlayışına bambaşka bir boyut katmıştır. Vahdet-i vücûd düşüncesinin temeli tevhid eksenine dayanmaktadır. Bu düşünceye göre âlemde yalnızca bir varlık vardır. O da mutlak vücûd olan Allah'tır (c.c.) geriye kalan tüm varlıklar onun nurundan yahut varlığından parçalar taşıyan yansımalarıdır. Sûfi bu gerçeği idrak edip baktığı her yerde yaratıcısının sıfatlarını müşahede edebiliyorsa vahdet-i vücûdun ne demek olduğunu anlamış demektir. Vahdet-i vücûd fikri İbnü'l Arabî tarafından sistemleştirilmiş Sadreddin Konevî tarafından isimlendirilmiştir. Mevlâna'yı olabildiğince etkileyen bu anlayış, onun tarafından insanların anlayabileceği şekilde yorumlanmış ve eserlerine yansımıştır.⁷⁷ Vahdet-i vücûd fikri yüzünden eleştirilen hatta Vehhabî kitle tarafından kâfir ilan edilen Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin bu fikri kanaatimizce yanlış olmamakla birlikte tasavvufî bir sırrı ifşa etmektir. Mevlâna bu ifşa olan sırrın derinliklerini törpülemiş ve halkın anlayabileceği şekilde yeniden formüle etmiştir. Bu anlayış Mevlâna'ya

⁷⁶M. Nazif Şahinoğlu, “Ferîdüddin Attâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/95-98.

⁷⁷Bardakçı, “Mevlâna'nın Tasavvufî Düşüncesinin Kaynakları”, 74.

nasıl yansıdığını anlayabilmek için onun insan sevgisi ve hoşgörü öğretisine bakmak yeterlidir. Çünkü Mevlâna'nın muhtap olduğu insanlar ona göre yalnızca basit birer insan değil yaratıcısından bir parça taşıyan, onun güzel sıfatlarının müşahade edilebileceği zarif yaratıklardır. Böyle gördüğü varlıkları sevmemek kanaatimizce bu büyük velî için haddini aşmak olurdu.

İbnü'l Arabî'nin Mevlâna üzerinde bıraktığı etkiye tek bir örnek vermek gerekirse Şeb-i Arûs kavramını ele almak kâfi olacaktır. Mevlâna Şeb-i Arûs öğretisini, ölümü şölenle karşılamak manasına gelen “düğün gecesi” olarak isimlendirmiştir. Aslında burada düğün gecesi diyerek Mevlâna metaforik bir anlatım kullanmıştır. Düğün gecesinde iki sevgili –karı ve koca- birbirlerine kavuşur ve huzura erişirler. Birbirlerine karşı duydukları özlem ve birbirlerine karşı arzuyla hissettikleri şehvet o gece nihayete erer, aşık maşukuna erişir, gaye ve çaba meyvesini verir. Sûfiler bu anlamda kendilerini “araisü'l-Hak”, yani “Hakk'ın gelinleri” olarak isimlendirmişlerdir. Mevlâna ölümü bu şekilde anlatmıştır çünkü ona göre ölüm kişinin taparcasına sevmekle kalmayıp taptığı yaratıcısına erişmenin yegane yoludur. Bu düşünce İbnü'l Arabî tarafından veciz olacak biçimde bütünün (Hakk'ın) parçaya (insana), parçanın da bütüne duyduğu özlem olarak anlatmıştır.⁷⁸ İbnü'l Arabî'nin vahdet-i vücûd fikrinin temeli aslında budur. İnsan yaratıcısından bir parçadır ve ona erişmek ister, nefs onu kandırarak madde âlemini sevdirebilir. Madde âleminde sınırlı mânâ âlemini keşfeden, nefsini terbiye eden kimse hakikatı ve vahdet-i vücûdu müşahade edecektir.

Sonuç itibarıyla Mevlâna'nın eserleri ile Feridüddin Attar ve İbnü'l-Arabî eserleri arasında benzerlikler bulmak oldukça doğaldır. Çünkü ifade edildiği üzere hepsi aynı kaynaktan beslenmiş, hakikatı arayan yolda birbirlerinin peşi sıra yürümüşlerdir. Durum böyle olunca İbnü'l Arabî'nin herhangi bir fikriyle Mevlâna'nın herhangi bir beyiti arasında veya Feridüddin Attar'ın bir hikayesiyle Mevlâna'nın bir şiiri arasında paralellikler bulmak mümkün hatta zorunludur. Hem Feridüddin Attar hem de İbnü'l Arabî, Mevlâna'nın fikri yapısını, tasavvufî düşüncelerini ve hatta üslubunu bir hayli etkilemiş onun eğitim hayatına ve mânâ âlemindeki yolculuğuna olumlu şekilde katkıda bulunmuşlardır.⁷⁹

⁷⁸Ayrıntılı bilgi için bk. Ekrem Demirli, “İbnü'l-Arabî ve Mevlâna Arasındaki Bazı Ortak Kavramlar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2007).

⁷⁹Demirli, “İbnü'l-Arabî ve Mevlâna Arasındaki Bazı Ortak Kavramlar”, 247.

5. Hümanizm Değil Bir Âşığın Gösterdiği Hoşgörü

Mevlâna sahip olduğu bütün üstün meziyetlere rağmen çok alçakgönüllü bir kimseydi. İnsanları rütbelerine göre ayırmaksızın karşılaştığı herkese tevazuyla muamele ederdi. Mevlâna'nın hayatına şahit olmuş kimselerin söylemlerinden anlaşılmaktadır ki Mevlâna'nın hayatında kibir, riya, haset ve kıskançlık görülmemiştir. Elbette bu söylemlerden Mevlâna'nın günahsız bir kimse olduğu anlaşılmamalıdır. O çok sevdiği yaratıcısı ve onun nebisine ittiba etmek için nefsini tezkiye etmeye çalışan ve bu çalışmalarının meyvesi olarak günaha düşmekten uzak durarak kendini aciz gören bir kuldur. Bir rivayete göre o zamanlar Bizans'tan ünlü bir bilgin Mevlâna'nın velî kimliğini, etrafında bir çok kimsenin toplandığını duymuş ve Konya'ya gelmiştir. Konya'da bulunan papazlar bu bilgini karşılayarak çeşitli ikram ve iltifatlarda bulunmuşlardır. Bilgin, Mevlâna ile görüşmeyi arzu ettiğini söylemiş onu ziyaret için yola çıkmışlardır. Tesadüfen bilgin ve Mevlâna yolda karşılaşırlar, bilgin hürmetle eğilir. Başını kaldırdığı zaman Mevlâna'nın onun karşısında yere kapandığını görür ve şaşırarak, “Ey Sultan! Bu nasıl bir tevazu, nasıl bir alçakgönüllülük? Benim gibi birisine bu kadar saygı değer mi?” demiş, Mevlâna cevap olarak “Bizim sultanımız olan Muhammed (s.a.v.) alçakgönüllü ve tevazu ehliydi, yolundan gelenlere de böyle olmalarını buyurdu. Onun ümmetindenim, onun tevazu gösterdiği yerde ben nasıl Allah'ın kullarına karşı tevazu ve alçakgönüllük göstermem? Niçin kendi küçüklüğümü belirtmeyeyim, eğer bunu yapmazsam neye yararım?” demiştir. Bu cevap karşısında bilgin üzerinde bulunan papaz elbisesini çıkarıp etrafındakilerle beraber iman ederek Mevlâna'ya mürid olmuştur.⁸⁰

Mevlâna'nın hoşgörü anlayışı ve din, dil, ırk, mezhep gözetmeksizin insanlara dergâhının ve gönlünün kapısını açması modern dönemde “hümanizm” felsefesiyle eşleştirilmektedir. Mevlâna'yı böyle bir kalıbın içine sokup “hümanist” olarak adlandırmak, onun tasavvufî anlayışından uzak bir anakronizm sorunudur. Çünkü hümanizm, en genel tabirle insanı insan etme ve özgür kılma, insanın yaratıcı güçlerini geliştirip ona kimseye muhtaç olmadığını inandırma hareketidir. Hümanizme göre, insanın sadece kendisinden kaynaklanan bir değeri vardır. İnsan, insan olduğu için değerlidir. Her şeyin belirleyicisi odur, dünya ve üzerindeki insanlar insanın arzuları ve estetik algılarıyla uyuyorsa anlamlı, uyumuyorsa anlamsızdır. Hümanizm ve hedonizm arasında yadsınamayacak benzerlikler vardır. Hülâsa hümanizm, dünyadan ve insanın kalplerinden Allah'ı ve onun kanunlarını çıkartıp insanı özgür ve biricik kılmaya çalışır. Durum böyleyken yaratıcısına âşık olan, bütün

⁸⁰Şefik Can, *Mevlâna'nın Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri* (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2006), 100.

hareketlerinin arka planında ilahi bir hikmet olan Mevlâna'nın hümanist olması mümkün olabilir mi? Hümanizm, aydınlanma dönemi filozoflarıyla beraber yaşanılması gereken bir hayat doktrini haline gelmiştir. Günümüzde, yaşanan tüm sorunlarda insandan başka bir kaynağa başvurmadan, insanı tek ölçüt kabul ederek çözüm arayışına giden ve böylelikle dini ve Allah inancını bütünüyle dışlayan bir fikirdir. İşbu fikir, insanın biricik ve özel oluşunu, aklıyla beraber diğer tüm canlılardan farklılaşmasını soyut ve manevî bir boyutta aramaksızın, “salt insan olmak güzeldir” anlayışıyla inançsızlık denizine dalmıştır. Hayatın uhrevî boyutunu kapı dışarı edip kendilerine bir dünya düzeni oluşturmak isteyen hümanistler, insanın erdemli davranması için dine gerek olmadığına kanaat getirmiş ve insanın inanç bağlarını kopartıp özgürleşmesiyle doğal olarak erdemli davranışların ortaya çıkacağını savunmuşlardır.⁸¹

Durum böyleyken Mevlâna'yı bir hümanist olarak tanımlamanın yanlış olacağı kanaatindeyiz. Mevlâna, insanı “salt insan” olduğu için sevmemiş, bu sebeple kapılarını ona açmamıştır. Mevlâna, insanı yaratılmış olarak görüp, onun üzerinde bulunan yaratıcısının eşsiz sanatından dolayı sevmiştir. Hümanizm fikri, insanı özel kılmak yerine onu sonunun belirsiz ve insan aklıyla kavranamayacak olduğu kocaman evrende yalnız bırakmıştır. Mevlâna'nın ve ekseriyetle sûfilerin görüşlerinde insan dünyadaki en üstün varlık “eşref-i mahlûkât”, kendisine bahşedilen akıl ile dünyanın sınırlarını aşıp hakikati müşahade etmeye yetkin olan kemâl sahibi bir varlıktır. İnsanı insan kılan ise hayatına yüklediği anlamdır. “Nereden geldim, ne yapıyorum ve nereye gideceğim” sorularına cevap verebilen insan bu anlamı az da olsa hayatına katacaktır. Hümanizm fikrinde ise hayatın anlamı, sadece bu dünyayla kısıtlı ve yaşanan her andan keyif almaya bağlı hazcı bir ilkeye dayanır. Oysa tereddüt etmeden ve önyargılı olmadan yapılacak ufak bir sorgulama ve tefekkür insanın anlam arayışına yardımcı olur ve hakikat perdesini biraz da olsa aralamasını sağlar. Mevlâna, “kimin kalbinde kapı açılırsa gönül göğünde yüzlerce güneş görür. Fakat iki parmağını iki gözünün üstüne koy, bir şey görebilir misin? İnsaf et, göremiyor olsan da dünya yok değildir. Gözünden parmaklarını çek ve ne istiyorsan gör” derken bu sorgulamayı kastetmektedir. Hakikatle arasındaki perdeleri kaldıran “parmaklarını gözlerinden çeken” insan istese de istemese de kendinden öte bir gücün varlığını görecektir.

Hümanizm, günümüzde olguculuk “pozitivizm” fikrini doğurmuştur. Pozitivist fikir mânâyı, dünyanın içerisinde bulunan uhrevî tarafı tümüyle reddetmiştir. Böyle bir reddetme

⁸¹Ruhattin Yazoğlu, “Hümanizm ve Mevlâna”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 20 (2002), 68-71.

insan dâhil var olan bütün varlıkların hayatından “anlam”ı çıkarmıştır. Çünkü pozitivist bakışın en önemli özelliği olan katı maddecilik fikri evrende meydana gelen her türlü olayı sıkı bir sebep-sonuç ilişkisine bağlar. Bu sebep sonuç ilişkisinin oluşturduğu zincir de hiçbir şekilde maddi dünyanın ötesine uzanmaz, manevî herhangi bir güce dayanmaz. Mevlâna’nın düşünce sisteminde elbette insan çok değerli bir varlıktır. Çünkü o insanı Allah’ın yeryüzündeki halifesi ve meleklerde bulunmayan bilgilerin kendisine verildiği bir yaratık olarak görür. Allah’ın buyurduklarında bu gerçeği gözlemlemek mümkündür. Zira Allah, insanoğlunu üstün kıldığını,⁸² onu en güzel biçimde yarattığını⁸³ ifade etmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de kendisine bu denli kıymet verilen varlığı sevmemek Mevlâna gibi bir şahsiyetin becerebileceği iş değildir. O Yûnus misali, “yaratılanı yaratandan ötürü” sevmiştir.

Mevlâna’nın ibadet hayatı ve duâlarını incelediğimiz bu tezimizde onu şeriata aykırı ve hümanist bir sufi olarak algılayan düşüncenin yanlışlığını anlatmaya çalıştık. Mevlâna, yaptığı her davranışta Peygamber’e (s.a.v.) olan aşkıdan dolayı ona benzemeye çalışan, İslâm’ın belirlediği şer’i çerçeveyi kat’i surette aşmayan son derece hassas bir müslüman, fıkıh ve hadis ilimlerine sahip ilmiyle amil olmuş bir âlimdir. Kendisine uymak isteyenlere ve kendisini sevmek isteyenlere Kur’ân-ın getirdiği hükümlere uymalarını, Peygamber (s.a.v.) yoluna ittiba etmelerini tavsiye etmiş kâmil bir yol göstericidir. İnsan sevgisinde ve diğer tüm anlayışlarına da İslâm’dan uzaklaşarak değil bilakis bu dinin mânâ aleminde derinleşerek ulaşmıştır.⁸⁴ Anlam arayışını, uhreviyâtı ve Allah’ı kapı dışarı eden bir anlayışla Mevlâna’yı bağdaştırmak ona iftira atmaktır. Belki bunun sebebi “hümanizm” kavramının insanların zihninde “insan sevgisi” olarak şekillenmesinden kaynaklı olabilir. Fakat anlamını bilmeden yapılan konuşmalar ve yorumlar, yorum yapılan şahsın karalanmasına engel olmamaktadır.

Mevlâna’nın insan sevgisinin temelinde ve tasavvufî anlayışının derininde “aşk” kavramının büyük bir önemi vardır. Ona göre, insanın hayatına bir anlam katabilmesi sonsuz olan yüce varlıkla temaşa edebilmesine bağlıdır. Bu da ancak aşkla mümkün olur. Bu hususu şu şekilde açıklamıştır: “İnsanla Allah arasındaki elçi aşktır; birbirlerine haberi o getirir ve götürür.”⁸⁵ Mevlâna eserlerinde aşkı tam olarak açıklama yoluna gitmemiş, aşkı bir sır olarak tanılamış ve bunun ancak âşık olanlar tarafından bilinebileceğini vurgulamıştır. “Yaşamayan bilemez” sûfî bakışıyla aşkı tanımlamak değil hissettirdiklerini gözler önüne serme metodunu

⁸²el-İsrâ 17/70.

⁸³et-Tin 95/4.

⁸⁴Lewis, *Mevlâna, Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, 42.

⁸⁵Yazoğlu, “Hümanizm ve Mevlâna”, 72.

sergilemiştir. Mevlâna aşkı anlatırken aşkın gerçek anlamda Allah’a olan aşk olduğunu, Allah’a ulaşmada vasıtanın aşkın ta kendisi olacağını vurgulamıştır. Çünkü insanın kendisi gibi yaratılmış beşere duyacağı aşk, aşığın ve maşukun toprağa girmesiyle son bulur. Allah’a duyulan aşk ise sonsuzdur. Allah dışında olan herhangi bir varlığa, masivaya aşık olmak insanı tamamlayıp kemâle erdirmez ama Allah’a aşık olan kemâle ermektedir. Çünkü sonsuz varlığa duyulan aşk, kişinin hakikati gölgeleyen bu mülk âleminden sıyrılmasına yol açarak O’nun güzelliklerini müşahade etmeye sebep olur. Bu durumda olan bir kimse içinse ölüm bir son değil vuslattır. Aşkın lezzetinde kişinin eriyeceği makamdır. Fenâ mertebesine ulaşmanın yegâne yoludur.⁸⁶

Mevlâna “aşk”ı tanımlamak için hikâyeler, semboller ve çeşitli metaforlardan yararlanmıştır. Mevlâna’nın eserleri bu bakımdan aşkı tanımlamaz ama ifade edildiği üzere öğretir. Eserlerinde anlatılan insan figürü dünyaya olgunlaşmak, aradığı anlamı bulmak ve eğitimini kemâle erdirmek için gelmiş bir turist gibidir. Dünya’da bu turistin aşkı bulması ve aşkla eğitimini tamamlaması için yaratılmış bir beşiktir. Bu beşikte insanın yapması gereken şey sallanarak uyumak değil, uyanık kalmaktır. Beşiğin mantığı uykudur ama uykusuna yenik düşmeyip yaratıcısına duyduğu aşkla uyanık kalan bebek beşiği tırmanıp aşar ve hakikate erişir. Dünya hayatı da beşik gibidir. İnsanı uyutmak için ona türlü güzellikler sunar. Bu güzelliklerin tuzağından ve insanı nefesine ya da dünyalık herhangi bir şeye kul köle olmasından onu koruyacak olan akıl ve aşk rehberliğinde yetkinleşmektir.⁸⁷ Mevlâna’da aşk, insanın görüşünü fânî olan aldatma yeri dünyadan bâkî olan sonuz yaratıcıya ve ahret hayatına çevirme potansiyeline sahip, ruhu ölümsüzlüğe ve sonsuz huzur ortamına ulaştırabilecek ilahi bir güçtür. Aklın yetersiz kaldığı dünya ötesi âleme insanı taşır ve hakikati tattırır. O, “İlahi sırların usturlâbı”dır.⁸⁸ Aşk, her varlıkta tecelli eden, insanı Allah’ın sıfatlarını ve sırlarının yansıdığı bir hakikat aynasına çeviren şeydir. Mevlâna gibi yaratıcıya âşık olanlar, her baktıkları yerde onun yansımalarını müşahade ederler, aslında bu durum vahdet-i vücud anlayışının da temelini oluşturur. Mevlâna, insana bu nedenle değer verir ve ona kapılarını açık bırakır. Çünkü insan, Mevlâna’ya göre yaratıcının sırlarının seyredilebileceği en güzel varlıktır. Bu sebeple Mevlâna, insanlara kapılarını ardına kadar açmıştır. Allah’ı ve onun

⁸⁶Cevdet Kılıç - Hilal Arslan, “İslâm Düşüncesinde Aşk Metafiziği (İbn Sînâ ve Mevlâna’da Aşk Felsefeleri)”, *e-Journal of New World Sciences Academy* 2/4 (2007), 329-332.

⁸⁷Muzaffer Ayvaz, *Mevlâna Celâleddîn Rûmî’nin Ahlâk Öğretisi* (izmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 79.

⁸⁸Ayvaz, *Mevlâna Celâleddîn Rûmî’nin Ahlâk Öğretisi*, 81.

yarattıklarını, kanunlarını sevdiği için, insanı sevmiştir. Bu anlayış hümanizm olarak adlandırılmaz, bu anlayış bir Allah âşığının gösterdiği hoşgörüdür.

Mevlâna'nın hoşgörüsünde inanışların ve düşüncelerin tartışıldığı, haklı-haksız kavgasının yapıldığı ortamların uzağında bulunan sükûnet mahalli vardır. Hoşgörü genel olarak başka inanç, düşünce ve ideolojilere saygılı olmak onlara söz hakkı tanımak, onları yok saymamak ve kendi inancına onları çekmek için kırıncı olabilecek herhangi bir çaba sarf etmemektedir. Lakin burada anlaşılması gereken hoşgörü sahibi bir kimsenin fikri bir şahsiyeti olmadığı kanısı değildir. Hoşgörü sahibi insan, kendi fikir ve düşüncelerine sonsuz güvenir, çünkü inandığı ideolojiye taklit ederek değil attığı adımlardan emin olarak ulaşmış, hakikati temaşa etmiştir. Hoşgörü sahibi insan, aynı hakikati egoist bir bakış açısıyla kendisine saklamak yerine ondan başkalarının da faydalanması için kapılarını açık bırakır, kimseyi ötekileştirmez.⁸⁹ Çünkü ötekileştirmek bir kimseyi baştan kaybetmektir. Mevlâna farkına vardığı hakikatin avuçlarında yaşadığı derin hazları tüm insanlarla paylaşmak istemiş, insanları dini inanışları ve farklı fikirlerinden dolayı hor görmemiştir. Herkesi diliyle, diniyle, ırkıyla, mezhebiyle, siyasi taraftarlığıyla beraber hoş görmüş, bu hoşgörüyü evrensel perspektifte tutmuştur. Hoşgörüsüyle tüm dünyaya talip olmuştur. Mevlâna'ya atfedilen; ama Mevlâna'nın şu dörtlüğünde, *"Gel, gel, her ne olursan ol, gel! İnançsız da, putperest de olsan, gel! Burası umutsuzluk dergâhı değil, Yüz kere bozsan da tevbeni, yine gel!"*⁹⁰ şeklinde talebini dile getirmiştir. Çağırdığı yer umutsuzluk dergâhı değil, hakikat parıltılarını barındıran âşk yolcularının birlikteliğiyle yanıp tutuşan, günümüz maddeci insan aklının eremeyeceği, nûrani bir topluluktur. Dini, mezhebi, fikri her ne olursa olsun, kişi oraya gelip oranın atmosferini soluduktan sonra Mevlâna'nın ne demek istediğini daha net anlayacaktır. Mevlâna'nın bütün insanları kucaklamak istemesinin nedeni hepsinin aynı Allah'ın kulu olmasıdır. Tüm insanları yaratan birdir ve aynıdır yine tüm insanlığın babası birdir ve aynıdır. Hepimiz kardeşken ve aynı öze sahipken üstünlük iddia etmek, Mevlâna'ya göre alçalmak demektir.

Mevlâna, her zaman hoşgörü sahibi olmanın, kibirden, riyadan, haset ve kıskançlıktan uzak durmanın, tevazu ehli olmaya dikkat etmenin önemini vurgulamaktadır. O, beyaz bir elbisenin üzerinde siyah bir nokta olsa, o noktayı görmek yerine elbisenin beyazlığını vurgular. Kusur görmez, kusur örter ki bununla beraber kendi kusurlarının da örtüleceğini

⁸⁹Yazoğlu, "Hümanizm ve Mevlâna", 80, 81.

⁹⁰Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Rubâîler*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (Konya: Şahap Kitabevi, 1963), 23.

bilir. Ayrıca hoşgörü sahibi olmak bir mürşidi kâmilin sahip olması gereken en temel özelliktir. Çünkü hoşgörü sahibi olmayan insan, karşısındaki kişilerle iletişim kuramaz ve onların kalplerini kazanamaz. İnsanlara hitap etmek, onları doğru yola iletmek ve tebliğ yapmak ancak onlara karşı saygılı, hoşgörülü ve tevazu ehli olmakla mümkündür. Hoşgörü, iletişimin temel aracıdır. Mevlâna bu hoşgörüsüyle kendisini seveni de kendisini hor görüp üzeni de bir görmüş, birini ötekinden ayırmadan kimseye karşı alçakgönüllülüğü ve hoşgörüyü elden bırakmamıştır. Hoşgörülü ve olumlu yaklaşımlarının dönütü de olumlu olmuş, Mevlâna bugün evrensel bir değer haline gelmiştir. Kendisine hınç dolu bir âlim ona ağza alınmayacak kelimeler sarf ederken Mevlâna tebessüm ederek, “senin bu söylediklerine rağmen seninle de beraberim” demiş, o insanı kazanmayı bilmiştir.⁹¹

⁹¹ Yağmur Küçükbezirci, “Mevlâna’nın Hoşgörü Felsefesi ve İletişim”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30 (2013), 23.

İKİNCİ BÖLÜM: DUÂLARI EKSENİNDE MEVLÂNA'NIN GÖRÜŞLERİNİN VE ÖĞRETİLERİNİN İNCELENMESİ

İkinci ve tezimizin asıl konusu olan “Duâları Ekseninde Mevlâna’nın Görüşleri ve Öğretilerinin İncelenmesi” bölümünde, Mevlâna’nın sohbet meclislerinde, vaazlarında ve eserlerinde kullandığı, yapılmasını tavsiye ettiği duâlar ve zikirleri nakletmeye gayret göstereceğiz. Söz konusu duâlar ve zikirlerin taşıdığı anlamları irdelemeye ve Mevlâna’nın bazılarının zannettiğinin aksine Kur’ân ve Sünnet’e uygun yaşamaya çalışan bir velî olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

1. Mevlâna’nın İbadet ve Duâya Verdiği Önem

Allah Kur’ân-ı Kerîm’de insanlara, sakınıp korunabilmeleri için kulluk etmelerini,⁹² kendisine ortak koşmadan ibadet etmelerini emretmiş, böbürlenlen kimseleri sevmediğini belirtmiştir.⁹³ Yine İsrailoğulları’nın İsa’yı (a.s.) ilah ilan etmelerinin üzerine onların şüphesiz şirk koştuğunu, şirk işleyen ve kendisine kulluk etmeyenlere cennetin haram kılındığını ifade etmiş⁹⁴ her şeyin yaratıcısı, tek ve eşsiz olduğunu söyleyerek kendisine kulluk edilmesinin önemini vurgulamıştır.⁹⁵

Mevlâna, hiçbir ayırım yapmaksızın, bütün ibadetlerin yerinde ve zamanında özenle yapılmasının üzerinde titizlikle durur. Fakat onun diğer ibadetlerden ziyade üstünde daha çok durduğu, “mü’minin miracı” olarak nitelendirdiği ve Allah’a yaklaşmanın ilk aşaması olarak gördüğü namaz ibadetidir. Namaz günde beş vakit, insana kulluğunu hatırlatan ve şükretme imkânı veren bir ibadettir. Allah, kendisine şükreden kullarının nimetlerini artıracığını söylemiş⁹⁶ ve ayrıca secde eden kullarının kendisine yaklaştığını vurgulayarak secde etmeyi emretmiştir.⁹⁷ Mevlâna ibadetleri yerine getirme hususunda oldukça özverili davranmış, gece namazlarına kalkmış, başını bütün bir gece secdeden kaldırmadığına şahit olunmuş, uzun süreler oruç tutarak açlığı sevmiştir. Ona göre ibadetler aynı zamanda imanın şahidi olacağı için, bu şahitten müstağni kalmak akıl kârı bir iş olmayacaktır. O, “Bu namaz, oruç, hac ve cihat imanın şahididir.” derken bu gerçeğe dikkat çekmiştir. Mevlâna, kulluğun salih amelle kazanılan bir makam olduğunu iddia etmiş ve bu makama gelen kimselerin giydiği kulluk

⁹² el-Bakara 2/21.

⁹³ en-Nisâ 4/36.

⁹⁴ el-Mâide 5/72.

⁹⁵ el-En’âm 6/102.

⁹⁶ İbrâhîm 14/7.

⁹⁷ el-Alak 96/19.

elbisesiyle aşkı tadabileceklerini vurgulamıştır. Kul eğer aşkı tadar ise üzerinde bulunan kulluk elbisesi aşk elbisesine dönüşür ki aşığın elbisesi daima sevgilinin cemalidir.⁹⁸

Mevlâna'ya göre ibadetler sadece zahiri olarak görülen anlamları ve hükümlerinden ibaret değildir. Hayatını İslâm dairesinden bir an olsun çıkmadan yaşamaya gayret gösteren Mevlâna, Kur'ân ve Sünnet'ten ayrı bir yol gütmemiş, ibadetlerin içerdiği derin mânâları yoğun tefekkürler yaparak idarak etmeye çalışmıştır. Mevlâna'nın sözlerinde ve fiillerinde bilindiği üzere daima bir iç-dış/öz-kabuk dengesi vardır. Dünya hayatında meydana gelen her türlü olayın arkasında mutlaka bir hikmet bulunur. Bu hikmetleri müşahade edemese de en azından hikmetlerin farkında olabilmek kişinin yaşantısını değiştirebilme potansiyeline sahiptir. Mevlâna'ya göre kulluk aslında bir kabuktur. Bu kabuğun özünde bulunan mânâ ise ihlastır. Kulluk yapabilmek ve ibadetlerin lezzetine erişebilmek salt bir şekilde bedeni aktif çalıştırıp kalbi pasif bırakan hareketler yapmakla değil samimiyetle mümkün olur. Çünkü bu şekilde yapılanlar görünüşte ibadet olsalar da öz itibarıyla Allah'ın kastettiği ibadetler olarak görülmemelidir. Mevlâna, ihlaslı olmayan ibadeti içi bozulmuş tohumlara benzetir. Tohum bozuk olduğunda vereceği filiz de istenen kıvamda ve düzgünlükte olmaz. Mevlâna, *Mesnevî*'sinde ibadetlerin kabuklarının da önemli olduğunu, bunların terk edilmemesi gerektiğini vurgulayarak, kabuğun öze vakıf olduğu ve üstünü örttüğünü vurgular. Mühim olan ise örtüyü kaldırıp hakikat cevheriyle karşılaşmaktır. "Ey şekle, surete tapan, git de mânâyı elde etmeye çalış, çünkü mânâ suretin kanadıdır." derken de kastettiği budur. Yoksa bu cümleden hareketle Mevlâna'nın ibadete önem vermediğini anlamak noksan ve kusurlu bir bakış açısı olur. Mevlâna'nın burada kastı, ibadetlerin içi mânâ olarak dolu değilse kulun ibadetten kazanacağı makamın da içinin boş olacağıdır.

İbadetler öze sadık kalarak bilinçli bir şekilde yapılırsa o zaman kul tam anlamıyla Allah'ın dilediği kisveye bürünmüş ve yüksek makamlar elde edebilecek potansiyele gelmiş demektir. Çünkü ruh mânâdan habersiz ise kının içindeki kılıç gibidir. Kılıç nasıl ki kının içinde değersiz ve işlevsiz, kınından çıktığında ise işlevini tam anlamıyla yerine getirebilen gösterişli bir nesneyse, ibadetler de kabuklarının içinde ve dışında farklı anlamlara gelir.⁹⁹ Mevlâna'nın hayatı ibadete adanmış bir hayattır. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) her yönüyle benzeyen Mevlâna'nın hayatı da "Yolunun tozuyum." dediği Hz. Peygamber (s.a.v.) gibi ibadetten ibarettir. Hayatı, Peygamber'in (s.a.v.) "*Gözümün nuru.*" dediği -ki geceleri başını secdeden kaldırmadan- sevgili yaratıcısının huzurunda geçirdiği namaz, mânevi gıdanın

⁹⁸ Sıdika Tümbül Yıldırım, *Mevlâna'ya Göre İbadetlerin Tasavvufi Anlamı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 65.

⁹⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bk. Tümbül Yıldırım, *Mevlâna'ya Göre İbadetlerin Tasavvufi Anlamı*, 63.

kapısı olan oruç, riyazet ile ilahi sırların keşfi için çile, ilahi aşkıta fena bulmak için muhabbetullah ve zikir ile geçmiştir. Özellikle namaz, onun için Allah'a olan yakîni artıran bir ibadet, manevi yolculuğun başlangıcı ve yaratıcıya duyulan derin ilahi aşkın buluşma yeri ve ifadesi olmuştur. Onun için namazın sadece fiziksel bir ibadetten ibaret olmadığını, her anda ve mekânda Allah ile buluşmaya dönüşen bir ibadet olduğunu “Ben geceleri namazsız namazdayım.” sözlerinden anlaşılmaktadır.

Sözlerinde ve fiillerinde derin hikmetler bulunan Mevlâna, ibadetlerin şekle büründüğü ve âdet olarak yerine getirilmeye başlandığı bir toplumda, ibadetlerin özünün tekrar hatırlanması ve bu şekilde kaybettiği ruhu yeniden kazanıp canlı bir halde yerine getirilebilmesi için büyük gayret göstermiştir. Mevlâna, eserlerinde ve vaazlarında ibadetin gereğini vurgular ve ibadete ruh kazandırmanın önemi üzerinde durur. Ona göre ibadet, içi boşaltılmış âyinler manzumesi değil, Allah’a yakınlık kesbetmek için kula verilmiş nimetler bütünüdür. Şekle önem verildiği kadar mânâ ve arkasında beliren hikmetlere de önem verilmelidir. Mevlâna şekil-mânâ bütünlüğünü önemsemiş bu bilinci halka kazandırabilmek adına şiirler söylemiş, hikâyeler ve menkıbeler anlatmıştır.¹⁰⁰

Mevlâna’nın ibadetlerin mânâsını ve hikmetlerini önemsemesi, şekli önemsiz görmesinden kaynaklanmamaktadır. Mevlâna ibadetin şeklinden ödün vermemiş; ibadetten ortaya çıkması gereken davranış, hal ve karakterin mânâdan geçtiğini bize yaşamı ve eserleriyle telkin etmiştir. Mevlâna’nın bu mânâyâ doğduğu anda erişmediğini söylemek mümkündür. Vefat anına kadar da ibadetlerini terk ettiğine dair bir rivayet ya da emare bulunmamaktadır. Onun yolundan gitmek için onun yaptıklarını yapmak, onun gibi şeriat çerçevesinden çıkmadan ibadetleri bilinçli bir şekilde yerine getirmek gerektiği kanaatindeyiz.

Mevlâna, Sipehsâlâr’ın ifade ettiği üzere, uyku ve dinlenme yüzü görmemiş bir âlimdir. Kendisi uyumayıp ibadet ettiği gecelerde, uykusu bastıran müridleri ve talebeleri edepsizlik etmekten korktukları için müsaade isteyemezler, Mevlâna da bunu fark edince uyur gibi yapar fakat herkes uyuduktan veya gittikten sonra tekrar kalkıp namaza dururdu. Bu dinlenmeksizin ibadet etme aşkını şu şekilde dile getirmiştir: “*Bir an dinlensem, ruhum dinlenmez. Bir an dinlenmediğim zaman dinlenirim.*”¹⁰¹ Bu denli ibadet ehli olan bir zâtı ibadetten uzak kişilerin hümanizm felsefesiyle bütünleştirmek istemeleri sakil kalmaktadır.

¹⁰⁰ Ali Akpınar, “Mevlâna’nın İbadet Anlayışı/Mevlâna’nın İbadeti Mana ve Şekil Bütünlüğü İçerisinde Ele Alması” (Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2007), 13.

¹⁰¹ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafindakiler*, 53.

Mevlâna'nın ibadete verdiği önem kapsamında onun namaz ve oruç ibadetlerini gerçekleştirirken girdiği halleri ve bu ibadetlere verdiği önemi aktarmak uygun olacaktır.

Sipehsâlâr, Mevlâna'nın namaz kılariken yüzünün renkte renge girdiğini vurgulamış bu hususta mü'minlerin emiri Ali'ye (r.a.) ittiba etmekten geri kalmadığını söylemiştir. Mevlâna, kendinden geçme, alçakgönüllülük ve tevazu içerisinde namaza durur ve sevgilisinin sıfatlarıyla birleşirdi. Bu birleşmeden aldığı keyif neticesinde akşam namazı vaktinden itibaren iki rekât namaza dalar ve sabah namazı vaktine kadar bu namaz devam ederdi. Öyle ki bütün gün ve gece boyunca rükû ve secde de kaldığı da görülmüştür. Mevlâna namaz kıldığında girdiği bir hali de şu beyitle ifade etmiştir, “Acaba bu kıldığım ikinci mi, yoksa dördüncü rekât mıdır? Acaba hangi sureyi okudum, zira bir dilim yoktur.”¹⁰² Şefik Can'ın ifadelerine göreyse Mevlâna'nın kıldığı namaz, diğer inananların sadece Allah'ın rızasını umarak kıldıkları namaz gibi değildir. Mevlâna'nın namazı sadece bir rıza namazı değil aynı zamanda bir gönül namazı ve aşk namazıdır. Namazın Allah ile buluşma olduğunun farkına varan Mevlâna, maşûkundan bir an bile olsa ayrılmak istemeyen âşıklar gibi buluşmaların süresini elinden geldiği kadar uzatmaya çalışmış, namazın keyfiyle benlik perdesinden sıyrılmıştır.¹⁰³

Mevlâna, oruç, mücahede ve açlık konusunda kendi zamanının önderlerinden biriydi. Kendisi, “Tam kırk yıl geceleyin midemde yemek bulunmadı.” demiş açlığı ve açlığın akılda meydana getirdiği keskin anlayışı sevmiştir. Mevlâna, farz olan orucu sevip tutmakla beraber bunun dışında riyazet olarak sülûkünün başında üç gün, daha sonra aşamayla bir hafta ve kırk gün oruç tutup iftar ederdi. Açlığı bir terbiye metodu olarak benimseyip oruca önem veren Mevlâna, en çok yemek yediği zaman bile on lokmadan fazla yememiştir. Bu anlatılanlar onun zahiri oruçlarıdır. Bir de bâtını oruç vardır ki o da Allah dışında her şeyi terk ederek malayaniye oruçlu olmaktır.¹⁰⁴ Evinde yemek pişirildiğinde ev halkına kızan Mevlâna, yemeksiz kaldıkları günlerde “Bugün ev halkının alnında fakirlik nuru parlıyor.” diyerek sevinmiş ve açlığa verdiği önemi vurgulamıştır.¹⁰⁵ Tüm bu anlatılanların doğruluk payı olmakla birlikte Mevlânâ'ya duyulan sevginin tesiriyle bu konuda mübalağaya kaçıldığını söylemek kanaatimizce yanlış olmaz. Çünkü Mevlâna gibi veliler, riyazetin ve mücahedenin gerekliliğini bildikleri kadar içlerinde bulundukları bedeninin de bir emanet olduğunun da farkında olmama ihtimalleri oldukça düşüktür. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) iftar etmeksizin peş

¹⁰² Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafindakiler*, 60, 61.

¹⁰³ Can, *Mevlâna'nın Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, 123.

¹⁰⁴ Sipehsâlâr, *Mevlâna ve Etrafindakiler*, 56, 57.

¹⁰⁵ Can, *Mevlâna'nın Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, 121.

peşe oruç tutmaya kalkışan bazı sahabîleri uyarmış ve bu konuda kendilerine eziyet etmemeleri gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁶ Peygambere ittiba konusunda son derece titiz davranan sûfiler tıpkı onun gibi açlığı ve fakirliği sevmekle beraber, onun menettiği şeyleri yapmaktan imtina etmişlerdir.

İbadet hususunda aktardıklarımızın yeterli olduğu kanaatindeyiz. Duâ hususuna gelince Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de kendisine gönülden yalvararak ve gizlice duâ edilmesini istemiş, duâda haddini aşanları sevmediğini belirtmiştir.¹⁰⁷ Ayrıca insanlara yeryüzü ıslah edildikten sonra orada bozgunculuk çıkarmamalarını, korkarak ve umarak kendisine duâ etmelerini emretmiş, kulluğu layıkıyla yerine getirenlere yakın olduğunu müjdelemiştir.¹⁰⁸ Şüphesiz hak olan duâ Allah'a yapılan duâdır. Allah dışında herhangi bir varlığa yapılan duâ batıl ve geçersizdir. Çünkü o varlıkların duâyâ icabet etme gibi bir potansiyelleri yoktur. Allah, kendisinden başkasına duâ edenlerin durumunu, ağzına su ulaşsın diye iki avucunu suya doğru uzatanların durumuna benzetmiş, bu suyun onlara ulaşmayacağını belirtmiştir. Kâfirlerin duâları kaybolup gidecek sapıklıktan başka bir şey değildir.¹⁰⁹ Duâ samimi bir şekilde Allah'a yapılır ve icabet edeceği umulur. Duâda haddi aşmak olmadığı gibi Allah dışında herhangi bir varlığa da el açıp yalvarmak yoktur.

İnsan hayatında talep etmenin ve ihtiyaçların bir sınırı yoktur. İnsan dünyaya geldiği andan itibaren kendisini uçsuz bucaksız bir ihtiyaç halinde hissetmiş ve ihtiyaçlarının giderilmesini arzu etmiştir. İnsan kendisi sınırlı ihtiyaçları sınırsız olduğu için sınırsız bir güce sahip ve tüm taleplerini yerine getirecek bir varlığa ihtiyaç duyar. İnsanın ve tüm âlemlerin yaratıcısı olan Allah, insanı bilmek ve bilinmek için yarattığına ve insanın ihtiyaçlarını bildiğine göre insana neden tüm taleplerini kendisine iletmesini istemiş diye üzerine tefekkür etmek gerekir. Yaratıcı, insanın aslında bu sonsuzluk âleminde yalnız olmadığını; ona çok yakın (şah damarından daha yakın) olduğunu yani bizatihi insanın içinde ve kendisi olduğunu bildirmiştir.¹¹⁰ Fakat duâ hususunda insanlar birtakım konuları yanlış anlamıştır. Duâ Allah'a yakarmak, herhangi bir haceti ona bildirmek ve bu hacetin giderilmesini dilemek, bir bakıma Allah ile dertleşmektir. Lakin Allah'ın duâyâ icabetinin hemen ve birebir kulun istediği şekilde gerçekleşeceği düşüncesi Allah'ın hâkimiyetine ters düşen bir düşüncedir. Çünkü

¹⁰⁶ Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Muslim, *Şaḥîhu Muslim*, thk. Muḥammed Zuheyr en-Nâşır (Cidde; Beyrut: Dâru'l-Minhâc; Dâru Tāvḳî'n-Necât, 1433), "Siyam", 56.

¹⁰⁷ el-A'râf 7/55.

¹⁰⁸ el-A'râf 7/56.

¹⁰⁹ er-Ra'd 13/14.

¹¹⁰ Kâf 50/16.

kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf etme yetisi olan Allah, kuluna hak edişine göre icabet eder. Kul, duâsının kendisinin istediği şekilde gerçekleşmemesini Allah'ın her şey için bir kaide koyması üzerinden okumalı; Allah'ın, duasına neden icabet etmediğini kendi içine dönerek bulmalı, olayların hikmetini tam olarak kavrayamadığını bilerek; hakka ve doğruya ulaşmak için özüne dönüp tefekkür ederek yanlışı kavramalıdır.

Allah'ın kendisine sığınan kullarına en hayırlı şekilde icabet edeceğine gönülden inanan sûfiler duâyı daha çok sevgilisi ve dostu olarak gördükleri Allah'la dertleşme, sohbet etme olarak görmüşler, duâ anlarında Allah'ın onları duyduğunu bilerek O'na karşı olan sevgilerini ve hürmetlerini dile getirmişlerdir. Sûfilerin duâlarında, diğer insanlar gibi sınırsız ihtiyaçların temin edilmesini talep etmelerine rastlamak oldukça zor bir ihtimaldir. Çünkü onların tek arzusu, erişmek için yıllarca mücadele verdikleri marifetullahtır. Mevlâna'nın duâları dünyalık arzulardan ziyade genellikle uhrevî güzelliklerin ihsan edilmesine yönelik taleplerdir.

2. Mevlevî Evrad-ı Şerifi (“Hazret-i Mevlâna'nın Mübârek Duâları” Eserinden Seçme Duâlar)

Mevlâna'nın yirmibirinci kuşaktan torunu olan Celâleddin M. Bâkır Çelebi ve Bendegân-ı Mevleviyye'den Hafız Hüseyin Top tarafından Çelebi ailesinin isteğiyle Mevlâna'nın mübârek duâlarını derleyen “*Hazret-i Mevlâna'nın Mübârek Duâları*” isimli bir eser meydana getirilmiştir. Eserin ön sözünde Celâleddin M. Bâkır Çelebi, Mevlâna'nın duâlarına “Mevlevî Evrâd-ı Şerîfesi” denildiğini vurgulamıştır. Hüseyin Top, “*Bu kitâbın esâsını teşkil eden Evrâd-ı Şerife, Mevlevî büyüklerinden Bahâriye Mevlevihânesi şeyhi, şâir ve bestekâr iken Hüseyin Fahreddin Efendi Hazretleri'nin, halâskârım Şeyh Mithat Bahârî Beytur Efendi Hazretleri'ne bizzat imzalayıp görevle verdiği el yazması Evrâd-ı Şerîfedir*” diyerek eserin önemine dikkat çekmiştir. Tezimizin temelini teşkil eden eserin barındırdığı tüm duâları ele alıp incelemek çalışmamızın boyutunu aşacağı için biz eserin “7-15” arası sayfalarında ve “79-119” sayfaları arasında ihtiva ettiği duâları incelemeyi yeterli gördük. Zira geriye kalan sayfalarda Mevlâna'nın ve dolayısıyla Mevlevîlerin vird mahiyetinde günlük okumuş olduğu ayetler yer almaktadır. Bu bölümde söz konusu duâlar, eserde geçtiği şekliyle verilip ihtiva ettiği anlamlar üzerine değerlendirmeler yapılmamaya çalışılacaktır.

“Allah’ım sen selâmetin kendisisin. Dünya ve âhiret selâmeti sendendir ve selâmet yalnız sana döner.”¹¹¹

Rabbimiz! Bizi selâmet içinde yaşat.

Bizi, selâmet sarayı olan kendi sarayına idhâl eyle.

Rabbimiz! Sen selâm ve selâmetinle mübarek oldun, yüceldin.

Ey Celâl ve Kerem sahibi! Hamd ü senâ ancak sana mahsustur.

Sen her türlü noksandan münezzehsin, şânına yakışır şekilde sana ibâdet edemedik, ey Ma’bud!

“Sen her türlü kusurdan münezzehsin, seni şânına yakışır şekilde tam bir irfanla bilemedik, ey Ma’rûf!

Mevlâna, Allah’a niyaz ederken O’na layıkıyla ibadet edemediğini ve O’nu layıkıyla bilemediğini vurgulamaktadır. Demekki Allah’ı layıkıyla bilememek, marifetullah anlayışından habersiz olmak ve yine Allah’a layıkıyla ibadet edememek Mevlâna’ya göre pişmanlık duyulacak şeylerdir.

Her türlü övgü, hayra ve ma’rifetullah’a muvaffak kılan Allah’a mahsustur.

Kusurlarımdan dolayı Allah’dan mağfiret dilerim.

Allah’dan başka ilâh olmadığına, O’nun tek ve ortaksız olduğuna şehâdet ederim.

Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve Rasûlü olduğuna da şehadet ederim.

Allah’dan başka ilâh yoktur. Mülk O’nundur. Hamd O’nadır. O, diriltir ve öldürür.

O, dâima diridir, O ölmez, ölümsüzdür. Tüm iyilikler O’nun elindedir. O, her şeyi yapmaya kadirdir.

Allah’dan başka ilâh yoktur. Ni’met O’nundur. Fazl u ihsân O’nundur. En güzel vasıflarla övülmek de O’na yaraşır.

Ezelî, ebedî, tek ve kadîm olan (başlangıcı olmayan) Allah’dan başka ilâh yoktur.”

“Allah’dan başka ilâh yoktur. Kafirler beğenmeseler de dîni Allahâ tahsis ederek, samimiyetle ancak O’na ibadet ederiz.”¹¹²

Allah’ım! Senin verdiğine mâni’ olacak yoktur, senin men ettiğini de verecek yoktur.

Senin hükmüne karşı duracak yoktur. Senin saptırdığını hidayete erdirecek yoktur.

Senin hidayete erdirdiğini de saptıracak yoktur. Senin hükmettiğin şeyi değiştirecek yoktur. Senin muvaffakiyetin olmadıkça, zengine, zenginliği ve büyüklüğü bir fayda vermez.

¹¹¹ en-Neml 27/30.

¹¹² el-Mü’min 40/14.

Mevlâna, şehadeti vurguladıktan sonra eksikliğini dile getirerek kusurlarından dolayı mağfiret dilemiş ve Allah'ın tüm eksikliklerden uzak bir şekilde mülk âlemini dilediği gibi tasarruf ettiğini söylemiştir. Mevlâna'nın, "Kâfirler beğenmeseler de dini Allah'a tahsis ederek, samimiyetle ancak O'na ibadet ederiz." ifadesi Allah'ın indirdiği ve Hz. Peygamber'in yaşadığı İslâm'ı örten her kim ve ne varsa onların anlayışından uzak olduğunu söyleyebiliriz. Yine Mevlâna, Allah'ın hidayet ettiği kimseyi, hiç kimsenin saptıramayacağını, saptırdığını da kimsenin hidayete erdiremeyeceğini söyleyerek hükmün Allah'a ait olduğunu vurgulamıştır. Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki insanları doğru yola davet edenler sadece birer hatırlatıcıdırlar. Hal, hareket ve tavırlarıyla sadece örnek olabilecek davetçilerin çalışmalarının sonucunu Allah muhatap kişinin arayışı ve yakînine göre kendisi tayin eder; Peygamberler ve varisleri olan davetçileri hidayete birer vesile olup hidayet Allah'tandır. "Ben yaşadıkça Kur'ân'ın kölesiyim. Ben seçilmiş Muhammed'in (s.a.v.) yolunun tozuyum. Kim benden, bundan başka bir şey naklederse ondan da şikayetçiyim, o naklettiği sözden de şikayetçiyim." diyen Mevlâna bu konuda bize örnek bir şahsiyet-i abidedir.

Günümüzde O'nun anlayışını kendi ideolojisine uyarlamaya çalışanlar Allah'ın kitabında olmayan, peygamberin söylemediği; Hz. Peygamber (s.a.v) adına uydurulmuş hadislerle kendilerini meşrulaştırma ve bu meşruiyeti de Mevlâna hoşgörüsü adı altında yaymaya çalışmaktadırlar. Oysa Şefik Can'ın ifadelerine göre Mevlâna, bize Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber'in yolundan ayrılmamamızı tavsiye etmektedir.¹¹³

Allah'ın adıyla başlarım. O öyle bir Allah'dır ki O'nun ismiyle (yapılan bir işe) yerde ve gökte olan hiç bir şey zarar veremez. O, her şeyi en iyi işiten, en iyi bilendir.

Nefsimin ve dînimin üzerine Allah'ın ismini anarım.

Aile efradımın ve malımın üzerine Allah'ın adını anarım.

Rabb'im bana ihsan ettiği şeyler üzerine Allah'ın adını anarım. Allah Rabb'imdir benim, O'na hiç bir şeyi ortak tutmam.

"Allah, benim korktuğum ve çekindiğim şeylerden daha güçlü ve daha kuvvetlidir. Allah'ım! Senin yardım ettiğin kimse değerli oldu. Senin vasfın ve senân büyük ve şanlı oldu. Senin isimlerin mukaddestir; senden başka da tanrı yoktur.

Allah'ım! Ben nefsimin şerrinden, başkasının şerrinden, inatçı ve zorba kimselerin şerrinden, isyân içinde olan her bir şeytanın şerrinden sana sığınırım.

¹¹³ Can, Mevlâna'nın Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri, 282.

*Benim gerçek dostum, kitabı (Kur'ân'ı) indiren Allah'dır. O, bütün iyi kullarına dost olur.*¹¹⁴

*Peygamberim! Şayet (o münkirler sana imân etmekten) yüz çevirirlerse: "Allah bana yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben yalnızca O'na güvendim, dayandım; O, yüce Arş'ın sahibidir" de.*¹¹⁵

O yumuşak huylu ve çok cömert olan Allah'dan başka tanrı yoktur.

Yüce arşın Rabbi olan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim."

"Ve hamd-ü sena âlemlerin Rabbi olan Allah'adır.

Allah'dan başka ma'bud yoktur. O, varlığında yalnızdır; O'nu ortağı yoktur. Bir Allah'dır. İkincisi olmayan "Tek"dir. Herkes O'na muhtaç olup, O kimseye muhtaç değildir. O, eşsizdir. O, kendisine arkadaş ve çoluk-çocuk edinmemiştir.

*Bir sözü işitmesi (aynı anda) diğer bir sözü işitmesine mâni olamıyan Allah'ım, her dili bilen ve anlayan Ma'budum, bize affının serinliğini ve mağfiretinin tadını tattır."*¹¹⁶

Mevlâna'nın Allah'a niyaz ederken vurguladığı tevhid ve peygamber sevgisi dikkat çekmektedir. Günümüzde Mevlâna'nın şânı dünyanın pek çok ülkesine yayılmış ve Mevlâna evrensel bir değer haline gelmiştir. Mevlâna'nın söylemleri günümüzde pek çok Batılı ve Doğuluyu etkilemiştir. Bu fikirlerden etkilenenlerin sayısı da sürekli artmaktadır. Ayrıca Mevlâna'ya farklı kültürlerden ilgi duyan akademisyenler de mevcuttur. Son dönemde Mevlâna ile ilgili yapılan çalışmalarda da artış vardır. Bazı çalışmalar, Batılıların Mevlâna'yı en büyük gizemci şair ve panteizm savunucusu olarak görmelerine neden olmuştur.¹¹⁷ Bu durum, Mevlâna'yı Batılı veya Doğulu, bilerek veya bilmeyerek yanlış tanıtan insanlardan öğrenen yeni araştırmacılarda onun düşünceleri ve fikirlerini neredeyse dinlerin üstüne koyma gibi bir anlayış meydana getirmiştir. Bu sonucu doğuran olaylar, İslâm'a muhalif birtakım olayların Mevlâna ve öğretilerine nispet edilerek yapılması ve bunların İslâm kisvesine büründürülmesidir. Algı dünyasında yaşadığımız çağımızda yapılması en kolay olan şeylerden birisi kişinin söylemediği ve iddia etmediği şeyleri ona isnad etmektir. Özellikle bu kişi önemli bir düşüncenin temsilciyse onun üzerinden hem öğretilerini hem de temsil ettiği düşünceyi, yapmadığı birtakım hususları ona isnat ederek lekelemek mümkündür. Lâkin

¹¹⁴ el-A'râf 7/196.

¹¹⁵ et-Tevbe 9/129.

¹¹⁶ Celâleddin M. Bâkır Çelebi - Hüseyin Top, *Hazret-i Mevlâna'nın Mübârek Duâları* (İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 1995), 7-15.

¹¹⁷ Batıda Mevlânayla alakalı yapılmış çalışmalar için bk. Lewis, *Mevlâna, Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, 557-591.

Mevlâna bugünleri o günden görmüş ve “Ben Muhammed muhtar’ın yolunun tozuyum. Kim bana bundan gayrisini atfederse, ben ne bundanım ne de bunlardanım.” diyerek görüşünü bildirmiştir.¹¹⁸

Allah’ın hiçbir ortağının olmadığını ısrarla duâlarında dile getiren Mevlâna aynı zamanda Cenâb-ı Hakk’ı “dost” olarak addetmiş ve “Benim gerçek dostum kitabı (Kur’ân-ı Kerîm) indiren Allah’tır. O bütün iyi kullarına dost olur.” demiştir. Buradan hareketle Mevlâna’nın Allah’ı kendisine dost atfederken vurguladığı “Kitap” hususuna dikkat çekmek yerinde olacaktır. Çünkü Mevlâna bu ifadesiyle Kitab’a ettiği imanı da gözler önüne sermektedir. Mevlâna’nın bu vurgularından şeriate olan bağlılığı, Allah’ın hükümlerine boyun eğdiği ve doğal olarak onun peygamberinin koyduğu yasaklara da uyduğu anlaşılmaktadır. Hâl böyleyken onun adına yapılanlar ve bugün ona atfedilen birtakım gösteriler, davranışlar Mevlâna’yı yanlış anlamanın ve tasavvuf ilminden bihaber olmanın sonucudur. Mevlâna İslâm’a ve Muhammedî ahlâka muhalif olan tüm hareketleri reddeder, sözlerinin yanlış anlaşıldığını, amacının bu olmadığını haykırır ve sapkınlığa açılan yolda meydana gelen sapkınlıklardan dolayı Allah’ın mağfiretine sığınır.

“Kalbimi hidayet nuru ile nurlandıran Allah’a hamdolsun.

Beni inananlardan kıldı, sapıklardan kılmadı.

Kudretiyle karanlık geceyi gideren, rahmetiyle, yeni yaratılan bir gün ve görkemli hâkimiyetinin bir nişânesi olarak, aydınlık verici gündüzü getiren Allah’a hamdolsun. Ve biz ancak O’na döneceğiz.

Beni cemaat ve sünnet ehlinde kılarak, ikramda bulunan, beni hevâ, heves ve bid’at ehlinde kılmayan Allah’a hamdolsun.

Gizlenmesi gereken yerimi gizleyen, ayıbımı örten Allah’a hamdolsun.

Rızkımı kendinden başkasının eline bırakmayan Allah’a hamdolsun.

Beni, Muhammed (salât ü selam O’nun üzerine olsun) ümmetinden kılan Allah’a hamdolsun.

Ben Allah’a aidim, bütün mülk de Allah’ındır.

Hamd Allah’adır.

İhtişam Allah’ındır, büyüklük de Allah’ındır.

Kudret Allah’ındır. Son derece ululuk Allah’ındır.

Saltanat her hususta gâlip ve tek olan Allah’ındır.

¹¹⁸ Batıda Mevlânayla alakalı yapılmış çalışmalar için bk. Lewis, *Mevlâna, Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, 557-591.

Ben Allah ile sabahladım, yine Allah ile akşamladım. O'nunla yaşarım, O'nunla ölüyorum. Yeniden dirilişimiz ve dönüşümüz ancak Allah'adır.

Allah Rabbim olduğundan, İslâm dinim olduğundan, Hz. Muhammed (Allah Teâlâ'nın salat ü selâmı O'nun üzerine olsun) Peygamberim olduğundan hoşnudum.

Kâbe kiblem olduğundan, namaz farz olduğundan, Kur'ân öncüm ve rehberim olduğundan dolayı hoşnudum."

Mevlâna, kendisini sapıklardan kılmadığı için Allah'a hamd etmiştir. Burada "sapık" ifadesiyle anlatılmak istenilen husus İslâm dini tamamlandıktan sonra Yahudi ve Hristiyan olma hususunda ısrarcı olan ehl-i kitap, tanrı tanımazlar (ateistler), peygamberi inkâr edenler (deistler), Allah'a ortak koşanlar (müşrikler) ve Allah dışında herhangi bir şeye tapanlardır. Mevlâna bu kitlelere mensup olarak doğmadığını yahut sonradan mensup olmamayı bir şükür sebebi saymış, İslâm ile müşerref olmanın verdiği huzuru dile getirmiştir. Kendisini ehli sünnet ve'l-cemaat ehlinden kılması, hevâ ve hevesine uyarak bid'at ehli arasına katılmış kimselerden kılmadığı için Allah'a hamd etmiştir. Duaları, onun sapıklık olarak tanımladığı inanış ve fikirlere düşmekten endişe duyduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetinden olmayı da bir hamd sebebi sayan Mevlâna'nın Efendimiz'e (s.a.v.) beslediği muhabbet ve onun yolunun takipçisi olmaktan duyduğu memnuniyet gözlemlenmektedir.

Mevlâna, Kur'ân'ın hükümlerine uyduğu kadar Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hüküm koyma yetkisinin farkında olarak ve onu oldukça çok severek, onun koyduğu hükümlere de riayet etme hususunda dikkatli davranmış, şeriat dışında kalacak hareketleri sergilemekten Allah'a sığınmış ve bu tür hareketleri sergileyen kimseleri doğru olana dönmeleri, İslâm çerçevesine girmeleri hususunda uyarmıştır. Dinimize göre İslâm dışındaki kitlelere sebepsiz yere zulmetmek ve hoşgörü dışında bir tavır sergilemek yanlış bir tutum olacaktır. Çünkü sergilenebilecek farklı tutumlar insanları İslâm'dan uzaklaştıracak ve belki de erişebilecekleri hidayete mâni olacaktır. Buradan anlaşılması gereken onların tavırlarını doğru kabul edip onlara hoşgörüyle yaklaşmak demek değil; insan olmaları hasebiyle onları sevip, ahlâklı örnek bir Müslüman olarak onların kalplerini İslâm'a ısındırmak, hidayete ermeleri için davranışlarımızla yol göstermek demektir.

Mevlâna'nın insanları sevmesinin nedeni hümanizm anlayışı değil Allah'a duyduğu aşk ve O'nu tanımanın sonucunda eriştiği marifetullahtır. Mevlâna, insanı Allah'ın yarattığı bir canlı olması hasebiyle sevmiş ve bu canlının kendisi gibi aşk potasında erimesini dilediği için gönlünün ve dergahının kapısını kimseyi ayırt etmeden herkese açmıştır. Bu hususta bir

söyleşide Mevlâna'nın müslümanlığı üzerine sorulmuş bir soruda Öngören'in verdiği cevabı olduğu gibi nakletmek istiyoruz. Öngören, "Mevlâna'nın dinî kimliği ile alakalı neler söylersiniz. Sizce o bir Müslüman mı yoksa dinler üstü bir hümanist mi?" şeklindeki soruyu şöyle cevaplamıştır: "

*Öncelikle şunu belirtelim ki, Mevlâna'daki dinî-tasavvufî düşüncenin temel kaynağı Kur'ân ve sünnettir. "Canım benimde oldukça ben Kur'ân'ın kölesiyim. Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım..." diyerek bunu açıkça dile getirmektedir. Farklı inançlara karşı geniş hoşgörüsü ve "Gel gel ne olursan ol yine gel. İster kâfir, ister Mecûsî, ister putperest olsan da gel..." çağrısı sebebiyle onu dinler üstü bir hümanist saymak gerçeğin ifadesi değildir. Aksine o "Pergel gibiyim. Bir ayağımla şeriat üstünde sağlamca durduğum halde öbür ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum" demekle bir Müslüman olarak insanlığı kucaklayabildiğini haykırmaktadır. Yani onun bütün dinleri ve inançları dolaşırken bağlı bulunduğu bir sâbitesi vardır; o da İslâm'dır"*¹¹⁹

Mevlâna'nın mübarek ruhu kendisini peygamber olarak görenlerden, ona sanki farklı bir dindenmiş ya da kendisi bir din ihdas etmiş gibi yaftalamalarda bulunanlardan şikayetçidir. Özellikle Mevlâna'ya filozofluk unvanı atfetmek abesle iştigaldir. Hakikat bilgisinin peşinde olması onu filozof yapmaz çünkü bilginin peşinde olanlar yalnız filozoflar değildir. Keza Mevlâna babası Bahâeddin Veled, hocası Seyyid Burhâneddin ve can dostu Şems'in tuttıkları yoldan farklı bir yol tutmamış, bu isimler de bilindiği üzere felsefeden hoşlanmamışlardır. Mevlâna bir filozof değildir ve felsefecilerin sonuca ulaştırmayan düşüncelerle uğraştıklarını söylemiştir. Buna rağmen onu filozof olarak görmek, onun öğretilerine hakaret olacağı gibi aynı zamanda onun değerini küçümsemektir.¹²⁰ Rabbinin Allah, kitabının Kur'ân, peygamberinin Hz. Muhammed (s.a.v.) olmasından hoşnut olduğunu ifade eden Mevlâna, bir kez daha şeriat çerçevesinde bir velî olduğunu, derdinin İslâm'ı yaşamak ve sevgiliye erişmek maksadını taşıdığını gözler önüne sermektedir.

Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî'ye (ö. 505/1111) göre hakikatı arayan dört farklı grup vardır. Bunlar: Kelâmcılar, Bâtınîler, Filozoflar ve Sufilerdir. Gazzâlî, filozofların kendilerinin mantıkçı olduğunu ve kesin delile sahip olduklarını iddia ettiklerini söylemiş ve bu iddialarında yanıldıklarını ortaya koymuştur. Sûfilerin ise daima Allah'ın huzurunda bulunan, müşahede

¹¹⁹ Reşat Öngören, "Prof. Dr. Reşat Öngören İle Söyleşi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* Mevlâna'ya Armağan Sayısı (2007), 267.

¹²⁰ Can, *Mevlâna'nın Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, 277.

ve mûkaşefe sahibi seçkin kimseler olduklarını ve hakikat bilgisinin Allah tarafından kalplerine ilham edildiğini iddia ettiklerini ve bu iddialarında isabetli olduklarını ifade etmiştir.¹²¹ Mevlâna da hakikati arayan bu gruplardan şüphesiz sûfî kategorisine girmektedir. Bunun için Mevlâna'nın hikmet ehli bir kimse olduğunu ifade etmek için bile olsa onu filozof olarak nitelendirmek yerine sûfî, velî, âlim gibi nitelendirmelerin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Ebû Bekir Sıddık, Ömer'ül Fâruk, Osmân-ı Zinnûrayn ve Aliyyi'l Murtezâ (Allah hepsinden râzı olsun) önderlerim olduğundan hoşnudum.

Mevlâna farkedildiği üzere sadece Ali'den (r.a.) değil Ebubekir'den (r.a.) Ömer'den (r.a.) ve Osman'dan (r.a.) da hoşnut olduğunu ifade etmiştir. Mevlâna'yı sevmek ve onun yolundan gitmek için yapılacak en anlamlı şey onu tümüyle sevmek ve öğretilerini tümüyle kabul etmektir.

Allah Teâlâ'nın helal kıldığı şeylerin helâl, haram ettiği şeylerin de haram olduğundan;

Cennetin mükâfât, cehennem de azâb olduğundan hoşnudum.

Girdiğim yeni sabaha ve mutlu güne merhabâ, merhabâ (rahat ol)

İnsanların işlediklerini doğrulukla yazan, insanı tehlikelerden koruyan, gözetken iki muhterem meleğe merhabâ, merhabâ.

Ey iki melek! Allah'ın selâmına nâil olasınız. Bu aydın günümüzün ilk sahifesinin başına şunu yazın:

Allah'dan başka ma'bûd olmadığına şehâdet ederim. Ve yine Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve rasûlü olduğuna şehâdet ederim.

Biz Allah'ı Teâlâ'nın dilemesiyle, bu şehadetle yaşarız, bu şehadetle ölürüz ve yarın âhirette bu şehâdetle diriliriz.

Ben kendime siper olarak şunları hazırladım:

Her korkuya karşı "Allah'dan başka ma'bûd yoktur" (Lâ İlâhe İllallah)

Her kedere ve hüzne karşı "İrade Allah'ındır." (Mâşâallâh)

Her ni'mete karşı "Allah'a hamdolsun" (Elhamdülillah)

Her bolluğa karşı "Allah'a şükür olsun" (Eşşükrülillah)

Her şaşılacak şeye karşı "Allah noksandan ve kusurdan münezzehtir" (Subhaanellâh)

¹²¹ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Münkız Mine'd-dalâl: Hakikat Arayışı*, çev. Abdurrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2016), 13-65.

Her günaha karşı “Allah’dan mağfiret dilerim” (Estağfirullah)

Her darlığa karşı “Allah bana yeter” (Hasbiyallâh)

Her musîbete karşı “Biz Allah için yaratılmışız ve ancak Allah’a döneceğiz” (İnna lillahi ve inna ileyhi râciûn)

Her kaza ve kadere karşı “Allah’a güvendim” (Tevekkeltü alellâh)

Her tâata ve ma’siyete karşı “Ulviyet ve azamet sâhibi olan Allah’dan başka

kimsede kuvvet ve kudret yoktur.” (Lâ havle velâ kuvvete illa billâhil aliyyil azîm)

Mevlâna’nın kendisine zırh olarak giymeyi tercih ettiği bu ezkâr şüphesiz tüm müslümanların dillerine pelesenk etmeleri gereken, kişiye huzur ve güven veren sözcüklerden oluşmaktadır. Mevlâna sûfilerin çoğunluğu tarafından makam olarak addedilen tevekkülü kendisine vird edinmiş, her kaza ve kadere karşı “Allah’a güvendim.” (Tevekkeltü alellâh) demiştir. Tevekkül sahibi olmak kişiyi psikolojik açıdan rahatlatır. Çünkü kişi elinden geleni yaptıktan sonra ortaya çıkacak sonucu etkilemek açısından hüküm sahibi değildir. Olayların sebeplerini ve sonuçlarını yaratmaya muktedir olan yalnızca Allah’tır. Bunu kendisine tekrar hatırlatmak için Mevlâna “Ulviyet ve azamet sâhibi olan Allah’tan başka kimsede kuvvet ve kudret yoktur.” (Lâ havle velâ kuvvete illa billâhil aliyyil azîm) zikrini de duâlarından eksik etmemiştir. Kişide bu anlayış oluşuktan sonra meydana gelecek her türlü sonucu kabullenmesi onun sinir, stres ve farklı isimlerdeki psikolojik rahatsızlıklardan korur, kalbini huzur ve sukunet hâline getirir. Yukarıda görüleceği üzere Mevlâna’nın günlük hayatta karşılaştığı her olay karşısında farklı bir virdi vardır. Aslında meydana gelen her olayda bu virdleri tekrar tekrar okuması onun olaylar karşısında sevgilisini hatırlaması anlamına gelmektedir.

Mel’un şeytandan Allah’a sığınırım, Rahman ve Rahıym olan Allah’ın adıyla.

O, görüleni de, görülmeyeni de bilen, kendisinden başka ma’bûd olmayan

Allah’dır. O, acıyıcı olandır, bağışlayandır.

O, öyle bir Allah’dır ki, O’ndan başka ilah yoktur. O, mülkün sahibidir. Pek

temizdir, ayıplardan berîdir. Selâmetin özüdür. Emniyet vericidir. Gözetip

koruyandır. Üstündür. İstedigini zorla yaptıran, kırılanı bütünleyendir. Büyüklüğü

ile “Tek”tir. Yaratıcıdır. Tam ve noksansız yaratıcıdır. Sûretleri yapıcıdır.

Günahları ziyâde bağışlayandır. Ziyâde galip ve kahredicidir. Karşılıksız bol

ni’met verendir. Bol rızık verendir. Rahmet hazinelerini açandır. Herşeyi bilendir.

Daraltandır. Genişletendir. Alçaltandır. Yükseltendir. Azîz edendir. Zelîl kılandır.

İşitendir. Görendir. Hükmedendir. Adâletin özü kendisidir. Lutfedicidir. Her şeyden

haberdârdır. Yumuşak huyludur. Azametlidir. Çok çok meğfiret edicidir. Kendisine

şükredilendir. Pek yücedir. Pek büyüktür. Ziyade koruyandır. Kuvvetleri yaratandır. Her işe yetendir. Büyüktür ve şanlıdır. Sıfatlarında kemâldedir. Çok ikram edicidir. Gözetip hıfzedendir. Murâkıbdır. Duâları kabul edendir. Geniştir. Hikmet sâhibidir. Âşıktır. Keremi pek geniştir. Ölülere diriltendir. Her şeyi görendir. Hakk'tır. Kullarının işini gören, vekil olandır. Kuvvetlidir. Kuvveti ve kudreti asla sarsılmayandır. Dosttur. Övülendir. Her şeyin sayısı O'nca bellidir. Yoktan yaratandır. Her var olanı aslına döndürendir. Diriltendir. Öldürendir. Daime diridir. Uluhhiyeti her ârızaadan münezzehtir. İstedğini bulandır. Kerem ve ni'meti geniştir. "Tek"tir, eşsizdir. Birdir. Herkes O'na muhtaçtır, O kimseye muhtaç değildir. Kudretlidir. Çok çok kudretlidir. Bazı şeyleri bazı şeylerin üzerine takdir edendir. Bazı şeyleri geri bırakandır. Varlığının başlangıcı yoktur, ebedîdir. Görünendir. Görünmeyendir. Yarattıklarının her şeyini düşünendir. Çok ulu ve yücedir. İhsan edicidir. Tevbeleri kabul edendir. Ni'met verendir. İntikam alıcıdır. Afvedendir. Çok merhametlidir. Mülkün asıl sahibidir. Azametlidir ve kerem sahibidir. Âdil olup mazlumların âhını zâlimlerden çıkarıcıdır. İstedği şeyleri biraraya getirip toplayandır. Zengindir. Her şeyden müstağnidir. İstedğini zengin edicidir. Zararları def'edicidir. Zarar verendir. Fayda verendir. Nûrdur. Gören ve gösterendir. Hakk yoluna sevkedendir. Eşsiz şeyleri yaratandır. Varlığı ebedidir. Her şeyin hakiki varisidir. İrşâd edicidir. Pek sabırlıdır. O, öyle bir Allah'dır ki, O'nun benzeri hiç bir şey yoktur. O, kemâliyle işiten, hakkıyla görendir. O, efendimizdir. En son O'na döneceğiz. O, ne güzel efendidir. O ne güzel yardımcıdır. Rabb'imiz, senin mağfiretini dileriz. Son dönüş de ancak sanadır. Bizzat kendin kendini medh u senâ ettiğin gibi, ben, ni'metlerini sayıp, şükürünü yerine getirip, seni öylece senâ etmeye muktedir değilim. Zâtın gibi cemâlin de yücedir. Yardım ettiğin kimse galip olur. Senin medhin yüce oldu. Senin isimlerin ve sıfatların noksanlıklardan berî oldu."

Allah, kendi kudretiyle dilediği şeyi yapar. Yine kendi üstünlüğü ile her şeye hükmeder.

Allah'im! Şu niyâz ettiğim vakit hürmetine, şu güzel isimlerin hürmetine, o isimlerin şerefi ve kerâmeti hürmetine, O isimleri, müsemâsına da'vet eden hürmetine, o isimlerin ma'naları hürmetine..

Allah'im! Sabahımı hayırlı uğurlu ve mübârek kıl; beni belâ ve kedere uğrayan, zillete düşüp de üzülen yapma.

Allah'ım! Şu günümüzün başını hoş, ortasını selâmet, sonunu da kurtuluş sebebi yap.

Allah'ım bu, yeni yaratılan bir gündür. Onu, sana, taat ü ibâdet etmem için bana aç; senin mağfiretine ermekle ve hoşnutluğunu kazanmakla bitir.

Bu günde beni, senin benden kabul edeceğin ve senin pâk kılıp artıracığın, güzel rızıklarla rızıklandır.

Ve bu günde işlediğim günahlardan dolayı beni affet. Muhakkak ki sen çok mağfiret edicisin. Pek merhametlisin; kullarını çok seversin, çok mükrimsin.

Allah'ım ben, hoşlanmadığım şeyi kendimden def'etmeye, umduğumu elde etmeye muktedir olamadığım halde sabahladım. Hal ve keyfiyet de benim elimde olmayıp sen Allah'ımın elindedir. Ben, amelim karşılığında rehin alındım.

Rahmetine muhtaç kullarının içinde benden daha fakiri yoktur.

Allah'ım, bana acı çektirerek düşmanımı sevindirme, dostumu da kedere boğma. Beni dinimde musibete uğratma ve himmetimin en büyüğü dünya için olmasın.; İlim de munhasıran dünya için olmasın. Bana merhameti olmayan kimseyi de üzerime musallat etme.

Allah'ım! Sen benim gizli, âşikâr her hâlimi bilirsin. Mazeretimi kabul buyur. İhtiyacımı bilirsin, lütfeyle, istediğimi ver.

Nefsimde olanı da bilirsin, günahlarımı mağfiret et. Zira senden başka günahları mağfiret edecek kimse yoktur. Günahları yarlıgıyacak olan ancak sensin.

Allah'ım! Senden, kalbimi şevka getiren sarsılmaz imân isterim. Doğruluğunda şüphe olmayan yakîn isterim. Tâ ki senin benim hakkımda yazdığın (takdir ettiğin) dan başka bir şeyin bana isâbet edemeyeceğini kesinlikle bileyim. Artık bana kısmet ettiğin şeyden beni hoşnut et.

Allah'ım! Ben seni istiyorum. Şüphesiz sen, ulûhiyetine yakışmayan noksan sıfatlardan münezzehsin. Ziyadesiyle pâk ve müberrâsın.

Gecenin karanlığı, gündüzün aydınlığı, güneşin ziyâsı, ayın nûru, suyun akışı, ağaçların yaprakları, göğün yıldızları, arzın toprağı, dağların kayaları, çöllerin kumları, denizlerin dalgaları, karanın ve denizin bütün hayvanları seni tesbîh eder.

Allah'ım, lütfu keremini isterim. Her şey sana muhtaç olup, sen her şeyden müstağnisin. "Tek"sin. Gökte ancak senin şeref ve şânın dalgalanır, izzetin gâliptir. Yerde senin hükmün geçer. Arş üzerinde azamet-i şânın mevcuttur.

Cennette rahmetin, cehennemde ise azâbın vardır. Melekler senin askerlerindir.

Gece gündüz seni tesbih ederler, sana hamd ederler; bunu yaparken de asla gevşeklik göstermezler.

Rabb'im! Mağfiretini isterim. Hamd ancak sanadır. Senden başka ma'bûd yoktur.

Sen merhametlisin, ihsânı çok olansın. Gökleri ve yeri örneksiz icâd edensin. Ey azamet ve ikram sâhibi olan ma'bûdum!

Senden, senin güzel isimlerin hürmetine, senin yüksek sıfat ve ni'metlerin hürmetine, senin yüce delillerin hürmetine, senin yüce delillerin hürmetine; Hasım susturmada kemâl gösteren huccetin hürmetine, noksansız olan ilâhi kelimelerin hürmetine;

Bana karşı hazırlanan elem verici şeylerin şerrini, korktuğum ve sakındığım şeylerin de şerrini üzerimden def'etmeni isterim."

Bu duâlar ekseninde Mevlâna'nın tevhid anlayışını, sevgilisi olarak gördüğü yaratıcısının sıfatlarını nasıl yorumladığını ve yolundan gelenlere de yaratıcıyı nasıl bilmeleri gerektiğini öğrettiğini gözlemlemek mümkündür. Burada Mevlâna'nın tevhid anlayışından bahsetmek yerinde olacaktır. Mevlâna'nın tevhid anlayışında Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin sistemleştirdiği ve Sadrettin Konevî'nin isimlendirdiği vahdet-i vücûd anlayışının nüvelerini bulmak mümkündür. Mevlâna'nın tevhid anlayışı aslında tamamen kendine özgüdür. Bu sebeple onun tevhid anlayışını bir kalıba sokarak isimlendirmek kanaatimizce yanlış olacaktır. Mevlâna tevhid anlayışını "ateşin içerisinde şekillenen demir" imgesiyle anlatmaktadır. Bu imge "kişinin Allah'ın boyasıyla boyanmak" olarak da isimlendirilebilir. Buradan anlaşılması gereken husus madde âleminde baş gözüyle gözlemlenen nesnelerin veya genel olarak eşyanın kendilerinden kaynaklanan bir varlığı olmadığını bilmektir. Dolayısıyla görülen şeyler, insanı yanıltabilir. Madde olarak görülen şeyler bünyelerinde mânâ âleminde birçok parça barındırabilir. Bu husus hulûl olarak anlaşılmalıdır. Hulûl inancı bir başka bedene girmek demektir ki İslâm inancında bu düşünce kişiyi küfre götürmektedir. İslâm'a sıkı sıkıya bağlı olan Allah ve peygamber aşığı Mevlâna'yı hulûl inancına sahip bir kimse olarak nitelendirmek iftira olacaktır. Mevlâna şöyle der: "Demirin rengi, ateşin içinde yok olmuştur. Susuyor gibi görünür ama ateşlikten dem vurur. Ateşin renginden ve alevin huyundan etkilenmiştir de ben ateşim der durur. Rengi ateş rengidir ama nihayetinde demirdir o." Bu cümleden hareketle Mevlâna'nın tevhid anlayışının "kulun benliğinden sıyrılarak mutlak kemal sahibi olan Allah'ta fâni olması" olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır.¹²²

¹²² Yıldırım, "Mevlâna'nın Vahdet Anlayışı ve Paradoksal Söylemi", 225.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin sistemleştirdiği vahdet-i vücud anlayışından Mevlâna'nın da etkilendiği görülür. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bazı fikirlerini benimseyen Mevlâna ondan üslup ve sistematik açısından ayrılır. Çünkü Muhyiddin İbnü'l-Arabî daha çok ilim ve marifet bilgisine önem vermekteyken Mevlâna için önemli olan aşk ve sevgidir. Ayrıca Muhyiddin İbnü'l-Arabî düşüncelerini düz yazı ve oldukça ağır bir dille ifade ederken Mevlâna düşüncelerini şiirlerle ve anlaşılabilir birtakım hikâyelerle anlatmıştır. Böylelikle Mevlâna bu düşüncelerin hem daha sistematik hem farklı yönlerini daha sade bir anlatımla ortaya koyarak anlaşılır hale gelmesini sağlamıştır. Mevlâna'ya göre dış dünyada gözlemlenen şeylere varlık adının verilmesinin sebebi kendilerinin tek başlarına bir varlık iddia etmesinden kaynaklı değildir. Bu şeyler, hakiki varlık olandan birtakım parçaları ayna göreviyle yansıttıkları için varlık adını alma şerefine mazhar olmuşlardır. Gerçek ve hakiki varlık sahibi ortağı olmayan, tüm eksikliklerden münezzeh olan Allah'tır. Böyle düşünen bir zâtın düşüncelerine hulûl fikrinin yakıştırılması, onun Allah ve peygamber sevgisinin önüne geçecek ve düşünce sistemini batılların yaptığı gibi panteistleştirecektir. Mevlâna'da hulûl değil ittihâd fikri vardır. O "İttihâd hulûl değildir, senin yok olmandır." demiş ve ittihâd hulûlden ayırmıştır. Burada ittihâttan kasıt şudur: Allah yoluna giren sâlik, mücadele ve muhasebeyle beraber yaptığı riyazatlarla kalbini saflaştırır ve nefsinin çirkin hasletlerden arındırır. Nefsini arındırmış ve safiyete ulaşmış kişi Hak ile beraber olur. İttihâd, Hakk'ın kula inmesi değil, kulun Hakk'a erişmesidir. Allah'ın emirlerini tam anlamıyla ve layıkıyla yerine getiren kulun, irade ve arzusunu Hakk'ın irade ve arzusuyla birleştirmesi halidir. Hâmid b. Ebî'l-Fahr el-Kirmânî (ö. 635/1238) bu hususta şöyle der: *"Bu yola, ikilik kalkıncaya kadar git. Eğer ikilik varsa bu bir hakikat arkadaşı ile ortadan kalkar. Sen, O olamazsın fakat sen gayret gösterirsen, bir yere ulaşırsın ki senden senlik kalkar."* İnsanın iradesi, Hakk'ın iradesi içinde yok olursa, insan Hakk'ı idrak etmiş olur.¹²³

Mevlâna'nın tevhid ve vahdet-i vücûd anlayışıyla ilgili ifadeleri, Batılların onu yanlış tanıması kadar İslâm âlimleri tarafından da eleştiri konusu olmuştur. Bu eleştirilerin Mevlâna'nın insanı ya da diğer varlıkları Allah'ın tecessümü değil tecellisi olarak gördüğünü söylemek aslında meselenin özünü teşkil etmektedir. Ayrıca bu tecelli Allah'ın zâtıyla değil isim ve sıfatlarıyla tecellisidir. Güzel olan insan değildir. İnsanın güzelliği Allah'ın güzelliğinden kaynaklanmaktadır. Kusursuz olan meyve değildir. Bu kusursuzluk ve mükemmeliyet Allah'tan kaynaklanmaktadır. Allah'ın zâtı kesinlikle bilinemez ve tahayyül edilemez. Mevlâna'nın vahdet düşüncesiyle âlimlerin bir kısmından ayrıldığı nokta, kalben

¹²³ Can, *Mevlâna'nın Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, 137.

keşfettiği birtakım hususlardır ki bunları burada neşretmek ve yorumlamak çoğu açıdan eksik kalır. Mevlâna'ya göre yüce Allah gözlerle algılanamaz. O insanlardan ve onların gözlerinden gizlenmiştir. Fakat onun eserlerini müşahade etmek mümkündür. O her şeyi yaratan ve harekete geçirendir. O, bu düşüncesini şu örnekle açıklar: “*Aynada görünen hayale gelince, o aynadan değil, bilakis o, aynanın önünde duranın hayalidir. Neyden dinlediğimiz nağme, o âlete değil, onu çalana aittir.*” Dolayısıyla görülen şeyler ve yapıp edilen fiiller, hareketler bize değil Allah'a aittir. Her şey onun yaratmasıyla meydana gelir. Hareket ettiren ve sükûta erdiren O'dur.¹²⁴ Mevlâna'ya göre bu eksende yaratılış, Lewis'in ifadeleriyle göz kamaştırıcı, eşsiz güzellikte ve biricik olan Allah'ın oldukça renkli ve çok biçimli tecellisidir. Yaratılış, bu beyazlığın yani renksizliğin yönleri ve surete tecelli etmesi, bu tecelliyle beraber meydana gelen ayrışma ve karşıtlık yanılsamalarının meydana gelmesidir. Mevlâna bireylerin, doğuştan itibaren belirli bir renkteki camdan bakarak hakikati kendi renginin yanılsaması olarak gördüğünü ifade eder. Sarı bir camın arkasından bakan hakikatı sarı, kırmızı bir camın arkasından bakan hakikatı kırmızı, mavi bir camın arkasından bakarsa mavi görür. Hakikati olduğu gibi beyaz görebilen sadece peygamberler ve peygamberler kadar berrak görememekle birlikte kalbini saflaştıran, Allah'ta fâni olmak adına dünyayı feda eden velî kimselerdir.¹²⁵ Önemli olan bakıldığı zaman görülen sûretleri değil sûretin arkasında bulunan sebep ve sonuçlardır. Renksizlikten renk çıkması sudur değil lütuftur. Allah'ın anbean eşsiz güzellikte yaratmaya devam etmesidir. Hiçbir insanın parmak izlerinin birbiriyle aynı olamayacağı gerçeği bu eşsiz güzellikte yaratmaya apaçık bir örnektir.

*Efendimiz Muhammed'e (s.a.v.), O'nun Âli'ne ve ashâbına ve bütün ümmetine
Allah'ın salâtı olsun.*

*Allah'ım! Ey yedi kat göğün ve muazzam arşın Rabbi! Ey bizim Rabbimiz; Ey her
şeyin Rabbi! Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u, Hakk ile bâtili ayıran Kur'an'ı gönderen
sensin. Dâneleri ve çekirdekleri çatlatarak yaran, onlardan yeşillikler bitiren
sensin.*

*Senin kudretine boyun eğmiş, perçeminden yakaladığın her hayvanın şerrinden
sana sığınırım. Muhakkak ki benim Rabb'im adâlet ve insaf üzeredir.*

Sen öyle bir evvelsin ki senden önce hiç bir şey yoktur.

Sen öyle bir nihâyetsin ki senden sonra da hiç bir şey yoktur.

¹²⁴ Hüseyin Tunçbilek, “Mevlâna'da Vahdet-i Vücûd Telâkkisi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2007), 56-59.

¹²⁵ Lewis, *Mevlâna, Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, 460.

Sen öyle bir apaçık görünensin ki senden daha üstün hiç bir zâhir yoktur.
Sen öyle bir bâtınsın ki senden daha öte hiç bir şey yoktur.
Borcumu öde ve beni yoksulluktan kurtarp zengin et.
Allah'ım! Ben senden korku içinde yalvaran bir kâlp isterim.
Devamlı sâbit bir imân isterim.
Fayda verici ilim isterim.
İyi ve hayırlı amel işlemek isterim.
Doğru ve şüphe götürmez yakîn isterim.
Sarsılmaz din isterim.
Her türlü belâdan selâmet isterim.
Tam ve noksansız bir âfiyet isterim.
Âfiyetin devamlı olmasını isterim.
İhsan buyuracağın âfiyete şükretmek isterim.
Allah'ım! Ben zenginlik ve âfiyet isterim; dünya ve âhiret üzüntülerinden kurtulmak isterim."

Mevlâna'nın yaratıcısından isteklerinin yer aldığı bu duâlarda, dünyadan yüz çevirerek zühd hayatı yaşadığı ya da en azından yaşamak istediğini anlıyoruz. Zira onun dualarında aldanma yeri olan dünyaya dair bir istek yer almıyor. Dünyalık borçların ve dertlerin giderilmesi için yalvarmanın, yaratıcıdan bu hususta yardım istemenin ve her türlü belâdan selâmet içinde olmayı dilemenin de dünyalık bir şey istenmesi manasına gelmediğini düşünüyoruz. Çünkü kanaatimizce Mevlâna bunları isterken de aslında tüm vaktini sevgilisini anmaya, O'nun huzurunda kaybolmaya ve O'nun rızasını kazanmaya adanmış istemektedir. Sûfilerin dünyaya bakışını ve duâlarını genel itibarıyla Mevlâna'nın cümlelerinde gözlemleyebiliriz.

Mevlâna korku içinde yanan bir kalp istemiştir. Bu korkunun sebebi Allah'ın celali değil cemalidir. Allah'ın cemaliyle müşerref olan kulları arasına girememe ihtimalinin korkusudur. Bu korku kalpte yerleşirse insan ibadetlerini şevkle yapar ve gûnahtan kendini sakındırmak için elinden gelen gayretin çok daha fazlasını ortaya koymak için çabalar. Sûfilerin Allah adına yaşadıkları korkunun genel anlamda böyle bir korku olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yine Mevlâna, devamlı olan sabit bir iman istemiştir. Bilindiği üzere iman nasip meselesidir. Kimileri müslüman bir ülkede doğup müslüman anne babaların evlatları olarak dünyaya gelir ve daha doğumundan itibaren İslâm ile şereflenir. Kimilerine bu nasip olmaz. Nasip olmayan insanların ilerleyen yaşlarda iman etmesi ve İslâm'la buluşması oldukça kıymetlidir. Çünkü onlar bunu yapmak için çaba göstermek zorunda kalırlar. Allah'ın

her çabanın farkında olması ve nimetlerinin bolluğu göz önüne alındığında bu tür kimselere yapacağı muamele de elbette güzel olacaktır. Bu durum, doğuştan müslüman olan kimselerin söz konusu nimetlere erişemeyeceği anlamına gelmemelidir. Doğuştan müslüman olan kimseler de imanlarını taze tutmak ve kaybetmemek adına ömürleri boyunca vesveselerle yahut türlü dış müdahalelerle mücadele etmek zorunda kalabilirler. Burda da büyük bir çaba vardır ve sonucunun mükafat olacağı umulur. Mevlâna'nın kastı da tam olarak budur. Kalbin davranışları sabit değildir ve sürekli değişebilecek kabiliyettedir. İslâm âlimleri son nefeste imanı koruyabilmenin ehemmiyetini vurgularken bunu kastetmektedir. Mevlâna da değişmeyecek, sabit bir iman istemekle hem son anını düşünmekte hem de imansız yaşamın bir kıymeti olmadığını farkında olmasından kaynaklı korkmaktadır.

Yine Mevlâna yaratıcısından fayda veren ilim istemiştir. İlmin fayda vermesi demek o ilimle amel edilmesi ve insanların bilgilendirilmesidir. İlmin zekatı amel ve örnek olarak bir yaşam sürmektir. İlim sahibi insan, bildiklerini doğru yolda insanlara öğretmek için kullanmıyor veya bildikleriyle amel etmiyorsa o ilmin bir değeri yoktur. Öğrendiği ilimle amel etmesi, takva sahibi olması ve insanlara samimiyetle yardım etmesi, insanı kurtaracak olan şeylerdir. Sadece ilim öğrenmek tek başına yeterli olmadığı gibi insana yük olur. Nitekim Allah, yapılan iyiliklerin ve ibadetlerin değil de takvanın ve samimiyetin kendisine ulaştığını belirtmiştir.¹²⁶ Bunun için fayda veren ilim talep etmek oldukça doğru, anlamlı ve samimi bir davranıştır. Böylelikle bir sonraki isteği olan iyi ve hayırlı amel işlemesi kaçınılmaz olacaktır.

Mevlâna, Allah'tan şüphe götürmez bir yakîn istemiştir. Yakîn, “doğruluğunda şüphe bulunmayan, vâkıya uygun bilgi, sabit ve kesin inanış.” anlamına gelmektedir.¹²⁷ Mevlâna burada taklidî imandan kurtulup tahkikî iman elde etmek istemektedir. Çünkü taklidî iman kişinin boynunda bulunan bir zincirdir. Kişi bu zinciri koparttığında ve Allah'ın lütfuyla hakikati müşahade ettiğinde yakîn bilgisine ulaşır. Yakîn bilgisine ulaşmak kişinin inandığı değerleri kalbinde mütmain bir şekilde saklamasına vesile olur. Mevlâna, iman ettiği gerçekliği, kalbinde güçlü bir şekilde hissetmeyi ve bu gerçekliğe şüphe götürmeyecek şekilde kesin bir şekilde inanmayı istemiştir. Hakikati müşahade eden kulun kalbi değişiklikler karşısında sağlamlığını korur, kişinin doğru yoldan ayrılmasını engeller ve sabit bir din isteği de yine bu şekilde gerçekleşmiş olur. Çünkü nefsin sükûn bulması ancak gerçeği müşahade etmesiyle mümkün olmaktadır. Yakîn bilgisiyle birlikte kulun nefsi sakinleşir, kalbi safiyet hâline ulaşır ve kul baktığı zaman ibret nazarıyla bakmaya, ibadet

¹²⁶ el-Hac 22/37.

¹²⁷ Osman Demir, “Yakîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/271.

ettiği zaman yaptığı fiilin arkasında bulunan hakiki manayı hissetmeye başlar. Bu hâle gelmek tüm müslümanların ve özelde sûfilerin temel amaçlarıdır. Mevlâna'nın yaratıcıdan yakîn talep etmesinin sebebinin yakîn bilgisiyle beraber kendisinde oluşacak bu halleri istemesinden, kalbinin mutmain olup dünyalık olaylar karşısında değişmemesini talep etmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Mevlâna'nın âfiyet ve zenginlik istemesinin dünyaya yönelik bir talep değil ahiret hayatına yönelik bir yakarış olduğu kanaatindeyiz. Burada âfiyetten kastedilen husus, cehennem azabından kurtulmak, cennet ile âfiyete erişmek ve Hüdâ'nın cemalini müşahade etmekle müşerref olup elde edilebilecek en yüksek zenginliği samimiyetle talep etmektir. Hakeza bu istekler dünyalık arzu ve istekler de olabilir. Başta belirttiğimiz üzere sûfi kimsenin dünyalık dertlerden berî olma isteği, sıkıntı ve strese dayanamamasından dolayı değil, tüm vaktini bu dertlerle ziyan etmek yerine Yaratıcı'yı râzı edecek ameller işlemekle ve O'nun nimetlerini tefekkür ederek zamanını geçirme isteğidir. Lakin Mevlâna'nın kişiliği üzerinden çizilen portreye göz attığımızda bu ihtimalin düşük olduğu, âfiyet ve zenginlik isteklerinin ahirete yönelik talepler olduğu kanaatindeyiz.

“Ey sırları ve gizli şeyleri bilen, kullarından istediklerinin derecelerini yükselten Arş'ın sahibi Allah'ım! Kullarından istediklerine, emrinle ruh verirsin. (Vahye lâyıq görürsün) Ey günahları affeden, tevbeleri kabul eden, azâbı şiddetli olan, fazl u keremi bol olan Allah'ım! Senden başka ma'bûd yoktur. Dönüp varacağımız yalnız sensin.

Ey yolunu sapanlara doğru yolu gösteren, ey günah işleyenlere de merhamet eden, ey sürçenlerin yanılğı ve hatâlarını affeden Allah'ım! Büyük bâdire içinde bulunan bu kuluna acı. Müslümanların hepsine, tümüne de acı.

Beni maddeten ve mânen rızıklandırdığın gerçek dirilerle beraber eyle, yaşat.

O diriler ki, onlar peygamberlerden, ihlaslı doğru kimselerden, şehidlerden, sâlih kullarından olup kendilerine in'am ü ihsân buyurduğun kimselerdir.

Ey zengin olan, ey övülen, ey yoktan vâreden, ey kullarını öldükten sonra tekrar diriltip aslına iâde eden, ey pek merhametli, ey çok sevgili Allah'ım;

Helâlinden vererek beni haram kıldığın şeylerden müstağni kıl.

Taatinle beni ma'siyetten de müstağni kıl.

Fazl u kereminle beni senden başkasından müstağni kıl.

Allah'ım bize hakkı hakk olarak göster ve ona uymamızı bize müyesser kıl. Bize bâtılı da bâtıl olarak göster, ondan kaçınmamızı bize nasîbeyle.

Allah'ım beni nefsimin eline bırakma. Beni nefsimin hevâ ve hevesine de bırakma. Bir göz kırpma müddetince, hattâ ondan daha az bir zaman bile beni, mahlûkattan hiç birinin eline bırakma.

Dostum ol, beni koru, yardımcım ol, her işimde destek ve inayetinle muînîm ol.

Allah'ım! Beni mağfîret buyur. Babalarımı, analarımı, kardeşlerimi, kabîlemi, akrabamı, dostlarımı, üstâdlarımı, şeyhimi, bana kendilerine hayır duâ etmem için vasiyette bulunanları, hakîki duâyı bana öğretenleri, dirilerden, ölülerden, benim duâmın bereketini umanların hepsini mağfîret buyur.

Ey noksan sıfatlardan münezzehe olan, ey kudret sahibi pâdişâh, ey doğurmayan ve doğmayan, ey hiç bir şey kendisine eş (denk) olmayan, ey merhamet edenlerin en merhametlisi; Rahmetinle mağfîret buyur!”

Mevlâna eksik bir kul olduğunu bu duâlarda dile getirmiş ve işlediği günahlardan dolayı mağfîret istemiştir. Kendisini aciz olarak görmesi, nefis sahibi olduğunu ve nefsiyle bir an bile olsa başbaşa kalmayı istememesi ve gûnahtan kendisini koruması için Allah'a sığınması bize örnek teşkil eder. Nefsi şeytanın dostluğundan müstağni kılmak ve yaratıcının şeksiz şüphesiz varlığına inandırmak uzun ve çetin bir yoldan sonra mümkün olabilmektedir. Bu yolculuğa giren samimi müslümanlar, yolculuk esnasında başlarına gelebilecek her türlü beladan ve günahlardan Allah'a sığınmışlardır. Bununla beraber insanların günah işlemesi kazçınılmazdır. Nitekim “Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah, günah işleyen ve günahlarından tövbe ve istiğfar eden bir topluluk yaratır da onları bağışlardı.”¹²⁸ hadisi bu hususu doğrular mahiyettedir. Kişi günah işleyerek eksik olduğunun farkına varır ve tüm eksikliklerden münezzehe olan Allah'ın rahmetine ve mağfîretine muhtaçlığını hatırlar.

Allah'ım! Efendimiz ve sevgilimiz Hz. Muhammed'e, zât-ı ulûhiyyetince bilinen sayılarca ikrâm et. O'nun âlini (Ehl-i Beytini), ashâbını da salât ve selamla taltif et.

Allah'ım! Dünyaya evvel gelenlerin de sonra gelenlerin de efendisi olan, büyüğümüz, dostumuz, efendimiz Hz. Muhammed'e ikram et.

Allah'ım! Büyüğümüz ve efendimiz Hz. Muhammed'e her anda ve her zamanda ikrâm et.

Allah'ım! Din gününün tecellisine kadar senin en yüce vuslat huzurunda bulunan büyüğümüz, efendimiz Hz. Muhammed'e ikram et.

¹²⁸ Müslim, “Tevbe”, 10.

Allah 'ım! Yer yüzüne ve yer yüzünde ne varsa hepsine zât ve sıfatınla tevârüsün tecelli edinceye kadar büyüğümüz ve efendimiz Hz. Muhammed'e ikram et. Zira sen varislerin en hayırlısıdır.

O'na ikram et, selamınla iltifat et. Peygamberlerine, kitap sahibi resullerine, sana yakınlaşmış meleklerine, sana taatte bulunanların tümüne, ister gök ehli mahlukatından olsun, ister yerdeki mahluklarından olsun hepsine ikram et.

Allah Teâlâ, peygamber efendimizin ashabının hepsinden râzı olsun.”

Mevlâna'nın düşünceleri, fikirleri ve söylemleri incelendiği zaman odak noktasının Hakk'ın tecellisi olan yaratılmışları sevmek ve onları doğru yola iletmek olduğu görülür. Mevlâna hikâyelerinde, şiirlerinde ve vaazlarında insanlara, güzel ahlak sahibi, dürüst, güvenilir, hoşgörülü ve alçakgönüllü olmalarını tavsiye eder. Örnek alacakları kişinin bu hasletleri bünyesinde barındıran üsve-i hasene (en güzel örnek) olan Muhammed (s.a.v.) olması gerektiğini dile getirir. Yine Mevlâna, Muhammed'den (s.a.v.) aldığı değerler çerçevesinde çevresindekilere kendisinin de içinde bulunduğu sevgi yolunu göstermeye ve bu yolun esaslarını öğretmeye çalışır. Neredeyse her hikâyesinde bir hadis-i şerif olan Mevlâna aslında tam manasıyla bir peygamber aşığdır ve çok sevdiği peygamberinin yoluna en azından ufak bir toz olma gayreti içerisinde. Mükemmel insan olarak gördüğü Muhammed'in (s.a.v.) özelliklerine sahip olmak için çabalar, örnek alınacak kişinin o olduğunu belirterek hikâyelerinde onun ismini mütemadiyen anar. Muhammed'i (s.a.v.) rehber-i ekmel, (en güzel rehber) âlemlere rahmet, en büyük kurtarıcı, saadet-i dareynin (dünya ve ahret mutluluğunun unsurları) temin edicisi olarak görür. Onun ilahi koruma altında olduğunu ve kıyamete kadar sürecektir davasının bir ferdinin de kendisi olduğunu ifade eder.¹²⁹ Duâlarında da ekseriyetle peygamberin yolunda olmak istediğini ve onu övdüğünü gözlemlemek mümkündür.

“Allah 'ım! Sen benim Rabbimsin. Senden başka ma'bûd yoktur. Beni sen yarattın. Ben senin kulunum. Gücüm yettiği kadar sana olan ahdimi ve va'dimi yerine getirmeye çalışacağım. İşlediğim şeylerin şerrinden sana sığınırım. Bana olan ni'metlerin sebebiyle sana döner şükrederim; döner günahlarımı da itiraf ederim. Beni mağfiret buyur. Zira kesinlikle senden başka günahları affeden yoktur. Benim Rabbim uludur ve kudretlidir. Benim Rabbim her emrinde galiptir. O'nun galibiyeti karşısında her şey bir hiçtir ve O kahredicidir.

¹²⁹ Cüneyt Gökçe, “Mevlâna'da Peygamber Sevgisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2007), 102-107.

Allah sabredenleri ziyadesiyle affeder. Allah'ı zikretmek elbette en büyük ibadettir.

Allah ne güzel koruyucudur. Allah ne güzel bir kudretin sahibidir.

Biz Allah'ın uluhhiyetini takdir ettik. Allah'ı takdir edenler ne de güzel takdirdar kimselerdir.

Allah'ım! Huzur bulduktan sonra perişan olmaktan, iflas etmekten sana sığınırım.

Allah'ım! Herhangi bir şeyi sana ortak koştuktan sana sığınırım. Ben bilerek veya bilmeyerek işlediğim günahlarım için senden mağfiret dilerim. Muhakkak sen gaybları pek iyi bilirsin. Azamet sahibi Allah'dan mağfiret dilerim.

Kasden yahut hata olarak, yahut gizli veya âşikâre işlediğim bütün günahlardan dolayı Allah'dan mağfiret dilerim. Bildiğim ve bilmediğim günahlar için de Allah'a tevbe ederim.

Hiç kimsede taat etmek ve günahlardan kurtulmak kuvvet ve kudreti yoktur. Buna muvaffak olmak ancak Allah'ın yardımı ile.

Allah'ın dilediği oldu; dilemediği olmadı. Bilirim ki Allah, her şeyi yapmaya kaadirdir. Yine bilirim ki Allah, ilmi ile her şeyi kaplamıştır.

Allah en hayırlı muhafızdır. Ve O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.

Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd ü senâ olsun.”¹³⁰

Mevlâna'nın bu ifadelerinden yine onun tevhid anlayışını gözlemlemek mümkündür. O sevgilisi olarak gördüğü yaratıcısının sıfatlarını müşahade etmiş ve bu sıfatların hakikati karşısında kendinden geçmiştir.

Mevlâna'nın bu duâlarına ek olarak *Mesnevî*, *Divan-ı kebîr*, *Mecâlis-i seb'a*, *Fihî mâ fih* gibi eserlerinde geçen duâlarına da göz atmanın da yerinde olacağı kanaatindeyiz. Bu eserlerde geçen tüm duâları ele alıp değerlendirmek çalışmamızın boyutunu aşacağından dolayı üzerinde değerlendirme yapma ihtiyacı hissettiğimiz duâları seçtik. Amacımız bu bölümde olduğu gibi Mevlâna'nın Allah ile nasıl bir iletişim kurduğunu irdelemek ve buradan hareketle onun Yaratıcı anlayışının temellerini ele almaktır. Böylelikle günümüzde kanaatimizce oldukça yanlış anlaşılan Mevlâna öğretilerinin temelde dayanağının Kur'ân ve sünnet olduğunu, onun şeriate muhalif bir velî olmadığını ortaya koymaya çalışacağız.

3. Mevlâna'nın Yedi Vaazında Yaptığı Münâcâtlar (*Mecâlis-i seb'a*)

Sözlükte münâcât “fısıldaşmak ve bir sırrı paylaşmak” demektir. Genellikle “yalvarmak, yakarmak, duâ ve tazarruda bulunmak” mânasında kullanılır.¹³¹ Mevlâna'nın

¹³⁰ Çelebî - Top, *Hazret-i Mevlâna'nın Mübârek Duâları*, 79-119.

meclislerinde yaptığı münâcâtların genel olarak duâ etmek mânasında olduğunu biliyoruz. Fakat sözcüğün anlamının dayanağı olan fısıldaşmanın ve bir sırrı paylaşmanın iki dost, sevgili arasında olacağını bildiğimizden bu anlamın en azından Mevlâna'nın yaptığı münâcâtlara daha uygun düşeceği kanaatindeyiz. Çünkü Mevlâna'nın yaşamı boyunca tuttuğu aşk ve sevgi yolunda tek amacı yaratıcısıyla ünsiyet kurmak O'nu kendisine dost edinmek ve O'nun da kendisini dost olarak kabul etmesine gayret etmektir. İnsan dostundan bir şey istemek veya onunla bir sırrını paylaşmak hususunda tereddüt etmez. Mevlâna aslında münâcâtlarında dostuyla dertlerini, sırlarını paylaşmış, içinden geçirdiği hakikatleri ve dostundan gelen fısıltıları kürsülerde haykırmıştır.

Mecâlis-i seb'a, yedi meclis anlamına gelmektedir. Bu eser Mevlâna'nın sohbetlerinin halifesi Hüsameddin Çelebi veya oğlu Sultan Veled tarafından kaydedilmesiyle meydana gelmiştir.¹³² Mevlânâ'nın ilk altı meclisteki vaazlarına bakıldığında birçok münâcâta rastlanır. Münâcâtların muhtevası bizi *Mecâlis-i seb'a* eserini ayrı bir başlıkta incelemeye sevk etti. Tezimizin temeli Mevlâna'nın duâlarını incelemek olduğu için bu münâcâtlara ayrı bir başlıkta yer vermenin faydalı olacağını düşündük. Meclislerde geçen münâcâtları ele alıp münâcâtın geçtiği vaazın neler anlattığını kısaca özetleyerek, münâcât sonucunda oluşan kanaatlerimizi ve değerlendirmelerimizi aktarmaya çalıştık. Birinci mecliste iki farklı münâcâta rastlamakla beraber yedinci mecliste herhangi bir münâcâta rastlayamadık. Birinci mecliste geçen münâcâtları ayrı ayrı ele aldık ve yedinci meclis için herhangi bir başlık açmadık. Bu kısa bilgilerden sonra değerlendirmelerimize geçebiliriz.

3.1. Birinci Mecliste Yapılan Münâcât

“A benim Sultânım, a benim padişahım, bizim hurs ateşimizi rahmet suyunla söndür; özleyen canlara birlik şarabını tattır. Gönlümüzün marifet ışıklarıyla, birlik sırlarıyla nurlandır, aydın bir hale getir. Sonsuz, kıyasız-bucaksız rahmet ovanda açıp yaydığımız umut tuzaklarımızı, dilek ağlarımızı kutluluk kuşlarıyla, yücelik avlarıyla şereflendir, yücelt. Bağrı yananların seher çağlarında çektikleri âhları, kabûl ediş, kerem buyuruş kulağıyla duy. Âşıkların, o canların topluluk yerine çektikleri hasret yanışıyla her solukta gök kubbeye ağan gönül dumanlarını, buluşup kavuşmanın güzel kokularıyla bürü. Aşk saltanatının damına, bekçiler gibi sopacıklarını vuran sözlerimize, söyleyip işittiklerimize, “Ecirlerini sayısız olarak öder” lütfundan dâimi ihsanlarda bulun; sözlerimizi, hâlin özü, özeti kıl; hâlimizi, söz

¹³¹ Muhsin Macit, “Münâcât” (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/562.

¹³² Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Mecâlis-i Seb'a*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Kent Basımevi, 1994), 3-4.

ve dedi-kodu tehlikelerinden geçir, kurtar; iki dünyanın da kötülüğünden koru; düşmanların bize olmasını, başımıza gelmesini diledikleri şeyleri bizden uzaklaştır; dostların, hakkımızda diledikleri, umdukları şeylerden daha yüce kıl, daha iyi et bizi ey lütuf hazinesi sonsuz olan, ey geniş denizi, keremiyle, ihsanıyla uçsuz-bucaksız bulunan.”¹³³

Mevlâna, birinci vaazında, bir toplumun değerlerini yitirmesinin, dinden uzaklaşmasının, ahlaki açıdan bozulup yozlaşmasının gerçekleşeceği bir zamanın geleceğinden bahsetmiş ve bu zaman geldiğinde kurtuluşun ancak Muhammed’in (s.a.v.) yoluna tabi olmakla, İslâm’ın hükümlerine sınıksız sarılmakla mümkün olacağını belirtmiştir. Mûnâcâtından sonra, vaazına Mustafa’nın (s.a.v.) hadislerinden bir hadisle başlaması, onun yolunu tutanların kurtuluşa ereceğini söylemesi, Mevlâna’nın peygamber sevgisini gözler önüne sermektedir. Ayrıca Mevlâna vaazının başında Allah’ın elçisi olarak gönderilen Muhammed’in (s.a.v.) hükümlerine boyun eğmeyenlerin, onu inkâr edenlerin cehennemlik olduğunu söylemiş, kör, sağır ve dilsiz oldukları için bâtila sürüklendiklerini belirtmiştir.¹³⁴ Mevlâna’nın mûnâcâtında Allah’ı melik ve padişah olarak nitelendirmesinin nedeni O’nun şeksiz ve şüphesiz tüm âlemlerin yöneticisi olduğunu belirtmek kendisinin hükümdarının da ancak O olduğunu anlatmak içindir.

Mevlânâ’nın bu duâsında Allah’tan istediği ilk şey, aslında kendisi ve meclisindeki insanlar üzerinden tüm insanlığın gönlünde yanmakta olan “hırs” ateşinin “rahmet” pınarıyla söndürülmesidir. Oldukça anlamlı olan bu duâ, insanoğlunun daima nefsin en ağır hastalıklarından biri olan hırsın pençesinde bulunduğunu ve bu hırs ateşinin insanı yoldan saptırdığını ortaya koymaktadır. İlk dönemden itibaren sûfiler, nefslerinde bulunan bu hırs ateşini söndürmek için onunla sıkı bir mücadeleye girişmişler ve hayatları boyunca çeşitli yöntemlerle onun etkilerinden kurtulmak için çabalamışlardır. Duânın devamında Allah’ın hasretini çeken kullarına vahdet şarabını tattırması için niyazda bulunmuş ve bu kimselerin kalplerinin özünü marifet ve vahdet nuruyla aydınlatmasını Yaratıcı’dan istemiştir. Mevlâna gibi, dinin zahiri yönüne sıkı sıkıya uymakla birlikte ötesine geçerek mânâ âlemine yönelmiş âlimler, marifetullahın peşinde ömürlerini tüketmişler, vahdet ya da Mevlâna’nın ifadesiyle ittihâdın gerçekleşmesi için çalışmışlardır. Burada marifetullahtan kasıt Allah’ı tüm sıfatları, güzellikleri ve sırlarıyla bilmek, vahdet ise aradan ikiliğin kaybolup kulun Allah’ın iradesine teslim olmasıdır. Samimiyetle iman etmiş her mü’minin isteyeceği bu güzellikleri Mevlâna da

¹³³ Rûmî, *Mecâlis-i Seb’a*, 11, 12.

¹³⁴ Rûmî, *Mecâlis-i Seb’a*, 11.

istemiş, duâlarında dile getirmiş, bunu umut ettiğini vurgulayarak bu güzellikle müşerref olabilmeyi dilemiştir.

Mevlâna, Allah'ın hasretiyle yanan gönüllerin, ateş gibi yandığını ve dumanlarının tüttüğünü belirtmiş, Rabbi'nden bu hasreti sona erdirmesini ve vuslatı gerçekleştirmesini istemiştir. Yine tüm kainatın yönetimini elinde bulunduran zatın Allah olduğunu bildiği için başına gelebilecek her türlü kötülükten O'na sığınmış, kendisine lütuf ve ihsanda bulunmasını dilemiştir. Veciz ve anlamlı olan bu münâcât, Mevlâna'nın Allah'a duyduğu aşkı ve özlemi vurgulamaktadır. Her cümlesinin arkasında bir hikmet bulunan Mevlâna'yı yalnızca tek bir şekilde anlayabilmek mümkün değildir. Onun şiirlerini, vaazlarını, hikâyelerini okuyan kimseler kendi anlayışlarına göre bunlardan farklı mânâlar çıkarmaktadır. Mevlâna'nın gönülleri etkileyen güçlü hitabeti, herkese ihtiyacı oranında, bulunduğu idrak noktasına göre dokunmaktadır. *Mesnevî*'nin ön sözünde belirttiği gibi, onun sözlerini önyargı beslemeden okuyan kimseler onun sözlerinin Allah'ın en açık delili ve dinin “asıllarının asıllarının asılları” olduğunu müşahade edeceklerdir.¹³⁵

3.1.2. Birinci Mecliste Yapılan İkinci Münâcât

“Ey sâhibimiz, ey padişahımız, herkesin gözünü doğru yolu görmesi için ışıktandır; herkesin gönlünü, işin sonunu düşünme lütfuyla gül bahçesi gibi beze. Herkesin gönlünü, önüne ön olmayan sevgi ve ihsanının muhabbetini, merhametine, sonu olmayan ebedî bağışlarına alıştır; onlara eş-dost et. Herkesin hayal kurma kuvvet ve kâbiliyetini, görünüp duran kâfirlik, suç içleyiş düşmanlarından ve gizli olan gösteriş, şüphe, münafıklık, haset, nefret ediş, kin güdüş, düşmanlarından koru. Şu din kalesinin bekçilerini uykudan, yanılmadan, usanmadan koru da, “O bilginlerle rahiplerin çoğu, boş yere insanların mallarını yerler ve halkı Allah yolundan men ederler”¹³⁶ ayetiyle bildirilen yüzleri örtülü hırsızlardan o kaleyi korusunlar, onlara üst gelsinler. Şehvet susuzlarını şeytan, dünyanın zehirli suyuyla aldatır, kandırır; çok susuz olduklarından o şerbete kanarlar; zehrinden gaflet ederler; bu susuzları, rahmet ve esenlik ona, gerçek peygamberin havuzundan, Kevser suyundan suvar; şeriatin tatlı suyuyla ciğerlerini serinlet de şeytanın zehirli suyuna kanmasınlar gece-gündüz, kapın da kulluk etmeyi dileyen, o kulluğa koyulan, şeriate uyan ibadet ehlini, kendilerine tapmaktan, nefis putlarına kanmaktan koru da ibadetleri, Yahudilerin, Hristiyanların ibadetleri gibi sapıklık yoluna sapmasın, hiçlenip gitmesin. Geceleri kullukla geçirip uyumayanlar, gündüzleri oruç tutanlar, nefisleriyle savaşanlar

¹³⁵ Rûmî, *Mesnevî*, 37.

¹³⁶ Hûd 11/19.

ordusuna, yardım muştuluğunu gönder de ayaklarını diresinler; “Atlı, yaya bütün ordunla yürü üstlerine”¹³⁷ ayetiyle bildirdiğin karalar giyinmiş şeytan ordusuna, her gün altı yüz kere saldıran, tanrı dileyenlerin ordusunu bozan orduya üst gelsinler. Tanrıyı arayanların, gerçeği dileyenlerin ayaklarını diret; “Şüphe yok ki sizinleyim; inananların ayaklarını diretin”¹³⁸ muştuluğunu senin kapından getiren sana yakın olan melekleri gönder de seni dileyenlerin gönüllerinde bulunan ve bozgunluk veren koruyu, vesvese veren şeytanların gönüllerine sal; şeytanları gönüllerindeki gücü-kuvveti, din yolundaki zayıflarındaki gönüllerine ver; ver de azıcık bir savaşla, bir tek yardımla, Davud gibi, “Allah’ın izniyle onları bozdular” hükmünce şeytanları bozguna düşürsünler; nefsi emmare Calut’unu, akıl Davuduna karşı bozguna uğrat, tutsak et; “Davud da Calut’u öldürdü; Allah kendisine saltanat ve hikmet ihsan etti”¹³⁹ hükmü zuhur etsin. Bu dünyanın saltanatı da senin elinde, o dünyanın saltanatı da. Ey iki saltanatın da sahibi, zayıf kullarını, din düşmanlarının ayaklarının altında ezdirme. Az da olsa dileğimiz bu, büyük de olsa kabul senden, lütuf ve icabet ancak senden. Biz, zayıf bir halde, aciz bir halde dileğimizi kapına arz ettik; artık birbirine ulanan, zevali olmayan, sınırı bulunmayan rahmetinden sen ihsan da bulun ey alemlerin Allah’ı, ey yardımcıların en hayırlısı.”¹⁴⁰

Bu münâcât da Mevlâna’nın özelde kendisi, genelde de müslümanlar ve tüm insanlar için bulunduğu iyi dilekleri görmek mümkündür. Mevlâna’nın insanları sevmesinin nedeni, onları Allah’ın yarattığı şerefli kullar olarak görmesi ve yaratıcının en güzel sıfatlarının yansıması olarak tanımlamasından ileri gelmektedir. Gönüne ve dergâhına tüm insanları davet ederken, kendisi gibi onların da aşk ateşinde erimelerini, kalplerinde meydana gelen Allah sevgisiyle kendilerinden geçip benliklerinden sıyrılmalarını dilemiştir. Mevlâna Allah’tan din kalesinin bekçilerini gaflet ve tembellik uykusundan uyandırmasını ve yüzleri örtülü hırsızlardan o kaleyi korumalarını dilemiştir. Ayrıca şeytanın zehirlediği insanların susuzluktan dolayı bu zehre kandıklarını, bu susuzluklarını günah ve haram yoluyla sunulan zehir şerbetinden değil de Muhammed’in (s.a.v.) Kevser havuzundan kendi elleriyle içireceği şerbetle gidermek istemelerini kalplerine ihsan etmesini Cenâb-ı Hak’tan dilemiştir.

Mevlâna’nın din ayrımı yapmaksızın insanı insan olması hasebiyle sevdiğini söyleyenlere duâsında geçen şu ifadelerle cevap vermek yerinde olacaktır: “Gece-gündüz senin uğrunda kulluk etmeyi dileyen, kulluğa koyulan, dininin hükümlerine uyan ibadet

¹³⁷ el-İsrâ 17/64.

¹³⁸ Tâhâ 20/46.

¹³⁹ el-Bakara 2/251.

¹⁴⁰ Rûmî, *Mecâlis-i Seb’a*, 42, 43.

ehlîni, kendilerine tapmaktan (nefislerine uyup kendilerini yüceltmelerinden) nefis putlarına kanmaktan korusun da ibâdetleri Yahudilerin, Hristiyanların ibadetleri gibi sapıklık yoluna sapmasın, hiç olup gitmesin.” diyen Mevlâna’nın bu ifadeleri insanlara evrensel bir mesaj olup; ibadet etmeye oldukça fazla önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca bu ifadeler Mavlânâ’nın Yahudileri ve Hristiyanları sapık olarak nitelendirdiğini, dolayısıyla onun gayr-i müslimleri de oldukları gibi kabul ettiği yönündeki düşüncenin yanlış olduğunu göstermektedir.

Yine duâsının devamında vurguladığı ibadet, kulluk bilinci ve nefisle yapılan mücadeleye dair cümleler, onun bu hususlara azami ölçüde dikkat ettiğini ve bu hususları olmazsa olmaz kabul ettiğinin göstergesidir. Münâcâtın son kısmında Allah’tan zayıf kullarını din düşmanlarının ayaklarının altında ezdirmemesini talep etmesi de din düşmanlarına karşı edilmiş bir duâdır. Bahsedilen ve korunması istenen din, İslâmdır.

3.2.İkinci Mecliste Yapılan Münâcât

“Ey Padişahlar padişahı, bu kulların, bu kölelerin, şu gerçek yalvarışla, özden gelen temiz niyetlerle şurda toplanmış olan yalvaranların, senin rahmetini umanların her birerini kutluluklara eriştir, din ve dünya dileklerini vermek suretiyle beze; her birerinden lütuflarının yardımlarını kesme. Gaflet uykusuna dalmış olanları lütfunla uyar. Her birerinin yaradılış ağaçlarını kulluk meyvalarıyla süsle. Vaktin padişahı olan, yeryüzünde, uzakta bulunanların da, yakında olanların da kaçıp sığındıkları ulular ulusu padişahı da, tehlikeler, zararlar güneşinin hararetinden korusun. Dosdoğru saltanatının esasını, temelini yardımınla, korumanla kuvvetlendir; devlet sancağını yardım ayetleriyle, kutluluk tuğrasıyla, iyilikle, yomlukla beze. Dünyanın, insanların oturduğu dörtte bir bölüğünü, uzun yıllar boyunca onun adaletinden, onun saltanatından boş bırakma. Onun hizmeti yüzünden mevki külahını giyen, ona itaat kemerini kuşanan ve devlet direkleri mesabesinde bulunan kişilerin her birerinin kutluluğunu, devletini arttır. Müslümanlığa ve müslümanlara yardım eden, padişahlarla sultanlara öğüt veren, bid’atin kökünü söküp atan, şeriata yardımcı olan, görüş ve anlayışın temelini kuran, insanlara fetva veren millet ve dinin fülânının da özünü beze ve bu duâcının üstâdı olan, bize öğüt veren, bizi yetiştiren, esirgeyen, bu duâcıyı kutlu hatırandan hiç çıkarmayan, bizi hiç unutmayan zâtın bu bezentisini, dîninin, dünyasının kutluluğuna sebep et. Farzıyın olan, sözün başında da, sonunda da duâ edilmesi gereken ve bu duâdan başka bir duâ ile söze başlanması, sözün bitirilmesi doğru, ve yerinde bulunmayan gerçek duâ, anaya-babaya duâ etmektir. Bu fidanın büyüyip gelişmesine sebep olanlar onlardır; Yârabbi, onların lütfunun

sığınağında rahat-esen kıl. Bu zayıfı nasıl geliştirme kanatlarının altında geliştirip yetiştirdilerse, sen de onların başından, lütuf ve ihsan kanadını çekme.”¹⁴¹

Mevlâna'nın ikinci vaazı, günah batağına düşmüş insanların portresini çizme, bu bataktan kurtulmanın yollarını anlatma üzerinedir. O, günah batağından kurtulan kimselerin Allah'a gerçek anlamda kulluk ve itaat etme şerefine nail olacaklarını ifade eder. Ayrıca böyle kimseler zengin olmasalar, bir aileye sahip olmasalar, hiçbir mülke mâlik olmasalar dahi Allah'ın lütuf ve inayetiyle kendilerini zengin hissederler ve aslında gerçek zenginlikte onların hissettiği zenginliktir. Ayrıca Mevlâna burada, nefsin hastalıklarından uzak bir şekilde Allah'a gerektiği gibi kulluk eden kimseleri övmüş onların hallerinin yüceliğinden bahsetmiştir. İslâm'ın gerektirdiği hükümlere uymanın ehemmiyetini Mevlâna vaazında bir kez daha tekrar etmiştir.

Söz konusu münâcât da bizce en önemli olan kısım Mevlâna'nın kendisini tanıttığı kısımdır. Mevlâna kendisini; İslâm'a ve Müslümanlara yardım eden, padişahlara ve sultanlara nasihatlerde bulunan, bid'atin kökünü söküp atan, dine destek olan, nazarın bânisi, halkın müftüsü, güzelce öğütler veren bir üstad ve niyaz ehli olarak nitelendirmiştir. Fakat kendisinin önündeki en büyük engelin yine kendisi olduğunun farkında olmayan insanlar, önyargıları, içinde bulundukları geleneklere bağlılıkları ve türlü başka nedenler sebebiyle bazı olaylar hakkında yanlış kanaat getireceğini hesaba katamayarak konuşmakta, tek doğrunun kendi belirlediği çizgiler olduğu hususunda ayak diremektedirler. Oysa hakikat tektir.

3.3.Üçüncü Mecliste Yapılan Münâcât

“Ey Allah, ey Padişah, şu anda, bu solukta esenlikler armağanlarını rahmetler başışlarını şeriat ıssı peygamberlerin ulusu, gökyüzünün, yeryüzünün ışığı, Allah elçisi Muhammed'in (s.a.v.) tertemiz rûhuna ulaştır. Beden çöplüğüne, ten göbürlüğüne ibâdet yumurtaları koymuşuz, sen onları şehvet kedisinin pençesinin zararından koru. Gönüllerimizdeki ay yüzlü ibadet güzellerinin, kehlibarın çekişine karşı güçleri yoktur; ey efendiler efendisi, sen bize güç-kuvvet başışla da dayansınlar, çekilip gitmesinler. Acı, hırs, su yoluyla çoraklaşan bedenimizi dayanıp savaşıma başarısıyla tertemiz bir hâle getir. Gönüllerimiz, hayallerin, vesveselerin ayakları altında kalmış, çiğnenip dümdüz olmuş, katılaşmış; başarı yağmurlarıyla, ibadetler Hızır'ıyla beze de kızarmış, kızgın bir hâle gelmiş tabiat saçımızı, taş yürekliğin delmesinden koru. Ölüm çağında, can kuşumuzun, beden kafesimizden çıkacağı zaman, ona yemyeşil kutluluk ağacının dallarını göster de onları

¹⁴¹ Rûmî, *Mecâlis-i Seb'a*, 46, 47.

dilesin, istesin; o dilekle bir hoşça kanat çırpın, ürkmeden, sevinçle kafesten uçuşun gitsin.”¹⁴²

Mevlâna üçüncü mecliste yaptığı vaazda hakiki mânâda imana erişmenin ancak dünya bağlarından alakayı kopararak tamamen Allah’a yönelişle ve O’na gönülden bağlılıkla yapılan ibadetlerle olacağını anlatmıştır. Ekseriyetle zühdün önemini vurgulamış, bu hususların gerçekleşebilmesi için tasavvuf ilminin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Münâcâtında yine Muhammed’in (s.a.v.) adını anmış ve onu yüceltmıştır. Aslında Mevlâna’nın burada yapmak istediği kanaatimizce tevessüldür. Araya Peygamberi koyarak onun hatrına bir şeyler dilemek ve böylelikle duânın gücünü artırma isteği de diyebiliriz. Mevlâna, duâsında kendisini ve meclisinde bulunanları şehvet kedisinin pençesinden kurtarmasını, şeytanın vesvesesinden ve hırsın bedenlerine hakim olmasından onları korumasını Allah’tan dilemiş, son nefesi verirken kalplerinin sükûnet içinde olmasını talep etmiştir. Sûfiler, insanın iki defa ölmesi gerektiğini dile getirirler. İlk ölümü gerçekleştirmemiş olanlar onlara göre ikinci ölümden korkar ve çekinirler. İnsan ilk olarak kendisini yaşarken öldürmeli ve tüm iradesini yaratıcının sevgisinde eritmelidir. Bunu yapabilmek sıkı bir riyazet, mücahede ve fedakarlıkla mümkün olur. İnsanın kendisini öldürmesi, dünyayı içindeki tüm aldatmacalarla beraber nefesine gömmesidir ki bu husus ikinci ve gerçek ölüm anı geldiğinde dünyadan ayrılmanın kolaylaşmasına vesile olur. Şeytan, insanı tüm yaşamı boyunca nefse hoş gelen dünyalık güzelliklerle kandırdığı gibi ölüm anında da boş durmayarak dünyayı vesvese vesilesi edinecek ve kişinin imanını çalmaya çalışacaktır. Kişi eğer daha önce kendi nefsini eğitmiş ve dünyayı çoktan toprağın altına gömmüşse bu aldatmacaya kanmaz. Mevlâna’nın zühd, riyazet ve mücahede gibi hususlara dikkat çekmesi, dünyadan yüz çevirerek ibadet etmenin önemli olduğunu vurgulaması bu hususa inanmış olmasındandır.

3.4.Dördüncü Mecliste Yapılan Münâcât

“Ey Padişah, ey Sultan, varlık denizinden çalışıp çabalama gemisiyle geçmeye uğraşan, sana ulaşmak özleyen kişilerin canlarını esenlikle, kuthulukla rahmetinin kıyısına, lütfunun kıyısına ulaştır. Senin ayrılık derdine düşenlere, kendi katından aman veriş, dermân ediş melhemiyle ebedî bir sıhhat ve âfiyet nasîb et; her birerinin gözlerini gayb bahçesinin ışıklarını, o bahçenin çiçeklerini görüp seyretmesi için aç, nurlandır. Hevâ ve hevese uyus, isteklere kapılış karanlıklarında yalnız başına geceleyin yol alanları sapıklıktan, yolsuzluktan

¹⁴² Rûmî, *Mecâlis-i Seb’a*, 60, 61.

*koru. Ey “inin” buyruğuyla can kuşlarımızı, topraktan düzülmüş beden tuzağına, cisim yemine mahpus eden Allah, öz lütfunla, sonsuz kereminle şu pek sarp tuzak yerinden bize, gayb âlemine yol göster ey âlemlerin Allah’ı, ey yardım edenlerin hayırlısı.”*¹⁴³

Mevlâna dördüncü meclisinde dünya ve ahiret telaşesinden uzak bir biçimde Allah’a kulluk eden, riyâdan, hırstan ve kibirden kendilerini arındırmış, samimiyet ve içtenlikle gûnahtan kaçınan kimselerin hallerinden övgüyle bahsetmektedir.

Mevlâna münâcâtında varlık denizinden gemisiyle geçmeye çalışanlara yardım etmesini Allah’tan dilemiştir. Varlık denizinden kastedilen kişiyi başlı başına müstakil bir varlık olduğu yanlışlığına düşüren dünyadır. Bu denizden geçmek için binilen gemiye ise genel itibariyle tasavvuf ilmi demek yanlış olmaz. Mevlâna’nın amacı ortadan ikiliği kaldırarak yaratıcısında kaybolmak ve nihayetinde, vuslat anında onun cemali ile müşerref olmaktır. Kişinin müstakil varlığını reddetmesi, kendisini küçük görmesi, hırstan ve kibirden uzaklaşması da ancak ibadetlerine sıkı sıkıya sarılmasından ve tasavvuf ilminin gerektirdiği kaidelere uymasından geçer. Bu kaidelerin kişiden kişiye değişmekle beraber ortak noktası dünyadan yüz çevirmek ve gerçek anlamda bir kulluk bilinci inşa etmektir. Mevlâna bu yolculuğun yorucu ve çetin olduğunu söylemekte ve lütuf olarak gayb bahçesinin çiçeklerini görmeyi dilemektedir. Kendisini yolundan alıkoyacak heva ve heveslerden korumasını yaratıcısından niyaz etmektedir.

Mevlâna’nın çabası benlik elbisesinden sıyrılmaktır. Benlik elbisesinden sıyrılmanın en kestirme ve kesin yolu ise aşktır. Çünkü sâlik duyduğu aşk ile Allah’a karşı hiçliğini idrak ederek bulunduğu mertebeden çıkar ve yükselir. Ayrıca aşk, kişiyi gafletten alıkoyarak daima hedefini diri tutmasına neden olur. Âşığın sevgilisini unutması aşkının zayıflığındandır. Allah’a âşık olan kişi eğer bu aşkında samimi ise ne O’nu unuttur ne de O’nun kendisine emrettiklerini.

3.5. Beşinci Mecliste Yapılan Münâcât

*“Ey Pâdişah, zâtın zevâl bulmaz; durup durur. Verdiğin devlet ve saltanat da sonsuzdur; sürüp gider. Seni, bir bilme mülkünü, sana önceden bir hizmette bulunmadan sen verdin bize. Altın bir tac olan “Andolsun ki biz yücelttik Âdemoğullarını”*¹⁴⁴ *tacını, sana hiç bir itaatte bulunmadan sen koydun başımıza. Sana şükretmediğimizden, sana karşı kusur işlediğimizden dolayı o tacı kahır yağmasıyla alma başımızdan. Düşman olan İblis, bize kasdederek yaltaklanmada; çevremizde dönüp dolaşmada; bildiklik elbisesini, gözümüzün*

¹⁴³ Rûmî, *Mecâlis-i Seb’a*, 72, 73.

¹⁴⁴ el-İsrâ 17/70.

aydın oluşu, görüşü libâsını eğnimizden almak, başımızdan sıyırıp çıkarmak için düzenler düzmede. Ey düşmanı da yaratan, dostu da; şu kullarını onun düşmanlığına râmetme. Şefaatchi dost olan, yüce bir ışık bulunan, peygamberimiz'dir bizim; Allah'ın rahmetleri ona olsun; şefaet kemerini beline bağlamıştır; sır'atın bir ucunda durmuştur; ümmeti azab dumanından esenlikle geçirmeyi sağlamak ister; sen o âlemin güneşini, o Âdemoğullarının rahmetini bize esirgeyici kıl, merhametli kıl; suçları örtücülük sıfatınla sen ört suçlarımızı da bizi ona karşı utandırma. Ey Padişah, buyruğuna uyanlara sevap vermekten bir ziyan gelmez sana; suçlulara azâb etmekten de bir kâr elde etmezsın sen. Sevginin ateşindeki ıssıyla yanıp kavrulmuş ciğerler hakkıyçin sen bizim ciğerlerimizi ebedi ayrılık ateşiyile yakma. Her ne dilersen yapabilirsin; bize ne çeşit darılırsın lâyıksın ona biz; Senin lütfundan, rahmetinden özge bir hile, bir çare bilmiyoruz biz. Ey çâresizlere çâre bulan, ey nereye gideceğini bilemeyenlerin, yeri-yurdu olmayanların sığınağı olan, ebedi lütf gölgesini sal bizim başımıza; dostların gönüllerini tevhîd incisinin sedefi haline getiren ve herkesi, her şeyi kavrayan nîmet vericiliğini bizden de esirgeme; o nîmetlerle bizi de beze. Gönül sedefimizi yok edip gidiş eline verme; bizi gelmişlerin, geçmişlerin karşısında rezil rüsvây etme. Değil mi ki âlem senin dileğince geçip gitmede; gök sana köle olmuş, kulluk etmede. Gökte, yerde, herkesi, herşeyi kahredenler sana karşı kahrolmada; parıl-parıl parlayan yıldızlar senin ışığını dilenmede; padişahlarla sultanlar senin yardıma muhtâc olmayan devletinin zekâtıyla geçinmede; değil mi ki bize öylesine bir devleti duyurdun, bizi bu devletten mahrum bırakma; dudağımızı değirdiğın, dudağımızı ıslattığın o şaraptan bizi ayırma, bizi varlığımızdan geçir, bizde varlık bırakma.”¹⁴⁵

Mevlâna beşinci meclisinde, ilmin ve amelin öneminden bahsetmiştir. Nefsin hilelerinden ve günaha düşmekten ancak din bilgisi ile kurtulabileceğini belirten Mevlâna, ilmin insana hayat verdiği amellerin ise günahlara kefarete olduğunu ifade etmiştir. Mevlâna'ya göre insanlar iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki din ilimlerini ve şariat bilgisini bilen âlimler diğeri ise kurtuluş yolunun kurallarını bilen ve insanlara bu yolda rehberlik eden müşşidlerdir. Geriye kalan insanlar ise akıllarını kullanamayanlardır. Önemli olan ikinci gruba dahil olmaktır. Birinci gruba dahil olan kişi eğer ilmiyle amel ederse hayatının bir evresinde lütf olarak ikinci grubun içerisine dahil olacaktır. İki grubun içerisinde de olmayanlar için kurtuluş yolu tevbe ederek ilme ve amele yönelmektir.

Mevlâna'nın beşinci meclisinde yaptığı münâcât, anlam bakımından oldukça derindir. Duâsına Allah'ı yüceltmekle başlayan Mevlâna, O'nun insanoğlunu kendisine itaat etmese

¹⁴⁵ Rûmî, *Mecâlis-i Seb'a*, 82.

dahi hakikati müşahade etme yetisiyle donattığı için şerefli kıldığını belirtmiş, bu şerefe nail olabilmeyi umup, kendisini bundan mahrum bırakmaya çalışan dünyadan ve şeytanın hilelerinden yine O'na sığınmıştır. Allah'ın azabından korktuğunu her samimi müslüman gibi itiraf eden Mevlâna, kendisi için gerçek azabın cehennem ateşinde yanmak değil, cehenneme giderek O'ndan ebedi şekilde ayrılmak olacağını vurgulamıştır.

Allah'ın insanlara anlattığı ve en büyük nimet olarak nitelendirdiği cennet hayatını devlet olarak nitelendiren Mevlâna, duyurmuş olduğu bu devletten kendisini mahrum bırakmamasını samimiyetle talep etmiştir. Duâda geçen “bizi varlığımızdan geçir, bizde varlık bırakma” cümlesi veciz bir ifade olmakla birlikte insan aklının sınırlarını zorlayan derin mânâlar içermektedir. Bizim bu ifadeden anladığımız Mevlâna'nın vahdet denizine dalmak üzere, varlık aleminden sıyrılma isteğinin dile yansımasıdır. İnsan akıl sahibidir. Bu bakımdan diğer yaratıklardan üstün yaratılmıştır. Çünkü akıyla gerçeği kavrayabilecek potansiyeli vardır. Fakat insan, aklına gerekenden fazla değer verip akıl âleminin üstünde başka bir yücelik ve hakikat olduğunu unutmadığı müddetçe aklını amacına uygun kullanmış olup marifetullah yolunda onu bir aracı kılabilir. Bu yolda zorlanan kişi bir kimseden yardım talep edebilir. Yardım talep edilecek kişi, aklını maksadına uygun bir şekilde kullanmayı öğrenmiş, tevhid penceresinden bakarak vahdeti müşahade etmiş ve marifet bilgisine ulaşmış bir kişi olmalıdır. Tasavvuf ilminde bu kişi veya kişilere mürşid/mürşid-i kâmil ismi verilir. Mürşid, insan için bir aynadır. Bu ayna, kendisine bakanlara kendini değil hakikati gösterir. Mevlâna yaşamının belirli dönemlerinde mürşid terbiyesine girmiş, çıkacağı yolda ayak izleri bulunan kimselerden yardım almıştır. İlk olarak babası Bahâeddin Veled ve onun şeyhi Necmeddin Kübra'nın ocağında pişen Mevlâna sonrasında Seyyid Burhâneddin'in etkili yöntemlerini öğrenmiş son olarak Şems'te aradığı aynayı bulmuş ve hakikati müşahade etmiştir. Sonrasında kendi hakikat aynasına dönüşmüş ve kendisine bakanlara gerçeği göstermeye çalışmıştır. Mevlâna parıl parıl parlayan bir aynayken bu aynanın çerçevelerine takılı kalmanın onu ve onun öğretilerini yanlış anlamak olacağı ve Mevlâna'yı tam olarak anlamının Kur'ân, sünnet ve tasavvuf ilmine vakıf olmakla gerçekleşebileceği bilinmelidir.

3.6. Altıncı Mecliste Yapılan Münâcât

“Yârabbi, ey kullarını, yaratıklarını besleyip yetiştiren, öldürüp geliştiren, bizi, devlete erdirdiğin nurla besle, yetiştirip geliştir; ahırlarda beslenen öküzler, koyunlar gibi, yahut eti ve postu için beslenen hayvanlar gibi besleme, yetiştirme; sen düşmanları öyle yetiştirirsin. Duygularımızı, göke uçmak için bilgi ve hikmet yemiyle besle; boğazını kesmek için şehvet yemiyle değil. Oyunbaz felek geceleyin oynayanlar gibi, şu yıldızların hayal çadırının

ardından gezeğen oyuncular çıkarmada; oyunlar oynatmada; biz bu hengâmeye dalıp, bu oyunu seyretmedeyiz; böylece ömür gecemizi sona ulaştırıyoruz; ölüm sabahı gelip çatmada. Feleğin bu oyununun çağı geçiyor; bizse ömür gecemizi yele veriyoruz. Yârabbi, ölüm sabahı gelip çatmadan gönlümüzü şu oyundan soğut da bu seyir-seyrandan vazgeçelim; geceleyin yol alanlardan geri kalmıyalım; sabah olup tanyeri ağarınca senin kabûl ediş yurduna ulaşalım. Yârabbi, senin bengisuyu muştulayan sesin, canların kulağına erişmiştir de hepsi de yola düşmüştür. Derken o upuzun çölde bengisuya susamışların önlerine şu alem çıkıvermiştir de hepsi bu âleme üşüşmüştür. Kılavuzlar, suyu bilip tanıyanlar, bu su bengisuya benzer ama değildir; bengisu ilerdedir, geçin buradan, yürüyün-gidin; bengisu öylesine bir sudur ki içen asla ölmez; onunla yeşeren ağaç asla sararıp solmaz; o bengisuyla gülen gül asla dökülmez; bu gördüğünüz su değil, ölüm suyudur. Kim bu geçişi yaşayıp suyundan daha fazla içerse, o herkesten daha çabuk ölür; görmez misin ki sultanların, padişahların ömürleri kullardan daha azdır. Hangi ağacın dalı bu sudan fazla içerse o dal daha tez sararır-solar. İşte şuracıkta, bak da gör; gül bunu içti, buna kandı, terü taze bir halde gülümsemiye koyuldu; her çiçekten daha önce sararıp dökülür diye bağıryorlar. Bağıryorlar ama bu ses, pek az kişinin kulağına değdi; pek az kişi bu öğüdü duydu; pek az kişi adamlık edebildi de bu kapkara, bu bulanık suyu, adam olmayanlara bıraktı. Efendim, padişahım, bizi o az kişilerden et; bu bulanık sudan kurtar bizi; kurtar da öbürleri gibi karnı, yüzü şişmiş bir halde, bu kaynağın başında ölmeyelim ve bengisuyu aramaktan mahrum kalmayalım.”¹⁴⁶

Mevlâna altıncı meclisinde yaptığı vaazda dünya sevgisinin kötülüğünden, dünyayı sevip ona bağlananların ve ölmeyecekmiş gibi yaşayarak uzun emel sahibi olan kimselerin kötü hallerinden bahsetmiş, bu tür kimselerin hareketlerine şaşırdığını söylemiştir.

Allah’ın kendisini ve meclisinde bulunanları layıkıyla yetiştirmesini niyaz eden Mevlâna’nın hayvanlar âlemine yaptığı vurgu dikkat çekmektedir. Zira o, Allah’ın düşmanlarını öküzler, sığırlar gibi yetiştirdiğini ifade etmiş ve o gruba dahil olmak istemediğini belirtmiştir. Allah’ın düşmanları derken kastettiği âşikardır, onlar asilerdir. Allah’a, indirdiği Kur’ân’a, o Kur’ân’ın barındırdığı hükümlere, alemlere rahmet olarak gönderdiği ve çok sevdiği Muhammed’e (s.a.v.) ittiba etmekten imtina eden kimselerdir. Onlar şehvet yemiyle beslenip azgınlıkları daha da arttırılan kimselerken Mevlâna bilgi ve hikmet yemiyle beslenmek istemiştir.

Ayrıca Mevlâna, dünyalık eğlencelere dalmaktan korktuğunu ve bu eğlencelerin ilerlemesini yerle yeksan ettiğini söylemiş, dünyaya ve içindeki eğlencilere dalmasından

¹⁴⁶ Rûmî, *Mecâlis-i Seb’a*, 91.

kendisini korumasını çok sevdiği Rabb’inden talep etmiştir. Zira Mevlâna bu dünyanın gelip geçici bir oyun yeri olduğunun bittabi farkındadır. Kişinin, asıl ve tek gerçek hayatın başlayacağı ahirete hazırlık yapmak için geldiği bu ilk mekanda vaktini zâyi etmesi, amacını unutmaması ve maksattan, maşuktan geri kalması şüphesiz şeytanın en büyük arzusudur. Onu saf dışı bırakmak ve Hüdâ’yı razı etmek, O’nun hükümlerine uymaktan, nefsi terbiye etmekten ve her türlü beladan yine O’na sığınmaktan geçmektedir.

İnsan tabiatıyla eksik yaratılmış bir varlıktır. Bu eksikliğin farkında olmak ise onu daha fazla eksik yapmaz aksine eksikliklerini tamamlar. Mevlâna’da farkında olduğu eksikliği tamamlaması için Rabb’ine yalvarmıştır. Söz konusu eksikliğin tamamlanması kişinin içtiği suyun mahiyetini ayırt edebilmesine bağlıdır. İçilen su oldukça tatlı olan ama insanı erkenden öldüren ve öldürürken de acı veren geçici dünyanın bu az şekerli suyu mu yoksa adına âb-ı hayat denilen içenin sonsuzluğa erişeceği ama bulunup içilmesi oldukça zor olan bengisu mu? İsteddiği suyu içmekte serbest olan insanın bu seçimi onu ya nimete erdirilen salih kullardan kılar ya da azaba duçar olacak olan asi kimselerden. Tercihini bengisuyu içmekten yana kullanmış Mevlâna, tüm insanlığı o suyu aramaya ve içmeye davet etmiştir. Arayarak elbette bulunacak bir su değildir, yaratıcının lütfu ve keremi gerekir. Lakin bulanların da ancak arayanlar olduğunu unutmamak elzemdir. Kanaatimizce günümüzde suyu arayanların ve hatta bulanların sayısı oldukça fazladır fakat bu kişiler suyu içmek yerine onu kendilerin göre yeniden yorumlamakla ve çoğunlukla bu yorumlarda isabetsiz olmakla vakit geçiriyorlar.

4. *Mesnevî*’den, *Dîvân-ı kebîr*’den ve *Fîhi mâ fih*’ten Seçme Duâlar

4.1. *Mesnevî*

“Ey en az bahşîşi dünya mülkü olan Allah’ım!

Ben ne söyleyeyim. Zaten sen gizli istekleri bilirsin.”¹⁴⁷

“Ey daima dileklerimize sığınmak olan Allah;

Biz, bu sefer de yolu yanıldık.”¹⁴⁸

Mevlâna’nın Allah ve onun aşkı hakkında binlerce beyit yazdıktan sonra bile sözcüklerin tükendiğini hissetmesi dikkat çekici bir noktadır. Allah’ın yüceliğini ve ihsanının genişliğini tahayyül etmek, sınırlı insan aklının ötesinde bir meseledir. Bu hususta

¹⁴⁷ Rûmî, *Mesnevî*, I, 40/58b.

¹⁴⁸ Rûmî, *Mesnevî*, I, 40/59b.

Ebubekir'in (r.a.) söylediği şu cümleyi tekrar etmek yerinde olacaktır: “Tesbih ederim o zatı ki halka kendisini tanımada acizlikten başka yol göstermemiştir.”¹⁴⁹ Mevlâna, Allah'ın bir kuluna ihsan ettiği en hakîr ve aşağı şeyin cihân mülkü ve onu eşref-i mahlukât olarak yaratması olduğunu belirtmiştir. “Bu sefer yolu yanlışlık” ifadesiyle, ihtiyacını gidermesi için acizlikten yoksun, tüm eksikliklerden münezzeh Allah'tan yardım istemek yerine beşeriyet aczi içerisinde kıvranan hekimlerden yardım beklemenin pişmanlığını dile getirmiş bunun yanlış bir yol olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁰ Aslında insanın başına gelen tüm iyilikler ve kötülükler netice itibarıyla Allah'ın takdir ettiği şeylerdir, bu hususların müsebbibi olarak gördüğümüz insanlar ise sadece birer vesileden ibarettir. İnsana vesile mertebesinde üstün bir konum vermek ve asıl sebebin o olduğunu iddia etmek yanlıştır.

“Allah'tan edebe muvaffak olmayı dileriz.

Edebi olmayan kimse Allah'ın lütfundan mahrum kalır.”¹⁵¹

Bu beyitlerden “Edeple gelen, lütufla döner” meşhur sûfî sözü ile aynı eksende bir düşünceye sahip olduğu anlaşılan Mevlâna, edebin ve insanın kendisini, konumunu bilmesinin ne kadar mühim olduğunu anlatmak istemiştir. Çünkü Hakk'ın edebin dışına çıkan kimseler, Allah lütfundan mahrum olurlar.¹⁵² Bunun için tutulan edepte başarılı olabilmeyi yine edebi tuttuğumuz Zât'tan istemek oldukça samimi gözükmetedir.

Allah'ım rüzgârımız ve varlığımız senin verdiğindir.

Bizim varlığımız, bütünüyle senin icadındır.

Yok olana varlık tadını gösterdin,

Yok olanı kendine âşık etmiştin.

Nimetlendirmenin tadını geri alma.

Mezeni, şarabını ve kadehini geri alma.”¹⁵³

Mevlâna'nın burada tevhid anlayışını ve ehl-i sünnet akaidine bağlılığını gözlemlemek mümkündür. Çünkü burada, insanın müstakil bir varlık olmasının tek ve kesin müsebbibinin Allah olduğunu, Allah'ın yaratması dışında bir varlık meydana gelemeyeceğini açıklamıştır. İnsana varlık vermesiyle, onu kendisine âşık ettiğini söyleyen Mevlâna, kendisini bu aşktan mahrum bırakmaması için Allah'a yalvarmıştır.¹⁵⁴ O'na duyduğu aşkı mükellef bir şarap

¹⁴⁹ Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma': İslâm Tasavvufu* (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 57.

¹⁵⁰ Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012), 1/100.

¹⁵¹ Rûmî, *Mesnevî*, I, 41/78b.

¹⁵² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 1/106.

¹⁵³ Rûmî, *Mesnevî*, I, 57/606-608b.

¹⁵⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 1/228.

sofrasına benzeten Mevlâna'nın kastı bu aşkla beraber eriştiği manevi sarhoşluk halini örneklendirmektedir.

“Kaza gelince, deriden başkasını göremezsın.

Düşmanları dosttan ayıramazsın.

Böyle olunca yalvarmaya başla.

Ağlamaya, tesbihe ve oruca yönel.

Rabbim sen gaipleri bilirsın. Günahlarımızdan dolayı bizden intikam alma” diye yalvar, yakar.

Ey aslanları yaratan! Eğer, biz bir köpeklik etmişsek bu pusudan bizim üstümüze aslanı saldırtma.

Güzel suya ateş şeklini, ateşe de su letafetini verme! diye niyaz et!”¹⁵⁵

Allah'ın takdir ettiği kaza meydana geldiği zaman, insanın bu kazanın ancak gerçekleşme şeklini görebileceğini, mânâ ve hikmet yansımalarını göremeyeceğini ifade eden Mevlâna, bu kazalardan sakınabilmek için ibadetin, orucun ve duânın ehemmiyetini dile getirmiştir. Duânın belaları defettiğini, kaza ve kaza sonucu meydana gelen belaların altında bırakmaması için Allah'a içtenlikle duâ etmiştir. İnsan bazı zamanlar insaniyetliği elden bırakıp ahlaken köpeklik edebilir, bu köpeklikle beraber Allah, arslan gibi olan kahrını insana musallat edebilir. Bu kahrın altında kalmaktan korkanlar ise kazanın sebebini ve sonucunu tayin eden Allah'a sığınmalıdır.¹⁵⁶

“Ya Rabbi! Sen de o tertemiz suyu serp de alemin şu ateşi tamamıyla nur olsun.

Denizin suyu hep ferman altındadır; Yarabbi su da senindir, ateş de.

Sen istersen ateş, latif su olur; dilemezsen su bile ateş kesilir.

Bizim şu niyazımızı da yine sen ilham etmekteşin. Zulümden kurtulmamız, senin ihsanındır.

Sen bize bu isteği, biz istemeksizin verdin, hadsiz, hesapsız ihsanlarda bulundun.”¹⁵⁷

Kâinatta meydana gelen her türlü olayın Allah'ın dilemesiyle meydana geldiğini dile getiren Mevlâna, bu hususu yukarıdaki dizelerinde dile getirmiştir. Kulun hak edişine göre Allah'ın dilemesiyle iyiler kötüye, kötüler ise iyiye dönüşebilir. Yine şer bilinenin arkasında hayr, hayr bilinenin arkasında şer olabilir.¹⁵⁸ Allah'ın “Ol!”¹⁵⁹ emriyle dönen kainat üzerinde,

¹⁵⁵ Rûmî, *Mesnevî*, I, 75/1195-1199b.

¹⁵⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 1/368.

¹⁵⁷ Rûmî, *Mesnevî*, I, 80/1135-1139b.

¹⁵⁸ el-Bakara 2/216.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/117.

ondan başka hükümdar yoktur. Köleler, hükümdarın inayeti ve korumasına muhtaçtır. Hükümdar dururken başka bir köleden iyilik için talepte bulunmak anlamsız ve yersizdir.

“Ey her yabancıyı dost edinmiş olan!

Ey gül kaftanını dikene vermiş olan!

Bizim toprağımızı ikinci defa bahçe yap; hiçbir şey olmayanı, tekrar bir şey yap.

Bu duâyı başlangıçta sen emrettin; yoksa topraktan olanın buna cesareti nasıl olurdu?

Ey şaşılacak! Madem sen bize emrettin, bu kendine yapılan duâyı kabul et.”¹⁶⁰

Burada “yabancı” kelimesinden kasıt Konuk’a göre gaflette olan kimselerdir ve bu kimseler âriflerin zıddıdır. “Ehl-i gaflet içerisinde bile olsa insanları yalnız bırakmayan, lütfu ile bu gaflet içindeki kimseleri de ârif kullarına dost kılan” şeklinde anlaşılabilir.¹⁶¹ Gül kaftanını dikene vermiş olan, derken aslında kullanılan tabir oldukça açıktır. Diken kendi başına can yakan, bir güzelliğe sahip bulunmayan varlıktır. Üzerinde gül elbisesi olmadan hiçbir güzelliği ve anlamı kalmaz. İnsanda iman elbisesini giymediği müddetçe aynı diken gibi anlamsız ve çirkindir. Diken diken yapan gülün yaprağıysa insanı insan yapan da imandır. Diken gülsüz anlamsızdır, insan da imansızken anlamsızdır. Buradan kasıt bizce böyle bir benzetmedir lakin bu iman yerine akıl, şuur vb. şeyler de olabilir. Yahut sadece bir ruh iken iman etme potansiyeline sahip, akıllı ve şuur sahibi bir cisme o ruhu sokması da kastediliyor olabilir. Fakat devamında Mevlâna, Allah’ın insanı topraktan yarattığını vurgulayarak bu toprağı bağ ve bahçe yani marifetle süslemesini talep etmesi yorumda isabet etmiş olduğumuza yorulabilir. Toprak, bağısız ve bahçesiz anlamsızdır. İnsan da marifet bilgisine ulaşamadığı, hakikati müşahede edemediği sürece anlamını bulamayacaktır. Mevlâna Allah’a bu anlamı kendisine bahşetmesi için duâ etmiştir. Ayrıca kişilerin duâ etmesini Allah’ın emrettiğini¹⁶² vurgulayan Mevlâna, bu emri yerine getirmekten başka bir şey yapmadığını söyleyerek naz makamında sevgilisi olarak gördüğü yaratıcıya nazlanmıştır.

“Biri bir gece Allah diyordu, bu şekilde de Allah’ı anışla dudağını tatlılaştırıyordu.

Şeytan dedi: “Ey çok söyleyen! Bütün bu Allah diyeşin “buyuru” nerede?

Hakk’ın huzurundan bir cevap gelmiyor ne zamana dek devam edeceksin?

Gönlü kırıldı, başını koydu, rüyasında Hızır’ı yeşillikte gördü.

Hızır dedi: Dikkat et! Anmaktan geri kalma, nasıl duâ ettiğin için pişman olursun?

Bana cevap olarak “buyur” sözü gelmiyor, kapıdan reddedilmekten korkuyorum dedi

Hızır dedi: Senin Allah demen, yakarışın, derdin ve yanışın O’nun sayesinde.

¹⁶⁰ Rûmî, *Mesnevî*, VI, 794/2317-2320b.

¹⁶¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 12/136.

¹⁶² el-Mü’min 40/60.

Senin hilelerin ve çare aramaların, bizim çekişimiz ve senin ayağını çözmemizdir.

Senin korkun ve aşkın, bizim lütuf kemendimizdir.

Senin her ey Rabbim! deyişinin altında “buyurlar” vardır.”¹⁶³

Mevlâna, Allah’ı zikreden kimseleri şeytanın nasıl kandırabileceğini anlatmış, bu vesveselerden kurtulmak için olayların arka boyutuna bakılması gerektiğini vurgulamıştır. Kişi Allah’ı zikrettiğinde maddi âlemde karşılık olarak bir ses duymaz fakat aslında kişinin Allah’ı zikredebilmesi dahi ona verilmiş büyük bir lütuftur. Allah, kendisini zikretme şerefine o kimseyi nail kılmıştır ve ayette belirtildiği üzere kendisini zikreden/hatırlayan kimseyi Allah’ta zikretmekte ve hatırlamaktadır.¹⁶⁴ Buna edilen iman tahkik derecesine ulaştığı zaman kişi, şeytanın vesveselerine kanmayacaktır. Ayrıca şeytanın neden zikretmekten insanı alıkoymak istediğini de açıklayan Mevlâna’nın ifadeleri oldukça önemlidir. Şeytan, insanın Allah’ı zikretmesini istemez çünkü kendisine bu şeref verilmemiştir. Bu da şeytanın haset ve kibrinin yansımasıdır. Şeytanı anlayabilmek için oldukça önemli bir cümledir. Ayrıca Allah, kulunun kendisini zikredebilmek için aradığı çarelere ve aldığı tedbirlere yardımcı olduğunu, onun nefsânî bağlarını çözdüğünü belirtmiş ve aslında bu yaptıklarının kendisini zikretmek isteyen ve zikreden kulların cevap olarak kabul etmesi gerektiğini Hızır’ın ağzıyla ifade etmiştir.¹⁶⁵ Zira kalbi mühürlenmiş insanoğlu, bu mühür kırmak ve mühürün izinden oluşan karanlıkları aydınlığa çevirip zikre başlayabilmek için Allah’ın lütuf ve inayetine muhtaçtır.

“Hak: “Ey Musa! Günah yapmadığın bir ağızla benden sığınma iste” dedi.

Musa, “Benim öyle ağızım yok” dedi.

Hak: “O halde başkasının ağzıyla duâ et” dedi.

Başkasının ağzıyla ne zaman günah işledin? Başkasının ağzıyla “Ey Allah’ım” diye duâ

et. Öyle yap ki ağızlar senin için gece ve gündüzleri duâ etsin.

Günah yapmadığın ağızla özür dile; o, başkasının ağzıdır.

Veya kendi ağzını temizle; kendi ruhunu çabuk ve çevik yap.

Hakk’ı anmak temizliktir. Temizlik gelince, pislik kaçır.

Zıtlar zıtlardan kaçır. Işık parlayınca gece kaçır.”¹⁶⁶

Burada başkasının ağzıyla duâ ve tevbe etmenin önemi vurgulanmıştır. Günahkâr bir kimsenin kendi ağzıyla edeceği tevbe ve duâ elbette etkilidir fakat temiz bir ağızdan kişi

¹⁶³ Rûmî, *Mesnevî*, III, 295/190-197b.

¹⁶⁴ el-Bakara 2/152.

¹⁶⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/68.

¹⁶⁶ Rûmî, *Mesnevî*, III, 294, 180-188b.

kendisi için bağışlanma talep etmesini dilerse bu çok daha etkilidir. Temiz bir ağızdan kasıt Allah'ı zikretmekle meşgul, mü'min kullar ve baktığı zaman ibret nazarıyla bakan salih kimselerin duâlı ağızıdır. Kişinin aslında yapması gereken kendi ağzını da bu hale getirmesidir. Bunun için yapılacak en önemli şey Allah'ı zikretmek ve O'nun emirlerine sıkı sıkıya bağlanmaktır. Yapılan zikirler temizliktir. Allah'ı hatırlamaktır. İki zıt kutbun bir araya gelmeyeceği gerçeğini dile getiren Mevlâna, zikir geldiği zaman gafletin, iyilik geldiği zaman kötülüğün, temizlik geldiği zaman da pisliğin barınamayacağını söylemiş ve bunların tamamını veciz bir şekilde "Işık parlayınca gece kaçır" cümlesiyle ifade etmiştir. Bizim buradan çıkardığımız farklı bir mana var. Kişinin başkasının ağzından duâ etmesi demek aslında kişinin kendindekini tanıması, nefsini bilerek Rabbini bilmesi ve günahlarına tevbe etmesi değil midir? "Günahından tevbe eden hiç günah işlememiş kimse gibidir"¹⁶⁷ hadisi gereğince kişi günahından tevbe ettiği zaman hiç günah işlememiş bir kimseye dönüşmektedir. Böylelikle ağzı farklı bir ağız olmaktadır. Konuk, bu dizeleri yukarıda ifade edilen manaya göre şerh etmiş ve kişinin gerçek anlamda gidip bu hususta ağzı duâlı başka bir kimseden yardım istemesi olarak yorumlamıştır.¹⁶⁸

"Yunus, balığın karnında pişti.

Onun kurtuluşu için Allah'ı tesbih etmekten başka çaresi yoktur.

O, balığın karnında tesbih etmeseydi,

*İnsanların dirileceği güne kadar hapis ve zindanda kalırdı."*¹⁶⁹

Allah'ı zikretmenin önemini vurgulamak isteyen Mevlâna, müthiş bir eğretilmeyle Yunus'un (a.s.) balığın karnından kurtulmasını anlatmıştır. Bilindiği üzere Yunus (a.s.) balığın karnındayken yaptığı zikir¹⁷⁰ ile ilahi lütfâ erişmiş ve kurtulmuştur. Mevlâna, Yunus'un (a.s.) bu zikri yapmasaydı kıyamet gününe kadar hapis ve zindanda kalacağını söylemiş ve bununla birlikte kanaatimizce şu hususu vurgulamak istemiştir: İnsan, zikrettiği, amacını bildiği ve yaratıcısını hatırladığı kadarıyla insandır. İnsanoğlu, maddi âleme hapsedilmiş ve onun ayaklarının altına onu maddi âlemde tutmak için tasarlanmış eğlence ve aldanma yeri dünya serilmiştir. Kişi bu eğlence ve aldanma yeri dünyadan yüz çevirebildiği, Rabb'ini hatırlayabildiği ve zikredebildiği müddetçe dünya zindanından ve maddi âleminden

¹⁶⁷ Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Yezîd el-Ḳazvînî İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Muḥammed Fuâd 'Abdulbâkî (b.y.: Dâru 'İhyâ' i'l-Kutubî'l-'Arabiyye, ts.), "Zühd", 30, (No. 4250).

¹⁶⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/64.

¹⁶⁹ Rûmî, *Mesnevî*, II, 263/3121, 3122b.

¹⁷⁰ Yunus şöyle dedi: "- Senden başka hiç bir ilâh yoktur, seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim. Gerçekten ben, haksızlık edenlerden oldum." el-Enbiyâ 21/87.

sıyrılır ve hakikati müşahade ederek mânâ âlemine yükselir. Böylelikle bedenine içine hapsolmuş latif ruhunu bu esaretten kurtarabilir.

“Çabalayan, bedenine baskı yapan ve onu cezalandıran kimseye ne mutlu!

Böylece o dünyanın azabından kurtulmak için,

Kendine bu kulluk zahmetini yükler.

Ben söylüyordum: “Ya Rabbim! O azabı da bu âlemde bana hemen gönder.”

Böylece o âlemde rahat olayım.

Böyle istek için kapı halkasını çalmaktayım.”¹⁷¹

Harût ve Marût’un kendilerini dünyadayken cezalandırmalarını öven Mevlâna, tasavvufî hayatta yapılan riyazet ve çilelerin önemine dikkat çekmek istemiştir. Çünkü ona göre, dünyada iken mazhar olunan belalar, hastalıklar ve çileler insanların işlediği günahlara kefarete olmaktadır. Ahiret azabının çetinliğinin farkında olan Mevlâna, ahrette insanı akıl almaz acılar içinde bırakan cehennem ateşinde azap görmektense bu dünyada azap görmeyi tercih ettiğini belirtmiştir. Çünkü bu dünyada olan azap cehennemde olan azabın yanında ehemmiyetsiz kalmaktadır.¹⁷² Bunun için Allah’a, ahrette kendisi için belirlediği azapları bu dünyadayken yapması hususunda yalvarmıştır. Sûfî bakışın ne olduğunu anlamak isteyenlere kanaatimizce bu istekler ve dizeler yeterlidir.

“Git, çirkinlik yapma. Zira bizim iyiliklerimiz dahi O güzelimizin önünde çirkindir.

Kendi hizmetini yaraşır zannettin sen, bununla suç bayrağını yükselttin.

Sana zikir ve duâ etme izni verilince, bu izinle gönlün gururlandı.

Sen kendini Allah ile konuşur gördün.

Bu zanla ayrı düşen nice kişi vardır.

Her ne kadar padişah seninle yerde otursa da edebini bil ve karşısında güzelce otur.”¹⁷³

Duânın edebine dair kaleme alınan bu dizelerde önemli mesajlar vardır. Mevlâna, her işte olduğu gibi duâ etmede de kişinin kendisini bir hiç olarak görmesinin önemini vurgulamıştır. Ayrıca mü’minlerin geçmişten günümüze gelen “Hakk’ın mağfiretine sığınıp işlediği günahları” Mevlâna fenalık olarak değerlendirmiş, okurlarını bu fenalığa düşmekten alıkoymayı hedeflemiştir. Ayrıca yapılan ibadetlerde arzu edilen cennet nimetleri veyahut dünyalık menfaatlerin kişinin nefsinden kaynaklandığını, nefsine tapmayıp layıkıyla Hakk’a tapan kimselerin Hakk’tan başka hiçbir şey arzu etmediklerini ifade eden Mevlâna, bu hususta dikkatli olunmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Kişiye, Allah’ın lütfu olarak verilen duâ ve

¹⁷¹ Rûmî, *Mesnevî*, II, 242/2460-2463b.

¹⁷² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 4/174.

¹⁷³ Rûmî, *Mesnevî*, II, 179/335-339b.

onu zikretme müsaadeleri, onu kibre ve gurura sürüklememeli, kişi geldiği toprağın Allah indinde küçüklüğünü unutup kendini büyük görmemelidir. Burada Mevlâna'nın eleştirdiği kesim kanaatimizce “oldum” yanılışına düşüp kibirlenen mütekebbir âlimler veya sûfilerdir. Böyle kişilerin benliklerine müstağrak olup hakikatin Hâk olduğundan gafil olduklarını ifade etmiştir.¹⁷⁴ Her ne kadar padişah lütfedip kullarına güzellikler mazhar ediyorsa da, kul bu güzellikler karşısında kulluğunun bilincini kaybetmemeli, padişahın nazarında ufak bir noktadan farkı olmadığını idrak edebilmelidir.

Mesnevî'de geçen bazı duâlara göz attıktan sonra oluşan kanaatimize göre Mevlâna'nın vaazlarında ve sohbetlerinde geçen duâlarıyla bu eserinde geçen duâlar arasında bir bütünlük vardır. Duâlarında sürekli tevhid vurgusu yapan Mevlâna, dizelerinde çizdiği şahsi portresinde kulluk bilincinin farkında olan ve kendini bir hiç olarak tanımlayan aciz bir kimsedir. Şeriatin çerçevesini ve hükümlerini oldukça iyi bilen Mevlâna, duâ ederken dikkat edilmesi gereken hususları zikretmiş, duâ ederken Allah'ın ayrıcalıklı kulları olan peygamberleri araya koymuş, duâlarını ayetlerle desteklemiştir. *Mesnevî*'ye baktığımız zaman zaten genellikle hadis ve ayet atıflarını gördüğümüz Mevlâna, Kur'ân'ın muhtevasına, peygamberlerin yaşantısına ve insanı hakikate ulaştıracak manevi ilme vakıf olarak yol göstermektedir.

4.2.Dîvân-ı Kebîr

“Ey dertli zamanımda canımın rahatı! Ey yoksulluk açlığında rühumun hazinesi olan Allahım!

Vehmin elde edemediği, anlayışın ve aklın eremediği güzellikler senden canına ulaştığı için sen benim kiblem oldun.

Rabbim! Senin keremin ve lutfun sebebi ile ben aleme nazla bakarım.

Fanî olan devlet, zenginlik, varlık hiç beni aldatabilir mi?

Allahım! Bitmez, tükenmez cömertliğiyle bana hesapsız mülkler versen, ne kadar gizli hazinelerin varsa onları önüme koysan, ben candan secde ederek vüzüümü yerlere korum da derim ki:

Ey Allahım! Benim için senin aşkın bütün bunların hepsinden daha değerlidir.”¹⁷⁵

Mevlâna'nın Allah'a duyduğu aşkın yansıması olan bu dizeler, onun dünya mülklerine nasıl baktığını ve aslında gerçekte ne istediğini anlayabilmek açısından oldukça elzemdir.

¹⁷⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 3/112.

¹⁷⁵ Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*, çev. Şefik Can (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), 1/112, 113.

Mevlâna, tüm dünya mülkleri kendisine bahşedilse dahi onları istemediğini, tek isteğinin kerem ve lütuf sahibi sevgilisine ulaşmak olduğunu ifade etmiş ve bu hususta da Muhammed'e (s.a.v.) ittiba etmiştir. Mevlâna gibi sûfilerin büyük bir çoğunluğu da bu hususta Muhammed'e (s.a.v.) ittiba etmiş, dünyadan yüz çevirerek sadece Hüdâ'yı râzı etmek için çabalamışlardır. Mevlâna, Rabb'inin kendisine verdiği en büyük nimetin kendi aşkı olduğunu belirtmiş ve bu aşkı kendisinden esirgememesi için duâ etmiştir.

“Allah'ım ihsanın hürmetine parlak nûrun hakkı için, nimetlerle, güzelliklerle dolu olan bu dünya şehrinde kusuruma bakma! Manasız şeyler söyledim, çılgınca laflar ettim. Ben yalnız seni seviyorum. Yalnız sana ibadet ediyorum. Gönüm sensiz perişandır!

Sen mest ve perişan olanların kusuruna bakmazsın. Senin tuttuğun, değer verdiğin kişi ne mutlu kişidir! Canım senin sevdiğin kişinin mesti olmuştur!

Ey Hak aşığı sus! Kainat gibi mest ol! Dön dur; şunu iyi bil ki, şu gökler Allah aşkı ile mest olmuş bir karnil insanın aynı olmasalardı böyle dönüp dururlar mıydı?”¹⁷⁶

Mevlâna, semâ anında veya aşk-ı ilâhîye gark olduğu esnada söylediği sözlerinde hataya düşme ihtimalini göz önünde bulundurarak bağışlanma dilemiştir. Çünkü böyle anlarda aşkın yolcusu müşahede ettiği hakikatlerin derinliğinde istemsizce avamın yanlış anlamasına sebebiyet veren sözcükler kullanabilmektedir. Tasavvufta bu tür sözcük ve cümlelere genel olarak “şatahat/şathiye” ismi verilmiştir. “Sûfinin vecd ve istiğrak halinde söylediği, muhtevasında bir iddia bulunan söz anlamında tasavvuf terimi”¹⁷⁷ olarak tanımlanan şathiyeler, anlayışı kıt ham ervahlarca yanlış anlaşılmış, geçmişten günümüze mürşid-i kâmillerin yanlış anlaşılmasına neden olmuştur.¹⁷⁸

“Allah'ım kader gereği bana verdiğin ızdıraplardan, yaralardan kaçmam, onlardan şikayet etmem! Çünkü seni seviyorum. Senin sevgi ateşinle yanmayan gönül soğuktur, hamdır.

Yok olmayan bir gönlün yüzü mekana, fanî dünyaya dönmüştür. Bu yüzdendir ki sen böyle bir gönüle; "Mekansızlık aleminden git! Burası senin yerin değildir!" diyerek onu o makamdan sürer, çıkarırsın.

Senin güzel vasıflarının da, senin vasıflarını ögenlerin de hesabı yoktur! Şu kainatta bir zerre var mıdır ki senin güzel vasıflarının hayranı olmasın?

¹⁷⁶ Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*, 1/183.

¹⁷⁷ Süleyman Uludağ, “Şathiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/371.

¹⁷⁸ Necdet Tosun, “Sır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/116.

*Eğer senden başkasını ümit edersem, ümitsizliğe düşeyim. Eğer varlığım senin için
değilse, o varlık yıkılsın, harap olsun.*”¹⁷⁹

Mevlâna'nın bu dizelerde Allah'a olan yakarışları onun rızâ makamına ulaşmış bir sûfi olduğunu kanıtlar niteliktedir. Rızâ makamı tüm sûfilerin ulaşmak istediği nihai noktadır. Çünkü bu noktaya gelen sûfiler Hakk'tan gelen lütuf ve kahırları birbirinden ayırmadan “lütüfunda hoş, kahrında hoş” anlayışına erişmişlerdir. Mevlâna, aşk yolunda çektiği çileleri sevgilinin nazı, niyazı olarak yorumlamış ve sevgiliden gelen lütufları sevdiği gibi çileleri ve belaları da sevmiştir. Çünkü aşk bütünüyle, olduğu gibi sevmektir. Rızâ makamında da temel amaç, Allah'ın takdir ettiklerini koşulsuz kabul etmek ve arkasında bir hikmet olduğu şuuruna ulaşmaktır.¹⁸⁰ Eğer kişi böyle olursa, “Rableri katında onların mükafatı altlarından ırmaklar akan adn cennetleridir. Orada ebedi olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'ın verdiği sevap ve cennet nimetlerinden razı olmuşlardır. Bu mükafat ve cennet mertebesi, Rabbinden saygı ile korkup kulluk yapan kimseye verilecektir.”¹⁸¹ ayeti kerimesinin ihtiva ettiği müjdelere nail olabilir.

*“Allah'ım, Gayb Alemi'nin sakîleri mana şarabını sundukça sunsunlar da iki dünyadan da;
"içtikçe için!" sesi duyulsun.*

*Allah'ım sırrı daima örten "akl-ı küll" mest olsun da, aşk sırrını örten yer de açılsın,
kaldırılsın!*

*Her seher vaktinde güzellik güneşi, seher gibi örtüsüz bir halde kucaklara düşsün!”*¹⁸²

*“Allah'ım! Beni, ezelde yarattığın zaman aşkım kemal derecesinde idi! O zamanlar ne yer
vardı, ne dünya vardı, ne güneş mevcuttu, ne de ay mevcuttu! Sen, benim duâmı,
yalvarışlarımı işittiğin zaman;*

*Ne bir insan başı vardı, ne de onun külahı vardı. Beni kendi aşkın için seçtiğin zamanlar, hiç
bir şey mevcut değildi!*

*Ben, ezelde, en eski zamanlarda Sen'inle beraber idim, Sen'in nedimin, dostun idim! Böylece,
mademki ben Sen'inle beraber oldum, Sen de benimle oldun! Şu halde, niçin görünmüyorsun?*

*Gören göz de Sen'sin, söyleyen, işiten de Sen'sin; gözümüze perdeler çeken, hakikati bize
göstermeyen de Sen'sin, perdeleri yırtan da Sen'sin!”*¹⁸³

¹⁷⁹ Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*, 1/189, 190.

¹⁸⁰ Detaylı bilgi için bk. es-Serrâc, *el-Lüma'*: *İslâm Tasavvufu*, 53.

¹⁸¹ el-Beyyine 98/8.

¹⁸² Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*, 1/343.

¹⁸³ Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*, 3/397, 398.

Mevlâna, mânâ âleminin kapılarının hem kendisine hem de tüm insanlığa açılması için duâ etmiştir. Allah'ın sırrını müşahede ederek sarhoş olmak isteyen ve bu sarhoşluğu sonsuza kadar tatmak isteyen Mevlâna, samimi bir yakarıyla sırrı çevreleyen perdelerin kaldırılması için yalvarmış, vuslatı hayattayken tadabilmek için çabalamıştır. Mevlâna'nın bu istekleri ve yakarışı içten olmakla beraber gerçekleşmesi güç şeylerdir. Çünkü adı üstünde iman etmek, tüm sırlara, güzelliklere ve gayb/mânâ âlemine görmeden ve bilmeden kalpten inanmak demektir. Allah'ın sır perdelerini kaldırması, mânâ âleminin güzelliklerini ve sırlarını maddi âleme indirgemesi, imtihanı sonlandırır. Çünkü o vakitten sonra katı pozitivistler ve negatif ateistler dahi inandıklarını iddia ederler. Tahkiki iman boyutuna erişmiş sûfilerin bu güzellikleri müşahede edip tattıktan sonra insanların da tatmalarını istemeleri doğaldır. Çünkü müşahede ettikleri şeyler, maddi âlemin ihtiva ettiği sınırlı kelimelerle anlatılması ve noksan akıllarla kavranması mümkün olmayan şeylerdir. Bunun için sûfiler "tatmayan bilmez ve erişmeyen idrak edemez" demişlerdir.¹⁸⁴ Mevlâna, bezm-i elesti işaret ederek, Rabb'ine duyduğu aşkın ta o zamandan başladığını ifade etmiş ve o zamana geri dönmek, o anı tekrar yaşamak, Rabb'i olduğu gibi müşahede etmek için yalvarmıştır. Denildiği üzere tasavvuf hâl ildir ve tatmayan bilemez. Belki de bu dizeler Mevlâna'nın yaşadığı ve bizim aklımızın ermeyeceği bir hâl üzerine terennüm edilmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

"Allah'ım, bana acımayana, bana kötülük yapana sen acı, sıfatların hakkı için, merhametlilerin en merhametlisi olduğun için, beni nasıl öldüreceklerini çok iyi bilenlere, sen merhamet et! Sun'ullah Gaybi merhum şöyle yazmış: "Seni öldürmeye kasdetse bir can, Sakın olma sen ona kanlı düşman, Hayat ve mevt ola yanında yeksan. Hakikî süfilik incinmemektir.

Allah'ım, beni kendimden al, kendimden geçir! Çünkü o halde, benim için azadlık var, kurtuluş var! Ben, varlıklarından kurtulmuş, benliklerinden geçmiş insanların kuluyum, kölesiyim.

*Ben sustum ama, gönlüm; "Senin aşk şarabını isterim. Başka şeylerin hepsi de boştur, havadan ibaret!" diye feryat edip duruyor."*¹⁸⁵

"Senin gibi yanarak yok olmadan, hiç kimsecik yokluk levhinden nasibini alamaz, faydalanamaz." Ey seven ve sevilen Allah'ım, benim de yoklukla aramı uzlaştır, beni onunla barıştır.

*Ben de sende yok olmak arzusundayım."*¹⁸⁶

¹⁸⁴ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muḥammed b. Muḥammed el-Gazzâlî, *Mi'yârul'İlîm: İlmin Ölçütü*, çev. Ali Durusoy (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 260.

¹⁸⁵ Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*, 1/353, 354.

Bu dizelerde de Mevlâna'nın tek isteğinin kendinden geçmek ve Allah'ta kaybolmak olduğunu görmek mümkündür. Benliğinden sıyrılmış olanlara özendiğini ifade eden Mevlâna, bu isteğini dile getirmese de kalbinde durduramadığını, sürekli olarak bu hâli yaşamak istediğini belirtmiştir. Aynı zamanda dizenin başlangıcında yer alan “gerçek sûfilik incitmemektir” cümlesi de oldukça anlamlıdır. Kişi sûfilğin hakikatine eriştiği zaman yaratılmış her şeyi sırf Hüdâ'nın rızası için sevmekte ve onlardan gelen her türlü çileye Hakk'tan gelmiş muamelesi yaparak gönülden ve hoşgörüyle katlanmaktadır. Hatta öyle ki kendilerinin canına kast eden ve onlara ciddi zararlar verme peşinde olan kimselere karşı bile bu hoşgörüyü elden bırakmamışlardır. Eğer bir kişi bu hasletlere sahip değilse ve sûfi olduğunu iddia ediyorsa ya sahte sûfidir ya da tasavvuf ilminin derinliğini kavrayamamıştır. Bu tür kimseleri gerçek sûfilerden ayırmanın yolları vardır. Genellike bunlar, farz amellerin dışında başka bir amel yapmayan, dünyanın tat ve lezzetlerine dalmaktan çekinmeyen ve daima azimet yerine ruhsatı seçen kimselerdir. Hatta bazen ileriye giderek Allah'ın yasak kıldığı şeyleri kendilerine mübah kılan kimseler de ortaya çıkmış ve bu yaptıklarını tasavvuf ilmi çatısı altında meşrulaştırmak istemişlerdir. Hak ile batılı birbirinden ayırmanın en önemli noktası, Kur'ân ve sünnete uyup uymadıklarına bakmak ve tasavvuf ilminin teşekkülünde, yaptıkları uygulamaların Kur'ânda bir temeli var mı yok mu araştırmaktır.¹⁸⁷ Allah'ta yok olma arzusu taşıyan Mevlâna, dünyadan bağlarını koparmış, gelen herkesi Hakk'tan bilmiş ve kabul etmiştir. Onun görüşlerinin Kur'ân ve sünnetten bağımsız anlaşılması oldukça zor olmakla beraber, yaptığı riyazetlerin ve tuttuğu aşk yolunun ilk dönem sûfilerinden bu yana gelen uygulamalar olduğunu bilmek, Mevlâna'yı hakiki bir sûfi ve İslâm'a ters düşmekten sakınan bir âlim olarak tanımlamaya yetecektir.

“Konuşma gücüm oldukça, işim gücüm duâ etmektir. Duâları kabul etmeli de sana düşer!

Duâ benden, kabul senden! Duânın kabulü hususunda benim ne hakkım olabilir?

Duâlarım senin muma benzeyen kulağının etrafında döner durur. Bu yüzdendir ki duâlarım mumun alevi etrafında dönüp duran pervanenin kanatlar gibi yanıktır.

İhtiyaçlarımın, dileklerimin kütüphanesine gelip giresin, yakından duyusun diye arzularımı kitap kitap üstüne koymuşum. Dileklerim sahife sahife altta bulunmaktadır.”¹⁸⁸

Mevlâna, konuşmaya mecali olduğu zamanlarda tek işinin duâ etmek olduğunu belirtmiş, duâ etmenin kulun hasleti, duâları kabul etmenin ise Allah'ın lütfu olduğunu

¹⁸⁶ Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*, 1/387.

¹⁸⁷ Detaylı bilgi için bk. Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye el-Kureşî el-Bekrî es-Sühreverdî, *Avârîfû'l-maârif*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010), 96-101.

¹⁸⁸ Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*, 2/237.

vurgulayarak edilen duâları kabul etmesini Rabb'inden naz yoluyla talep etmiştir. Ettiği duâları kütüphaneye benzeten Mevlâna, Rabb'inden bu kütüphaneye göz atmasını ve duâlarında yalnızca O'nu talep ettiğini görmesini istemektedir. Sevgilisinin mektuplarını okumasını dileyen âşık gibi Mevlâna'da yandığı aşk ateşiyle yaptığı yakarışlardan maşukunun haberdar olmasını dilemekte ve bunları bilmesi hususunda gönlünün mutmain olmasını istemektedir. Ayrıca Mevlâna'nın duânın kabulü konusunda söylediği dikkat çekicidir. İnsanın, duânın kabulü konusunda bir yetkisinin olmadığı bilen Mevlâna, duâ edebine dair bir özü ortaya koymuş olmaktadır. Kula düşen duâ etmek ve kabul olması için yalvarmaktır. Allah bu konuda dilediğini yapmakta özgürdür. Duâyı o an kulunun istediği şekilde kabul edebilir, başka zaman kulunun istediği şekilde kabul edebilir, o an kulunun beklemediği şekilde kabul edebilir veya başka zaman kulunun beklemediği şekilde kabul edebilir hatta hiç kabul etmeyebilir. Burada Allah'ın tasarruflarında insanın anlayamayacağı hikmetler olduğunu bilmek duânın en önemli edeplerinden biridir.

“ Sen benim gibi birisini ararsan, kum sayısınca çokça bulursun. Ama, ben seni çiralarla arasam da bulamam.

Ancak sana secde ettiğim zamandır ki, kendimde bir varlık bulurum. Var olduğumu anlarım.

Sevgilim, sana secde etmek imkanını bulmam duâlarımın kabul edilişindendir. :

Bana; "Herkesi gönlünden çıkar at! Gönlünü cihan halkından yıka, temizle!" demiştin.

Gönlümü nasıl yıkayayım? Ayrılık ateşin bende su bıraktı mı?

Senin yolunda hiç olmakta, can feda etmekte benim gibisi az bulunur. Seni sevmekte yanık gönüllüyüm. Göz yaşlarımla ise bulut gibiyim.

Seher vaktinde sabah şarabım sensin. Seferde başarımla sendendir. Benim için cennet gibisin. İbadetlerimin sevabı da sensin.”¹⁸⁹

Mevlâna, kendisini hiçlik denizinden bir damla olarak görmekte, sevgilisinin kendisi gibi birçok damlayı bulabileceğini söylemekte fakat kendisinin sevgilisi gibi eşi, benzeri bulunmayan, ortaksız ve tüm noksanlıklardan münezzeh bir varlığı bulamayacağını dile getirmektedir. Bunun için sevgilisinin Mevlâna'yı değil, Mevlâna'nın sevgilisini kaybetmemek için muhteris davranması ve gereken bütün kurallar bütününe riayet etmesi gerekir. Ayrıca Mevlâna duâlarının kabul edildiğini secde ettiğinde anladığını söylemiştir. Çünkü onun duâsı Rabbiyle buluşmaktır. Secdede Rabbiyle buluştuğunu bilen Mevlâna bunun için ibadetlerine azami ölçüde ehemmiyet vermiş, bu buluşmalardan aldığı keyifle kendinden geçerek hikmeti ve mânâsı derin sözler söylemiştir. Allah'tan beklediği mükâfatın

¹⁸⁹ Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*, 2/326.

sadece yaratıcıyla buluşmak olduğunu ifade eden Mevlâna, hakikati müşahede etmek için niyazlarda bulunmuştur. Sevgilisinden ayrı kalmanın kendisini eritip bitirdiğini ifade eden Mevlâna'nın; ölümü düğün gecesı olarak nitelendirmesi böylece anlaşılabilir olmaktadır.

“Nasıl ki, duâ etmek bizden, kabul etmek de Sen'den ise, duâlarımızı, Yasîn soyundan gelenlerin duâlarına kat!

Allah'ım! Nasıl ki, bizim işimiz az bir ihsanda bulunmak, Sen'in şanın da azı çok görüp beğenmekse, lütfet de, bize o çeşit yardımda bulun! Yani, azımızı çok olarak kabul buyur! Allah'ım! Bizi, nefsanî arzulardan, bedenimize ait isteklerden, şehvet ve hiddetten kurtar, akıl ve vicdan âlemine ulaştır! Bizi, asıl vatanımız olmayan şu dünyadan al, ötelere, yücelere götür!”¹⁹⁰

Mevlâna, Allah'tan duâlarını Yâsîn soyundan gelenlerin duâlarının arasına katmasını dilemiştir. Yâsîn soyuyla kastedilen Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun mübarek soyudur. Duâsına tevessül katmış ve isteklerini araya peygamber ve soyunu katarak istemiştir. Ayrıca Mevlâna Allah'ın rahmetine sığınarak işlediği ameller ve ettiği ibadetlerle onun cemâliyle müşerref olamayacağını bildiğini ifade etmiş, O'ndan yapılan az bir ibadetin mükâfatını çok olarak vermesini istemiştir. Şehvet ve hiddet gibi nefsin hastalıklarından kurtulup dünyadan ayağını kesmek maksadı taşıyan Mevlâna, kendisini bu hastalıklardan berî kılması ve hapsoldüğü madde âleminden kurtarıp yüceler yücesi mânâ âlemine çekmesi için Allah'a yalvarmıştır. Divân-ı Kebîr'de geçen dizelerin birçoğunun Şems'in ateşi etkisiyle yazıldığı göz önüne alındığında burada geçen beyitlerin daima aşk ve vuslat ifade etmesi oldukça doğal gözükmetedir.

“Bu nefisle savaşmak ne zor, ne şaşılacak iştir!” diye tembel tembel oturuyorsun! Nefisle savaşmayarak aşk hevasına uymadığın için asıl şaşılacak kişi, sen olmuştun!

Senin varlığının gecesinde gizlenmiş, pusuya girmiş öyle parlak bir ay varken, gece yarısı kalkıp ne diye duâya koyulmaz, yalvarıp yakarmazsın?

Benim şarabım aşk ateşidir; hem de, bu şarabı Hakk lütfetmekte, sunmaktadır! Canını böyle bir ateşe odun etmediğin için yaşayış sana haram olsun!”¹⁹¹

Mevlâna, nefisle savaşmayı ve aşk yolunda kendisini feda etmeyi sevmiş, etrafında bulunan kimselerin de sevmesini istemiştir. Fakat Mevlâna'nın durumu dizelerinden de anlaşılacağı üzere biraz farklıdır. O gece yarısı gibi kapkaranlık olarak tanımladığı dünyanın ancak sevgilinin emriyle doğacak ayın ışığıyla aydınlanacağı bilgisine vakıf bir kimsedir.

¹⁹⁰ Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*, 3/7.

¹⁹¹ Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*, 3/368.

Ayrıca hakikati ayın on dördü gibi parlak görebilmektedir. Bu husus onu daha fazla duâ etmeye teşvik etmiş her geçen gün kalbinde büyüyen aşk ateşini harlamıştır. İnsanlardan bunu beklemesinin nedeni, onların da gördüğü hakikati görmelerini istemesi ve bununla beraber nefsin hilelerinden kurtulup ibadet ve itaate yönelmelerini dilemesindendir. Mevlâna'nın öğretilerine dikkat kesilen ve yaşamaya çalışan kimseler, eğer yollarında sağlam oldukları iddiasında bulunuyorlarsa Mevlâna'nın, ibadet ve duâ edilmeden, Rabb'e uyulmadan yaşanan hayatı haram olarak değerlendirdiği bilgisini gözden kaçırmamaları gerektiği kanaatindeyiz.

4.3. *Fîhi mâ fîh*

Fîhi mâ fîh eserinde geçen bazı hikâyelerden “duâ” ile alakalı kesitleri incelemenin, Mevlâna'nın duâ anlayışı hususunda konu bütünlüğü sağlayacağı için elzem olduğu kanaatindeyiz. Bu kanaatimizden yola çıkarak efradını câmî ağyârını mânî olacak şekilde 10, 13 ve 15. bölümlerde geçen nasihat ve hikâyelerde duâ ile alakalı olan hususları konumuza uygun şekilde ele alıp incelemeye çalışacağız.

“Hani anlatırlar ya, Yüce Allah, a kulum buyurur; duâyâ koyulup feryâda başladın mı isteğini tez yerine getirirdim; fakat senin ah etmen, feryât etmen, hoşuma gidiyor; onun için geciktiriyor, duânı tez kabul etmiyorum; fazla feryât etmeni istiyorum; çünkü sesin, feryâdın hoşuma gidiyor. Meselâ bir adamın kapısına iki yoksul gelse, birisi, sevilir, istenir biri olsa, öbürü de hiç hoş gitmez biri bulunsa ev sahibi, kölesine, tez, durup dinlenmeden o hoşuma gitmeyen herife bir ekmek parçası ver de çekilip gitsin der. Sevileneyse vaatlerde bulunur; daha ekmek pişmedi, dayan da ekmek pişsin der.”¹⁹²

Mevlâna bazen duâların geç kabul edilmesinin arkasındaki hikmeti anlatmak istemiştir. Ona göre Allah'ın duâlara bazen tam vaktinde bazen de geç icabet etmesinin birtakım nedenleri vardır. Hatta duâlara hemen edilen icabet Mevlâna'yı endişelendirmiş, böyle durumlarda kendi isteğinin meşruluğunu sorgulamıştır. Allah'ın kulunun duâlarına geç icabet etmesinin nedeni, kulunun feryadını ve kendisine yakarmasını sevdiği, onun kendisiyle secdede ya da duâ anında daha fazla buluşmasını istediği içindir. Aşk nazarıyla olaylara bakan sûfilerin bu tür çıkarımları oldukça nahif ve anlamlıdır. Sonuç olarak mülk de mülkün tasarrufu tamamen O'na aittir. Sûfiler de bu olayın farkında olmalarının yanında bazen geç icabet edilen veya hiç icabet edilmeyen bir dua karşısında konuyu naza dökmüşler ve kendilerini nazik bir biçimde avutmuşlardır. Mevlâna'nın hem şiirlerinden hem hikâyelerinden anlaşılması gereken hikmetler oldukça derin olmakla beraber gerçek anlamda

¹⁹² Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Ahmed Avni Konuk (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 31.

âşık olmayan birisinin bunları anlaması da zordur. İncelediğimiz beyitler ve hikâyeler sonucunda oluşan kanaatimiz odur ki, Mevlâna'yı tam anlamıyla anlayabilmek için Mevlâna olmak ya da en azından onun yaşadığı hayatı örnek almak ve yoluna ittiba etmek gerekir. Nitekim "bizi bizimle biz olanlar anlar ancak" denilmiştir.

*"Yâ Rabbi derler, o ne haldi ki dosdoğru bir özle o zindanın bucağından seni çağırıyorduk; bin kere, bıkmadan-usanmadan "Kul hüvallahü" okuyup duâ ediyorduk; dileklerimizi verdin, şimdi zindandan dışardayız amma zindandayken nasıl muhtaçsak gene muhtacız sana; bizi şu karanlık dünya zindanından da kurtar; peygamberlerin ışıklı dünyasına ulaştır.. Şimdi zindandan dışardayız, derdimiz yok; neden o öz doğruluğu yok bizde; neden o doğruluk gelmiyor bize? Acaba fayda eder mi, etmez mi diye binlerce hayâller, binlerce kuruntular kurmadayız; bu hayâlin, bu kuruntunun tesiri de binlerce usanç veriyor; nerde hayâlleri yakıp yandıran o kesin inanç? Allah, cevap verir de buyurur ki: "Düşmanımı, düşmanınızı dost tutmayın" demiştim ya; sizin hayvanî nefsinizdir; size de düşmandır o, bana da. Bu düşmanı, daima savaşıma zindanında hapsedin. Çünkü o zindanda oldukça, belâlara düştükçe, zahmetlere uğradıkça senin öz doğruluğun yüz gösterir, kuvvetlenir. Bin kere sinamışındır; diş ağrısından, baş ağrısından, baş korkusundan öz doğruluğu beliriyor sende; peki, ne diye bedenine rahatlık verme kaydındasın; ne diye onu besleyip geliştirmeye koyulmuşsun? Bu ip-ucunu unutmayın; boyuna nefsi, dileğine erişmemiş bir halde tutun da ölümsüz dileğe ulaşın, karanlıklar zindanından kurtulun. "Nefsi, dileğinden alıkoyanın yurdu, gerçekten de cennettir." "*¹⁹³

Mevlâna bu pasajda oldukça anlamlı mesajlar vermektedir. İnsanın doğasında bulunan hayvanî nefsin onu nasıl alt mertebelere çektiğini ve önünde ne denli büyük bir engel teşkil ettiğini anlatmak isteyen Mevlâna, kulun bir derdinden Allah'ın lütfuyla kurtulduktan sonra da O'nun rahmet ve inayetini talep etmeye devam etmesini, bedenini rahatlığa alıştırıp nefsinin azdıracak derecede riyazetten uzak kalmamasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Beyitlerde de ifade edildiği üzere nefis hem insanın hem de Allah'ın kanun ve hükümlerinin en büyük düşmanıdır. Bu düşmanı karanlık bir zindana hapsedmek ancak duâ ve yakarışlarla Allah'ın rahmetine sığınarak ve ona istediği dünyalık lezzetleri vermemekle mümkün olur. Ayrıca kulun belalar karşısında mücadele etmesi ve çilelere göğüs germesi, onun hakikati müşahade edip doğruluktan ayrılmamasına neden olur. Mevlâna'nın anlattığı hususlar hem duâ ve yakarışın önemini hem de riyazet sisteminin mantığını öz bir şekilde ortaya koyması bakımından oldukça kıymetlidir. Kişi, dilekleri yerine geldiği zaman rahatlar ve mücadeleden

¹⁹³ Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, 50, 51.

uzak kalır. Dileği yerine gelir ama gelmeden önce yaptığı mücadelelerde hissettiği doğruluk ve hakikati kaybeder. Çünkü nefis rahatlığı sever ve rahatlık ortamında büyür. Büyüdükçe de insanın hakikati müşahade etmesi karşısında en büyük perde olur. Bu perdeyi tamamen yırtmak ve parçalamak mümkün değildir ama açık tutabilmek riyazetle, ibadetle ve samimi bir şekilde Allah’a duâ etmekle mümkündür.

“Gönülleri kırık, kendileri arık, güçsüz-kuvvetsiz bir haldeyken Allah onlara yardım etti, yalvarışlarını kabul etti. Şimdiyse ululandılar, kuvvetlendiler; onların, kendi güçleriyle-kendi kuvvetleriyle değil, Allah yardımıyla üst olduklarını, dünyayı o yüzden zaptettiklerini bilsinler diye Yüce Allah, halk zayıf bile olsa gene de onları kahreder.”¹⁹⁴

Mevlâna, Allah’a yalvarmakla elde edilen nimetlerin şükrünü eda etmeye devam etmenin ne kadar mühim olduğundan bahsetmiştir. Kul, istedikleri yerine geldikten ve yakarışlarına icabet edildikten sonra bunları unutmakta, elde ettiği iyilik, güzellik ve zenginlikleri kendinden bilip kibirlenmeye başlamaktadır. Böyle bir senaryoda ya bu kibri iyice artsın ve azgınlaşmaya devam etsin ve böylelikle azabı şiddetlensin diye Allah, onun zenginliğini arttırmaya devam eder ya da Allah, kuluna kulluğunu hatırlatmak ve kibrini yerle bir etmek için ihsan ettiği tüm lütuflardan onu mahrum bırakır. Bu seçeneklere ve bu seçeneklerin sonucunda gelecek azaba mahkum olmamak için, meydana gelen her iyi ve güzel işin Allah’tan geldiğini bilmek, Allah’ın lütfuyla bahşettiği zenginlik ve nimetlere şükredip kibirlenmemek elzemdir. Mevlâna da anlatımıyla bu hususu hatırlatmak istemiştir. Bugün tüm dünyaya mâl olmuş bir değer olan Mevlâna’yı herkes kendi anlayış ve kapasitesince idrak etmektedir. Veyahut kendi ideolojisine evirmek için Mevlâna’nın beyitlerinden veya eserlerinden alıntılar yapmaktadır. Mevlâna bunları henüz Mesnevî’nin başında, ilk onsekiz beytin altıncısında tespit etmiştir:

*“Pek çoktur beni zannınca seven,
Gerçek dost bendeki sırra eren”¹⁹⁵*

Ayrıca Mevlâna, yaşadığı dönemde Hristiyanlara İsa’nın, (a.s.) Musevilere Musa’nın (a.s.) hakikatini tanıtmış; bunun sonucunda İslâm olup inansalar da İslâm olmayıp dini inanışlarında kalsalar da hepsi Mevlâna’ya saygı duymuş, O’nu sahiplenmiştir. Hatta Mevlâna dâr-ı bekâya irtihal edip sevgiliye kavuştuğu gün cenazesine şehirdeki tüm Hristiyan ve Museviler’de gelmiş; sizin ne işiniz var burada diye tepki gösteren Müslümanlara “O bize Musa’nın ve İsa’nın hakikatini tanıttı; O bizim de Mevlâna’mız” demişlerdir. Bugün Batı’da

¹⁹⁴ Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, 55.

¹⁹⁵ Rûmî, *Mesnevî*, I, 39/6b.

ve Doğu'da çok farklı dini inanışa sahip olanlar bile kendi içlerinde bulunan hakikatlerden haber verdiği için Mevlâna'ya sahip çıkmaktadırlar. Bunlardan samimiyetle Mevlâna'yı araştıranlar, gayretlerinde ciddi olanlar Muhammedî yol olan İslâm ile müşerref olmakta, diğerleri ise büyük bir Hümanist diyerek Mevlâna'nın sözlerini kendi inanışlarına göre kullanmaktadırlar. Hâlbuki Mesnevî'yi bir kez ciddiyetle ele alıp okuyanlar *Mesnevî*'nin, Kur'an'ın hakikat sırlarını mübâlağalı bir şekilde açıklayan *Keşşâfu'l-Kur'an* olduğunu görürler. *Mesnevî* için Pakistan'ın ünlü düşünürlerinden Muhammed İkbal, "*Mesnevî, Farsça Kur'an sayılır.*"¹⁹⁶ demiştir. Gerçekten de *Mesnevî* pek çok beytinde Kur'anâyatlerini konu eder. O, beyitleri içerisinde ya âyetleriaynen alıp zikreder yâhutmânen aktarır. Kur'an'da işlenen konular, anlatılan kıssalar *Mesnevî*'nin ana konularını oluşturur. Çoğu zaman da Mevlâna, anlattıklarını Kur'anâyatleriyle temellendirir, Kur'an'danilhâm alarak söyler. Mesnevî'de Kur'an âyetleri, Kur'an konuları bütünüyle ve tefsîr ilmine göre ele alınmamıştır, yine onda Kur'an'da olmayan konu ve anlatımlar yer almıştır. Konusu, din ve dînin üç temeli olan *amel/şeriat*, *hâl/tarikat* ve *hakikat* olarak özetlenebilen Mesnevî hikâyelerinin yaklaşık 950 başlığının elliden fazlası âyet, bir o kadarı da hadislerden oluşur.¹⁹⁷ Mesnevî'de lâfzen veya meâlen geçen âyetlerin sayısı yedi yüz kadardır. İşâret ve telmih yoluyla geçen âyetlerle bu sayı bin beş yüzü bulur.¹⁹⁸ Bu ise Kur'an'ın dörtte birine tekabül eder.

Mevlâna eserlerinin, Kur'an'ı anlayarak, ondan etkilenerek ve gereklerini yerine getirerek okunması üzerinde ısrarla durmuştur. *Fîhi mâ fîh* eserinde o şunları söyler: "*Bir okuyucu Kur'an'ı doğru okuyor. Evet, Kur'an'ın sûretini doğru okuyor, fakat mânâsından haberi yok. Esâsen onun gerçek mânâsı kendisine anlatılmış olsa, kabûl etmez, yine körü körüne okur... Meselâ cevizlerle oynayan çocuklara, ceviz içi yâhut ceviz yağı verdiğiniz zaman onu almazlar. Çünkü onlara göre ceviz, elinize aldığınız zaman hışır hışır ses çıkarır. Oysa ceviz içi ve yağının ne sesi ne de hışırtısı vardır... Rivâyete göre Peygamber zamânında ashabtan her kim yarım veya bir sûre öğrense, ona büyük adam derler ve onu parmakla gösterirlerdi. Çünkü onlar Kur'an'ı adetâ yerler/iyice hazmederlerdi. Bir veya yarım batman ekmek yemek hakikaten güç bir iştir. Fakat ağızlarına alıp, çiğneyip çiğneyip atarlarsa, bu şekilde yüz bin merkep yükü ekmek yenebilir. Nitekim Peygamber (sav), 'Nice Kur'an okuyucusu vardır ki Kur'an ona lânet eder' buyurmamış mıdır? İşte bu, Kur'an'ı okuduğu halde mânâsını bilmeyen kimse hakkında söylenmiştir. Fakat böyle olmasa da yine iyidir.*"¹⁹⁹

¹⁹⁶ Can, *Mevlâna'nın Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, 374.

¹⁹⁷ Ceyhan, "Mesnevî", 29/328.

¹⁹⁸ Hüseyin Güllüce, *Kur'an Tefsiri Açısından Mesnevi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998), 61.

¹⁹⁹ Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, 128, 129.

İslâm'ın temel kaynaklarından beslenen, Kur'ân ve Sünnet'le kendini, gönlünü, söz ve eylemlerini inşâ eden Mevlâna, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde anlaşılması ve hayâta geçirilmesi için çırpınmış ve bunun için de eserlerinde hayâtın içerisinde seçtiği pek çok örnek, temsîl, hikmetli söz ve hikâyeyi anlatmıştır. O, on binlerce beyti bunun için söylemiştir. Bunu yaparken onun öncelikli derdi şiir söylemek değildir ve o ilim için ilim, sanat için sanat yapanlardan da değildir. İnsanlık sevdâlısı bir gönül adamı olarak onun yegâne arzûsu gönülleri fethetmek, dost kazanmak, güzel insanları inşâ etmek ve böylece Hakk'ın rızâsına ermektir. Nitekim o, düşmanlarına bile dost kalabilen dost insan olmuştur.

Mevlâna'yı inşâ ve ihyâ eden Kur'ân ve Sünnet olduğu gibi, onun eserlerinin harcı da yine aynı kaynaklar olmuştur. Onun için o, binlerce sayfa tutan şiirlerini Kur'ân'ın mesajını anlaşılır kılmak için terennüm etmiştir.

Tezimize Mevlâna'nın kendi mersiyesi olan, ama herkese bir şeyler söyleyen hikmetli sözleriyle son verelim:

*“Biz gittik, kalanlar sağ olsun, hoşça kalsınlar. Doğan mutlakâ ölür. O kadar koşmayın, o kadar yorulmayın, şu yerin altında çirak ne olmuşsa, usta da o olmuştur... Gideceğin yerde yalnız kalmayı istemiyorsan, hayırdan, iyilikten, ibâdetten evlâdın olsun...”*²⁰⁰

*“Vefâtımızdan sonra bizim türbemizi yerde arama! Bizim mezârımızâriflerin gönlüdür.”*²⁰¹

*“Zâten görünen şu maddî cismimiz, bedenimiz fânîdir. Sonunda toprak altına gitmek için yaratılmıştır. Fakat mânevî yönümüz, sonsuzluğa kadar ebediyyen neşeli bir halde yaşayacaktır.”*²⁰²

Mevlâna'ya ve bütüncül bir yaklaşımla o büyük İslâm âlimini doğru anlayan ve onun mesajını yaşayıp yaşatanlara selâm olsun.

²⁰⁰ Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), 2/692.

²⁰¹ Tahir Büyükkörükçü, *Mevlâna ve Mesnevi Gözüyle Peygamber Efendimiz* (İstanbul: Çağaloğlu Kitabevi, 1963), 110.

²⁰² Rûmî, *Mesnevî*, IV, 878/4871b.

SONUÇ

Hayat hikâyesinden de anlaşılacağı üzere Mevlâna, ilmin etrafını sarmaşık gibi sardığı bir evde dünyaya gelmiş ve çocukluk çağından yetişkinliğine kadar âlim şahısların sohbetleri, nasihatleri ve eserleriyle haşır neşir olmuştur. Keskin zekâsı ve sahip olduğu muhakeme gücü nedeniyle kendini dönemini aşmış ve yaptığı doğru tespitler, sosyolojik okumalar sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır. İslâm âlimleri tıpkı peygamberler gibi dönemlerinde yaşayan toplumların ilgi alanlarıyla halkı irşad etme yolunu tutarlar. Mevlâna da kendi döneminde ön planda olan edebiyat anlayışı çerçevesinde bir irşad metodu tutmuş kaleme aldığı eserleriyle hakikat lemalarını insanlara göstermeyi hedeflemiştir. Özellikle son yüzyıllarda evrensel bir şahsiyet ve fikir adamı hâline dönüştürülen Mevlâna bunu yaparken, eserlerinde, vaazlarında ve fiili uygulamalarında ona baktığımız zaman ne anlamamız gerektiğini aslında açıkça ifade etmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi o, Kur'ân-ı Kerîm ve Muhammed'in (s.a.v.) yoluna ittiba etmekten başka bir amaç gütmemiş, hayatını şeriat çerçevesinde yaşamış, şeriatin olmadığı tarikat ve hakikatten uzak durmuştur. Bugün yapılan Mevlâna okumalarından onun, şeriate muhalif bir âlim olarak gözükmesi kanaatimizce mümkün olmamakla beraber bu yöndeki yanlış algının temel sebebinin “sözleri bağlamından kopararak inceleme” adını verebileceğimiz müzmin bir hastalıktan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Duâlarından hareketle çizmek istediğimiz Mevlâna portresi, onun şeriat çerçevesinde yaşamış, sınırlarını bilen, tasavvuf ehli, Allah'a ulaştırarak tariklerden aşk yolunu seçmiş ve bu bağlamda yaşayıp bu bağlamda nasihat etmiş bir âlim portresidir. Duâlarında daima yaratıcıya olan aşkını ve onun elçisine (s.a.v.) olan sevgisini, muhabbetini dile getiren Mevlâna'yı bunlardan başka bir tarafa çekmek, gereksiz bir gayret anlamsız bir düşüncedir. Mevlâna'nın hiçbir sözü, onun türbesine dilek havuzu yapmaya, onu anarken semâ ile alakasız şekillerde raks edip şarap içmeye, onun öğretilerini takip ettiğini iddia ederek kadın ve erkek aralarında olması zorunlu mahrem sınırlarını çiğnemeye, onun Peygamber'den daha üst bir anlayış sahibi olduğunu söyleyebilmeye imkân vermemektedir. Mevlâna “insan” dediğimiz ünsiyet/yakınlık kurabilen eşref-i mahlûkatı ele alırken onu dar kalıplar içine sokmadan, olabildiğince geniş bir perspektifte, Kur'ân, hadis ve kendisinden önce oluşmuş sûfi terminolojiye bağlı olarak, öznel müşahedeleriyle incelemiştir. Mevlâna insana değer verir fakat verdiği bu değer, insanın insan olmasından kaynaklı değil, Allah'ın yarattığı eşsiz bir varlık olması hasebiyledir. O, vahdet-i vücud veya şuhûd görüşlerinden ne kadar etkilenmiştir bu tartışılır ama tevhid düşüncesi ekseninde gördüğü her varlıkta sevgilisi olarak nitelendirdiği yaratıcının harikulade nüvelerini müşahade ettiğini söylemek kanaatimizce

yanlış olmayacaktır. “Ne olursan ol, yine gel” öğretisini oluştururken -ki bu sözün Mevlâna'ya ait olduğu tartışmalıdır- Mevlâna'nın kastettiği şeyin; eşcinsel, alkolik, sapık, İslâm düşmanı, ateist, deist, agnostik vs. ol yine de gel, anlamını taşımadığının aşikâr olduğu düşüncesindeyiz. Mevlâna elbette böyle insanlara dergâhının ve gönlünün kapılarını açar fakat söz konusu insanlar geldikten sonra şariat çerçevesine girmeli, tarikat kapısının gerekliliklerini yerine getirerek onun belirlediği kurallar bütününe riayet etmelidir. Yoksa oldukları gibi gelip, raks edip hiçbir değişiklik göstermeden geri dönmeleri, Mevlâna'nın kastının dışında kalmakta ve onun anlaşılmadığını ortaya koymaktadır. Her sene Şeb-i Arus törenlerinde şahit olduğumuz sahneler maalesef bu kanaatimizi güçlendirmekte ve okuyucuların bize hak verme ihtimalini arttırmaktadır.

Sûfiler genelinde ve Mevlâna özelinde tasavvuf erbabının dünyaya bakışı zühd ve fakr eksenlidir. Onlar, dünyanın geçici bir hayattan ibaret olduğunu, Allah'a ulaşmak için önlerinde duran en büyük set olduğunu düşünürler. Bu set iki manaya gelir. Dünya, kişiyle Allah ile arasına giren bir settir. Dünya, kişinin Allah'a ulaşmasını engelleyen bir settir. İlk setimiz de dünyalık meşgalelerin Allah'ın emir ve yasaklarına itaat etmenin önünde durduğu ve barındırdığı tüm güzelliklerle insanı içine çekmeye çalıştığı sonucu çıkarken ikinci sette, dünyanın, yaratıcıyı bir sevgili olarak görüp O'na itaat etmekten geri durmayan ve bir an evvel sevgilisine ulaşma hasreti çekip vuslatı bekleyen mümin kul için geçilmesi gereken bir basamak olduğu sonucu çıkar. Fakat iki türlü de dünya hayatı insan ile Allah arasına çekilmiş bir settir. Mevlâna müşahede ettiği hakikatle birlikte söz konusu iki seti de yıkmış, dünyaya yeteri kadar kıymet vermiş ve ölüm gününü, düğün günü olarak isimlendirme bilincine erişmiştir. Bir yandan şariatın gerekliliklerini yerine getirirken bir yandan da hakikati müşahade etmeye devam edebilmek amacıyla, geliştirdiği riyazetlere, evrâd ve ezkâra devam etmiş ve kendisini takip eden kimseleri de bu yola davet etmiştir. Duâlarından anlaşılacağı üzere Mevlâna, “iman” bahsinin (Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, kaza ve kadere, ahiret gününe) gerektirdiği tüm hususlara tahkik boyutunda iman etmiş, “İslâm” bahsinin (Kelime-i şahadet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek) gerektirdiği hususları en güzel şekilde yerine getirmeye gayret göstermiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan “ihسان” bahsininse gerekliliklerini yerine getirmek kişiden kişiye göre değişir. Malum olduğu üzere kişiyi Allah'a ulaştıracak olan yollar mahlûkatın sayıları adedince. Mevlâna bu yollardan birisine intisap etmiş ve Allah'a O'nu görüyormuşçasına ibadet etme şuurunu kazanmıştır. Söylediği bütün hikmetli sözler, yazdığı derin anlamlar barındıran beyitler hep bu şuur çerçevesinde geliştiği için Mevlâna'yı tam anlamıyla anlamak anladığımız kadarıyla mümkün gözükmemektedir. Bu hususta kişiler Mevlâna ve onun gibi

diğer sūfî müellifleri incelerken kapasiteleri kadar yorum yapabilme istidadına sahiptir. *Mesnevî* eserine yapılan şerhlerin birbirinden farklılaşması da bundan kaynaklanmaktadır. Fakat, onu anlarken ya da anlamaya çalışırken kişinin onun sıkı sıkıya bağlı olduğu temel kaynakları görmezden gelmesi veya görmezden gelmek için çaba sarfetmesi, onun şahsına yapacağı çeşitli iftiraların zeminini hazırlamasına, onu beslediği kaynaktan kopartarak susuzluktan öldürme gayreti içerisine girmesine yardımcı olmaktadır. Oysa bizim tamamen objektif olamasak bile yine de bir muhip, mürid değil araştırmacı gözüyle incelediğimiz Mevlâna'nın en temel iki kaynağı Kur'ân ve sünnettir.

İncelememiz ışığında anlaşıldığı üzere, Mevlâna İslâm'a ve tasavvuf geleneğine bağlı kalarak, gönlünü sevgilisinin tecelligâhı olarak kabul etmiş ve onun yerleşeceği mekânı tüm kirlerden arındırmak için şeriat-tarikat birlikteliğiyle hareket etmiştir. Evvela, içinde yetiştiği ortamda öğrendiği terbiye usullerine ek olarak kendi geliştirdiği bir takım riyazet ve terbiye metotlarıyla nefsini eğitmeye, şeytan ve nefis birlikteliğiyle ruhunu etkileyen kötülüklerin kaynağını kurutmaya sonrasında da tasfiye edilen kalbi hükümdar kılmaya uğraşmıştır. Bütün bunları yaparken Kur'ân-ı Kerîm-i esas olarak belirlemiş ve onun dostluğunu şerefli sayarak tüm yaşamını Kur'ân ahlakı üzerine düzenlemiştir. Mevlâna, kalbini kötülüklerden arındırırken ve nefsinin azgınlıklarını dizginlerken “aşk” yolunu esas tutmuş, mücadelesinde kendisine yardımcı olmasını dilediği Refik-i A'lâ'yı sevgilisi olarak görmüştür. Bilindiği üzere, insana yaşam mücadelesinde güç veren, onu motive eden ve düştüğü zaman yerden kaldıran yegâne kavram aşktır. İçerisinde aşk barındırmayan gönül ölü, ruh ise nefsin esiridir. Yaratıcıya olan aşkıyla benlik elbisesinden sıyrılan Mevlâna, geriye bıraktığı eserleriyle vefatının 750. yıldönümünde bile insanları irşad etmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Akpınar, Ali. “Mevlâna’nın İbadet Anlayışı/Mevlâna’nın İbadeti Mana ve Şekil Bütünlüğü İçerisinde Ele Alması”. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2007.

Anbarcıoğlu, Meliha. “Sultanı’l-Ulema Baha’eddin Veled’in Hayatı, Eseri ve Düşünceleri”. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1986.

Arpanguş, Sâfi. “Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273)”. *İstem* 10 (2007).

Ayvaz, Muzaffer. *Mevlâna Celâleddîn Rûmî’nin Ahlâk Öğretisi*. izmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Bardakçı, Mehmet Necmeddin. “Mevlâna’nın Tasavvufi Düşüncesinin Kaynakları”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 19 (2007).

Bulut, Zeynep Ulviye. *Mevlâna Rubâîlerinin Feridüddin Attâr’ın Mantıku’t Tayr’ındaki Tasavvufî Mertebelere Göre İncelenmesi*. Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Büyükkörükçü, Tahir. *Mevlâna ve Mesnevi Gözüyle Peygamber Efendimiz*. İstanbul: Çağaloğlu Kitabevi, 1963.

Can, Şefik. *Mevlâna’nın Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2006.

Ceyhan, Semih. “Mesnevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Ceyhan, Semih. “Selâhaddîn-i Zerkûb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Ceyhan, Semih. “Seyyid Burhâneddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Ceyhan, Semih. “Şems-i Tebrîzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 38. İstanbul, 2010.

Çelebî, Celâleddin M. Bâkır - Top, Hüseyin. *Hazret-i Mevlâna’nın Mübârek Duâları*. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 3. Basım, 1995.

Çetinkaya, Bayram Ali. “‘Benlik Duvarından Kerpiç Koparmak’ Şems-Mevlâna Dostluğu (Benliğin Kaybolduğu Dostluk)”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 14 (2005).

Demir, Osman. “Yakîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Demirci, Mehmet. “Fîhi Mâ Fîh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 13. TDV Yayınları, 1996.

Demirli, Ekrem. “İbnü’l-Arabî ve Mevlâna Arasındaki Bazı Ortak Kavramlar”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2007).

Eflâkî, Ahmet. *Ariflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. 4 Cilt. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.

Fürûzanfer, Bedüzzamam. *Mevlâna Celâleddin*. çev. Feridun Nafiz Uzluk. Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2005.

Gazzâlî, Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muḥammed b. Muḥammed el-. *Mi’yârül’l İlim: İlimin Ölçütü*. çev. Ali Durusoy. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

Gökçe, Cüneyt. “Mevlâna’da Peygamber Sevgisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2007).

Güllüce, Hüseyin. *Kur’ân Tefsiri Açısından Mesnevi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.

Kur’ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Hidayetoğlu, Selahaddin. *Mevlâna Muhammed Celâleddin-i Rûmî*. Konya: Konya Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2005.

Hücvîrî, Ebü’l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî el-. *Keşfu’l-mahcûb: Hakikat Bilgisi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 1996.

İbn Mâce, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. Yezîd el-Ḳazvînî. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Muḥammed Fuâd ‘Abdulbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru ‘İhyâ’i’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, ts.

İbn Sa’d, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. Sa’d b. Menî’. *eṭ-Ṭabaḳātu’l-Kubrâ*. thk. İḥsân ‘Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdir, 1388/1968.

Kılıç, Cevdet - Arslan, Hilal. “İslâm Düşüncesinde Aşk Metafiziği (İbn Sînâ ve Mevlâna’da Aşk Felsefeleri)”. *e-Journal of New World Sciences Academy* 2/4 (2007).

Konuk, Ahmed Avni. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. 13 Cilt. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012.

Küçükbeziç, Yağmur. “Mevlâna’nın Hoşgörü Felsefesi ve İletişim”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30 (2013).

Lewis, Franklin D. *Mevlâna, Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*. çev. Gül Çağalı Güven - Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010.

Lewis, Franklin D. “Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî”. çev. Osman Nuri Küçük. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2009).

Macit, Muhsin. “Münâcât”. C. 31. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Mevlevî, Tâhirü’l. *Mesnevî Şerhi*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2. Basım, 2017.

Muslim, Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Şaḥîhu Muslim*. thk. Muḥammed Zuheyr en-Nâsır. 8 Cilt. Cidde; Beyrut: Dâru'l-Minhâc; Dâru Tāvķi'n-Necât, 1433.

Öngören, Reşat. “Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Öngören, Reşat. “Prof. Dr. Reşat Öngören İle Söyleşi”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* Mevlâna'ya Armağan Sayısı (2007).

Özmen, Ahmet. “Sultan Veled Divanı'nda Şeyh Selâhaddîn-i Zerkûb'a Yönelik Methiyeler”. *Doğu Araştırmaları Dergisi* 2/26 (2022).

Rûmî, Mevlâna Celâleddîn-i. *Dîvân-ı Kebîr*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Rûmî, Mevlâna Celâleddîn-i. *Dîvân-ı Kebîr: Seçmeler*. çev. Şefik Can. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.

Rûmî, Mevlâna Celâleddîn-i. *Fîhi Mâ Fîh*. çev. Ahmed Avni Konuk. İstanbul: İz Yayıncılık, 12. Basım, 2020.

Rûmî, Mevlâna Celâleddîn-i. *Mecâlis-i Seb'a*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Kent Basımevi, 2. Basım, 1994.

Rûmî, Mevlâna Celâleddîn-i. *Mesnevî*. çev. Adnan Karaismailoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 7. Basım, 2009.

Rûmî, Mevlâna Celâleddîn-i. *Rubâîler*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. Konya: Şahap Kitabevi, 1963.

Sayın, Esmâ. “Tasavvuf ve Psikoloji Açısından Duânın Terapik Etkileri”. *Batman University Journal of Life Sciences/Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012).

Saylan, Betül. “Mevlâna'nın Göç Kervanı: Mevlâna Üzerinde Ferîdüddîn Attâr Etkisi”. *Akademik Dergisi* 3 (2017).

Serrâc, Ebû Nasr es-. *el-Lüma': İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.

Sevgi, H. Ahmet. “Hüsâmeddin Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Sipehsâlâr, Mecdüddîn Ferîdûn b. Ahmed-i. *Mevlâna ve Etrafındakiler*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2011.

Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye el-Kureşî el-Bekrî es-. *Avârifü'l-maârif*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 7. Basım, 2010.

Şahin Aynur, Hatice. “Kulluk Bilinci İnşasında Duâ Değerinin Rolü”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.

Şahinoğlu, M. Nazif. “Bahâeddin Velel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 4, 1991.

Şahinoğlu, M. Nazif. “Ferîdüddin Attâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Şimşekler, Nuri. “Mevlâna’nın Hocası Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî, Eseri ve Bibliyografya Denemesi”. *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 41 (2022).

Tatcı, Mustafa. “Yûnus Emre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul: TDV Yayınları, ts.

Tosun, Necdet. “Sır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Tunç, Cihad. “İslâm Dininde Zikir ve Duâ”. *Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1988).

Tunçbilek, Hüseyin. “Mevlâna’da Vahdet-i Vücûd Telâkkisi”. *Hitit Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2007).

Tûsî, Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-. *el-Münkız Mine’-d-dalâl: Hakikat Arayışı*. çev. Abdurrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları, 1. Basım, 2016.

Tümbül Yıldırım, Sıdika. *Mevlâna’ya Göre İbadetlerin Tasavvufî Anlamı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Türk, İdris. “Mevlâna’nın İlmî-Manevî Şahsiyetinin Oluşumunda Şems’ten Önceki Dönemin Rolü”. *Hitit Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 15/30 (2016).

Uçar, Abdullah. *Âşıklar Sultanı Hz. Mevlâna*. Konya: Adım Matbaası, 2009.

Uludağ, Süleyman. “Duâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Uludağ, Süleyman. “Şathiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 38. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Velel, Sultan. *İbtidâ-Nâme*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. Konya: Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayını, Altınarı Ofset., 2001.

Yazıcı, Tahsin. “Divân-ı Kebîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Yazoğlu, Ruhattin. “Hümanizm ve Mevlâna”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 20 (2002).

Yıldırım, Ali. “Mevlâna’nın Vahdet Anlayışı ve Paradoksal Söylemi”. *Erdem: İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 50 (2008).

Yıldız, Abdulvahap. “Tasavvuf Kültüründe Duâ Algısının İnsan Üzerindeki Müsbet Etkileri”. *Tasavvuf*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016.

